

Хрестоматія для позакласного читання

3 клас

*Узгоджено з програмою для 1 – 4 класів
середньої загальноосвітньої школи, затвердженою
Міністерством освіти і науки України
(наказ №469 від 20 червня 2006 р.)*

**Харків
2007**

УДК 373.167.1:811.161.1+811.161.2 (075.2)

ББК 81.2 УКР-93

I-85

Хрестоматія для позакласного читання. 3 клас: Навч. посібник / Авт.-упоряд. Ісаєнко О.В. – Вид. 2-ге, доповнене. – Х.: Країна мрій™, 2005. – 184 с.

До хрестоматії включені науково-пізнавальні, художні твори українських, російських та зарубіжних авторів. Казки, оповідання, вірші, пісні, прислів'я на традиційні для молодших школярів теми про навколишній світ, сміливих і вправних людей, про красу природи рідного краю.

Завдання до творів допоможуть дітям оволодіти комунікативними вміннями: познайомитися, вести діалог, отримати інформацію, опанувати монологічне мовлення.

Навчальне видання

Ісаєнко Ольга Василівна

Хрестоматія для позакласного читання 3 клас

Редактор Сологуб Г.В.

Художник Гергель Т.П.

Комп'ютерна верстка Трубаєва М.О.

Дизайн обкладинки Терлецький О.В.

Коректор Ольховська М.А.

Підписано до друку 10.08.2005 р. Формат 60х90/16.

Папір офсет. Друк офсет.

Видавець Халімон Л.В. Реєстр. свід. ДК № 962 від 19.06.2002 р.
м. Харків, 61146, а/с 2656, тел. 58-50-70

© Ісаєнко О.В., 2005.

© Терлецький О.В., худож. оформл., 2005.

© Гергель Т.П., худож. оформл., 2005.

© Країна мрій™, 2005.

ISBN 966-8366-44-1

Вчителям і батькам

Книга призначена для цілеспрямованого впливу на формування читацької самостійності молодших школярів.

У книзі представлені твори щирі, задушевні, які виховують любов до рідної землі, доброту, уважність, шану до людей. Читаючи їх, учні дізнаються про історію свого народу, природу, традиції.

Твори жанрово різноманітні: науково-пізнавальні, оповідання, легенди, казки, вірші, пісні, скоромовки, загадки, прислів'я.

При доборі творів, розробці завдань переслідувалась мета – готувати умови для творчого розвитку особистості; для формування у дитини власної думки, бажання розкрити її, довести правильність; виховувати емоційну чутливість; збагачувати лексичний запас, розвивати усну мову.

Для того щоб привернути увагу дітей до слів, виразів, можна пропонувати такі завдання: знайти слова, що починаються з голосних, приголосних, з великої літери і т. д.; знайти слово, яке повторюється декілька разів, пояснити чому; підібрати слова однозначні, протилежні, співзвучні і т. д.; стверджувальні речення замінити питальними; опис замінити розповіддю і навпаки; передати зміст вірша, байки у вигляді листа; передати речення в інших виразах.

Текстовий матеріал і система завдань передбачають змістовну роботу дітей з читання.

Прочитай оповідання або казку.

Прочитай і запам'ятай прислів'я, народні прикмети.

Виразно прочитай вірш уголос. Вірш, який сподобався, вивчи напам'ять.

Заспівай пісеньку.

Подумай й дай відповідь на запитання. Виконай завдання.

Рідна мова, рідне слово

**Ось прийшли морози
і зима настала**

Мова природи

**З чистого джерела
народної мудрості**

Кажу, кажу казку...

Байки

**Книга вчить,
як на світі жить**

Шевченкове слово

Світ у мені і в світі я

**Оповідання
про твоїх ровесників**

РІДНА МОВА, РІДНЕ СЛОВО

Вивчайте мову українську –
Дзвінкоголосу, ніжну, чарівну,
Прекрасну, милу і чудову,
Як материнську пісню колискову.
(А. Каніщенко)

МОЛИТВА ДО МОВИ

Мово! Пресвятая Богородице мого народу! З чорнозему, з любистку, з м'яти, рясту, євшан-зілля, з роси, з дніпровської води, від зорі і місяця народжена!

Мово! Мудра Берегине, що не давала погаснути земному вогнищу роду нашого і тримала народ на небесному Олімпі волелюбності, слави і гордого духу.

Мово! Велична молитва наша у своїй нероздільній трійці, що єси ти і Бог-Любов, і Бог-Віра, і Бог-Надія! Мово, що стояла на чатах коло вівтаря нашого національного храму й не пускала туди злого духа виродження, злого духа скверноти, ганьби. Тож висвячувала душі козацького народу спасенними молитвами і небесним вогнем очищення, святими водами Божого річища, щоб не змалів і не перевівся нарід той. І множила край веселий, святоруський, люд хрещений талантами, невмирущим вогнем пісень, і заповнювала душі Божим сяйвом золотисто-небесним, бо то кольори духовності й Божого знамення.

(К. Мотрич)

СЛОВО

Слово-дітку було Слово,
Й було Слово в Бога.
Й було Богом святе Слово, –
Все постало з Нього.
І життя було у Ньому,
Й життя стало Світлом,
Для вселюдського огрому
В темряві розквітлим.

Помагай же Слову, Боже,
Із пільмою в герці,
Щоб жило правдиве й гоже,
У людському серці.

(Д. Білоус)

Ти постаєш в ясній обнові,
Як пісня, линеш, рідне слово,
Ти наче диво калинове,
Кохана материнська мово!
Несеш барвінь, гарячу, яру
В небесну синь пташиним граєм
І, спивши там від сонця жару,
Зеленим дихаєш розмаєм.
Плекаймо в серці кожне гроно,
Прозоре диво калинове.
Хай квітне, пламенить червоно
В сім'ї великій, вольній, новій.

(Д. Білоус)

Ой, яка чудова українська мова!
Де береться все це, звідкіля і як?
Є в ній ліс – лісок – лісочок,
Пуща, гай, діброва,

РІДНА МОВА, РІДНЕ СЛОВО

Бір, перелісок, чорноліс,
Є іще й байрак.
І така ж розкішна і гнучка, як мрія.
Можна звідкіля і звідки,
Можна і звідкіль,
Є у ній хурделиця, віхола, завія,
Завірюха, хуртовина, хуга, заметіль...
Та не в тому справа, що така багата.
Помагало слово нам у боротьбі,
Кликало на битву проти супостата,
То звучало сміхом на полях плаката...
І за все це, мово, дякуєм тобі.

(О. Підсуха)

Кажуть, дитино,
Що мова наша солов'їна.
Правильно кажуть,
Але затям собі,
Що колись можуть настати і
такі часи,
Коли нашої мови
Не буде пам'ятати
Навіть найменший соловейко.
Тому не можна покладатися,
дитино,
Тільки на солов'їв.

(І. Малкович)

УКРАЇНОЧКА

Слова А. Демиденка, музика Г. Татарченка

Не одні хани у полон мене брали,
Били-вбивали, на чужину гнали, /2 р.
А я не скорилася, із сльози віродилася,
Українкою я народилася!

РІДНА МОВА, РІДНЕ СЛОВО

Кажуть хлопці:
Я сама, наче квіточка,
Що пливуть мої слова,
Як та річечка,
Що душа моя співає,
Мов сопілочка,
А я просто українка, / 2 р.
Україночка.

РІДНЕ СЛОВО

Барвінково, волошково	Рідне слово любить ненька
В небі світиться зоря.	І співає «Люлі-лю».
Почитаймо рідне слово	Так любив його Шевченко.
Зі сторінки «Кобзаря».	Так і я його люблю.

(А. Камінчук)

ЛЮБІТЬ РІДНУ МОВУ

Слова Ф. Пантова, музика М. Ведмедері

Мова – краса спілкування.
Мова, як сонце, сяє.
Мова – то предків надбання.
Мова – багатство моє.

Мова – то чиста криниця,
Де б'є, мов сльоза, джерело.
Мова – це наша світлиця,
Вона, як добірне зерно.
Вона, як добірне зерно.

Мова – державна перлина,
Нею завжди дорожить:
Без мови немає країни –
Мову, як матір, любіть,
Мову, як матір, любіть!

РІДНА МОВА, РІДНЕ СЛОВО

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ ПРО СЛОВО

Рідна мова – не полова: її за вітром не розвієш.
Хто своєї мови цурається, хай сам себе встидається.
Без мови не підійдеш і до корови.
Говорити – то срібло, а мовчати – то золото.
Мовчанка гнів гасить.
Хто мовчить, той двох навчить.
Хто багато питає, той багато знає.
Бджола жалить жалом, а чоловік – словом.
Будь господарем своєму слову.
Гостре словечко коле сердечко.
За словом в кишеню не полізе.
Кого слова не беруть, з того шкуру деруть.
Краще не обіцяти, як слова не здержати.
Ласкаві слова – весняний дощ.
На його слові можна мур мурувати.
Не кидай слова на вітер.
Слова ласкаві, та думки лукаві.
Слово вилетить горобцем, в вернеться волом.
Слово дорожче золота.
Слово до слова – зложиться мова.
Слово може врятувати людину, слово може вбити.
Слово старше, ніж гроші.
Що сільце, то слівце.

АЗ, БУКИ І БУКВИ

З чого починається навчання? Кажуть, що навчання починають «з азів». А що це таке? «Аз» – це назва першої букви абетки – букви «а».

Абетка, азбука, алфавіт... Знайомі слова, правда?

РІДНА МОВА, РІДНЕ СЛОВО

Означають вони те саме: це літери, поставлені у певному, ustalеному порядку. А навіщо тоді аж три різні назви, коли це те саме? Але ж назви не однакові, тому треба до них придивитися уважніше.

Абетка – це а-бе-тка, а що таке «а», «бе»? Це перші дві літери, саме так ми їх вимовляємо: а, бе, ве, ге... А чому не а, б, в, г? Бо так вимовляти важко, незручно. От спробуйте замість бе, ве, ге, де підряд вимовити: б, в, г, д. Кожного разу доводиться повітря набирати в груди, а потім виштовхувати його з себе разом з буквою. Тому люди здавна почали придумувати для букв назви, щоб їх легше було запам'ятовувати і вимовляти.

У Стародавній Греції дві перші літери мали назву **альфа** і **бета**. Пізніше греки почали вимовляти другу літеру як **в** і називати її **віта**. А ще пізніше **альфа** і **віта**, склавшись, дали **алфавіт**.

У слов'ян колись дві перші літери звалися **аз** і **буки**. Звідси – **азбука**.

Називати букви «повними іменами», щоб їх легко було запам'ятовувати, почали не стародавні греки. Першими були фінікійці – беручкі й винахідливі сусіди греків. Перша літера їхньої абетки скидалася на голову бика. От і назвали вони її **алеф** – «бик». Друга літера нагадувала будиночок. Вони назвали її **бет** – «дім».

Греки свою абетку запозичили у фінікійців. Узяли вони й назви перших двох літер, хоч і не знали значення слів **алеф** і **бет**. Пізніше ці назви трохи змінилися, от і вийшли з **алеф** – **альфа**, з **бет** – **бета**, **віта**.

Слово **буки** – слов'янська назва літери «б» – нагадує одне дуже знайоме слово – **буква**. Чи вони

РІДНА МОВА, РІДНЕ СЛОВО

не родичі, часом? І чиї вони, ці слова? Слово буки прийшло до нас від германців. Означало воно у них і «букове дерево», і «дощечка з бука, на якій писали», і «літера, вирізана на буковому брусочку». У нас слово буки спочатку було лише назвою літери «б», а пізніше буква – назвою будь-якої літери.

Є ще таке слово – «буквально», тобто «точно», «буква до букви», «як сказано, так і є». Коли хтось каже: «Я змок буквально до нитки», то це значить, що на ньому сухого рубчика немає. А коли хтось каже: «Я буквально скам'янів від жаху», то це вже далеко не «буквально»!

(А. Коваль)

Сьогодні викладання української мови здійснюється в малій семінарії святого Йосафата у Прудентополісі (Бразилія), майже при всіх українських церквах працюють суботні курси українознавства.

Українську мову можна почути в Канаді, Великій Британії, Мексиці, США, Німеччині, Аргентині, Венесуелі, Парагваї, Греції, Китаї (десь в 40 країнах світу). Історію, географію, літературу та мову України вивчають у 28 коледжах та університетах США. В штаті Парана діє єдиний в Південній Америці університет, де викладають українську мову, літературу й історію. А в Парагваї деякі місцевості мають суто українські назви. Назви Україна, Нова Волинь, Тарасівка... В столиці Парагваю Монтевідео та в столиці Венесуели Каракасі є вулиці із назвою «Україна».

(З газети)

РІДНА МОВА, РІДНЕ СЛОВО

А що таке писати – знаєш?

Учитель каже: «Приготуйтеся, будемо писати». А що таке писати – знаєш? Ти скажеш: «Писати – це і є писати олівцем, писати ручкою, а що?»

Ні, писати – це те саме, що «розписувати», «розмальовувати фарбами», «вкривати узорами». Колись значення слова писати було близьке до слова пістрявий – «різнокольниковий». Тому й сьогодні слово писати, крім свого нового значення «записувати, занотовувати щось», має і старе значення – «малювати», «створювати картину».

У Тараса Григоровича Шевченка є такі слова: «Неначе писанка, село». А що таке писанка? Це назва яскраво розмальованого курячого яйця або яйця, зробленого з дерева чи глини. Розмальовувати яйця – дуже давня традиція, тому й назва такого яйця – писанка – теж давня. І сьогодні, коли про щось кажуть «мов писанка», то мають на увазі щось яскраве, багатобарвне, красиве.

(А. Коваль)

ПРО ПЕРГАМЕНТ, ПАПРУС І ПАПІР

На малоазійському узбережжі існувало колись Пергамське царство. Саме тут за двісті років до нашої ери почали виробляти цей дивний «папір». Телячі шкури мочили, старанно вишкрібали з обох боків, вибілювали у вапні, натягали на спеціальні рами і так сушили. Коли шкури висихали, їх знімали, акуратно обрізували – і виходив гладенький, тонкий і дуже міцний «папір». На ньому було легко й зручно писати, але це було дуже відповідальне писання. Адже цей «папір» коштував надто дорого, на ньому не можна було писати абияк. За назвою місця, де його виготовляли і звідкіля вивозили, – Пергам – цей «папір» назвали пергамен, пергамент.

Навіть після того як з'явився наш звичайний папір, порівняно дешевий, люди ще довго користувалися пергаментом, бо він був значно міцніший за папір і не псувався так швидко, як сучасний.

На Україні пергаментом користувалися ще порівняно недавно – чотириста років тому. На ньому тогочасні правителі писали важливі документи. Пергамент можна побачити в музеях, де зберігаються старовинні книги.

Тепер ви зовсім інакше поставитеся до такої приказки: «І на волівій шкурі не опишеш (того, що зі мною було за ці роки)». Той, хто ще не чув про пергамент, може подумати: «Що за нісенітниця! Адже на шкурі вола взагалі не можна писати: вона вкрита шерстинками!» Але якщо хтось знає, що був колись такий папір – «пергамент», що робився він з телячої шкури, – все стає зрозумілим. Значить, з цією людиною стільки всього трапилося, що на звичайному

«телячому» пергаментному листку не запишеш, не поміститься, потрібна для цього величезна волова шкура. Видно, дуже давня ця приказка, походить, мабуть, з тих часів, коли звичного для нас паперу ще не було.

Сьогодні у нашій мові живуть поряд два слова – папірус і папір. Тільки слова і популярність їх далеко не однакова. Слово папір відоме всім, ми його промовляємо чи не щодня, а то й щогодини: адже це й паперові пакети, й паперові гроші, й аркуші паперу, а якщо зарахувати сюди ще й вироби з паперу, то виявиться, що нас оточує паперове море (книжки, зошити, блокноти, газети, журнали, афіші...).

(А. Коваль)

- Пронумеруйте слова у порядку, як шкура перетворюється на пергамент.

сушили
висихали
мочили
знімали
вишкрібали
обрізували
вибілювали
натягали
виходив

Побудуйте з цими словами словосполучення.

- Запишіть вироби з паперу, які названі у статті.
- Поясніть вислів: «І на волівій шкурі не опишеш...».

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ ПРО КНИГУ

Народна мудрість стала наставником читачів, вчить, як треба дружити з книгою, як добирати літературу відповідно до свого кругозору і рівня знань:

Вибирай книгу, як вибираєш друга.

Книга не шапка, а вибирай по голові.

Товаришуй тільки з розумними людьми, читай тільки хороші книги.

У народних прислів'ях і приказках висловлені глибокі думки щодо культури читання. В них ми зустрічаємо багато цінних порад, як користуватися книгою, як її читати, щоб вона принесла максимальну користь:

Грамотний уміє читати і рядки, і між рядками. Недочитана книга – не до кінця пройдений шлях. Не на користь книгу читать, коли вершки хапать. Поганий читач по книзі очима водить, а думка у нього стороною ходить.

З книгою дружу і не тужу.

Книга – твій порадник і друг, частіше бери її до рук.

Книга не зрадить, але лише порадить.

Книгу, як око своє, бережіть, бо без книги не можна жити.

Книга в щасті прикрашає, а в нещасті утішає.

Книга вчить, як на світі жити.

Книга подібна до води: дорогу проб'є завжди.

Щоб правду знати, треба книжку читати.

Гарна книга краще зіроньки світить.

Здавна кожну хвилину книга виховує людину.

Мудрим ніхто не вродився, а з книжок навчився.

Книга дає крила розуму.

Хто знання має, той і мур зламає.

КНИГА ВЧИТЬ, ЯК НА СВІТІ ЖИТЬ

Книга для людини – що вікно для хатини.
Книга – до знань перепустка, а без книги голова,
мов качан капусти.

ПРИСЛІВ'Я І ПРИКАЗКИ ІНШИХ НАРОДІВ

Книги – джерело знань. (Адигейськ.)

Говори не про те, що прочитав, а про те, що ти зрозумів. (Азерб.)

Чорні літери красні дні приносять. (Вірм.)

Книга – дзеркало душі. (Груз.)

Книга – пожинок для розуму. (Груз.)

Без праці і книги нема знань. (Молд.)

У того, хто з книгою, – четверо очей. (Молд.)

Книги – краще великого скарбу. (Тадж.)

Дім без книги – день без сонця. (Татар.)

Мовлене слово полине, а написане постійно житиме.
(Удмурт.)

Незаписані думки – пропаще добро. (Удмурт.)

Жодна посудина не вміщує більше того, що може вмістити в собі, крім книги – келиха знань. (Араб.)

Слово без крил, але воно літає. (В'єтнам.)

Позичені в людей гроші мусиш віддати їм, позичений з книжки розум залишиться при тобі. (Індонезійськ.)

У гарній книзі буква кожна – золото. (Корейськ.)

Гарний друг, як стрічаєшся з ним, гарна книга, коли ти читаєш її. (Монгол.)

Дістати з книг знання – покласти скарб в кишеню.
(Монгол.)

Від гарних книг все більше втіх. (Франц.)

Хто читати добре вміє, той все більше розуміє. (Франц.)

Щоб зміст у книжці краще осягти, сто раз її читати мусиш ти. (Япон.)

КЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК

Тарасик набігавсь, примчав із двора.
Уже й за уроки сідати пора.

Ось віршика вивчив, задачі зробив.
В щоденник заглянув – тривогу забив.
В щоденнику запис завів у тупик:
«Принести до школи клумачний словник».

Завдання у класі він сам записав.

А що за словник то – і досі не взнав.
Прибіг до бабусі, що прала рушник:
– А що таке, – каже, – клумачний словник?

– Клумачний? – бабуся на те хлопчаку. –

Та, мабуть, що носять його в клумаку!
Сестричка сміється, швидка на язик:
– Сам, – каже, – доклумуй, який це словник!

Та це вам не шахи, це вам не лото:
кого не питає – не знає ніхто.

Спитав у сусіда – вже дещо нове:
– В нас, – каже, – в будинку письменник живе.
По радіо мову веде про слова.

О, мова – це скарби, це дивні слова!

Піди ти до нього – у нього книжки.
Він знає й розкаже про всі словники.

Ну, що ж, як одвіту немає ніде,
в квартиру поета Тарасик іде.

Ось дзвонить, заходить: – Будь ласка, – гука, –
клумачного дайте мені словника!

Поет усміхнувся. – Ти просиш дарма:
клумачного, – каже, – й на світі нема.
Клумачний... То, мабуть, почулось. Пробач,
бо той, хто тлумачить, той зветься – тлумач.

КНИГА ВЧИТЬ, ЯК НА СВІТІ ЖИТЬ

Буває, що слово відоме давно,
а знає не кожен, що значить воно.

І тут у пригоді стає визначник
скарбів наших мовних – тлумачний словник.

Тарасику, світла твоя голова,
ану, зустрічав ти, наприклад, слова:
красуля, красоля? Словник розгорни –
і зразу побачиш, що значать вони:

красуля – красуня, красоля – цвіток.

І тут же: краснуха – хвороба діток.

Оце ж і тлумачний словник! Зрозумів?

А є словники ще – походження слів.

Вивчатимеш мову: слова – в голові,
любов до них – в серці, в самому естві.

– Слова в голові? – розсміявся хлопчак. –

То, значить, для слів не потрібен клумак!

Радіє письменник з тямкого дружка:

– Як любиш, наука тобі не важка.

Цінуюча в людини до знань ненасить.

І їх за плечима, тих знань, не носить...

(Д. Білоус)

ЛИСТОПАД

(з книги «Дванадцять місяців»)

Стало на порі, і прийшов листопад – останній місяць осені. Дедалі стає холодніше. Щодня сіє похмуре небо дрібним дощиком, набігає злий вітер, кидається на всі боки, торсає оголені дерева.

Тепер навіть у старому гаю, який довго тримав тепло, теж холодно зробилося. Такої пори всі, хто змарнував час, гріючись на сонечку, хуленько шукають собі зимового притулку.

Борсук у свою нору ледве пропхався, такий гладкий став за літо. Так-сяк прикрив свою домівку лісовим сміттям, і тепер йому байдуже, що там нагорі діється. Павук давно під листя пробрався, жуки по шпарках та під корою поховалися.

Забився до чиєїсь нори їжак, бо самому, отакими кволенькими ніжками, нізащо нори не викопати.

А заєць – тому хоча б що: у нього під кожушком густе підшерстя виросло. Не страшить холод і лосів. А їжі в лісі доволі.

Під старим гнилим пнем знайшли собі тепле житло вужі, ящірки, сірі земляні жаби.

Іде місяць листопад, і далі-подалі стає холодніше. Як не капотить прозорими слізьми ліс, то стелиться далі білим мереживом тоненька паморозь.

Тихо зараз на ставах та озерах, де влітку безжурно гомонів очерет. Пішла углиб зимувати риба, не кумкають жаби. Десь подалі від берега перепочиває табунець диких качок: позавертали голови під крила і дрімають. Але їй вартовий є: кря-я-я! – гукає він стривожено, як тільки де шелестіє. Качки схоплюються, б'ють крильми об воду і зникають в густому тумані.

Інколи в листопаді й сніжок випадає. Іншим разом мороз сковує землю. Вже стукає в двері грудень.

МОВА ПРИРОДИ

- Що сказано в оповіданні про цих тварин?

- Хто де сховався?

у нору

під листя

по шпарках

під кору

під пнем

ящірки

їжак

жуки

павук

борсук

вужі

жаби

- Знайди синоніми: сіє дощиком, набігає вітер, змарнував час, шелестить очерет, у нору заліз, витратив час, іде дощ, дме вітер, у нору пропхався, гомонів очерет.
- Які слова змальовують явища природи, небо, вітер, місяць як живі істоти?
- Назви дієслова з тексту, що передають звук, рух.
- Склади діалог павука з борсуком про осінь.
- До кого з тварин відноситься ця загадка?
Висить сито – не руками звито.

МОВА ПРИРОДИ

- Прочитай лічилку. Склади свою.

Починаємолічилку
Поховалисяунірку
Борсучокіїжачок
Ушпаринкужуки
Апідлистяпавуки
Осьпідпнемзнайшлипритулок
Жабиящіркивужі
Довеснипросплятьбезіжі
Тількизайчикстрибає
Хтойогоспіймає
Тойуквачика
Зіграє.

СОНЦЕ ЗАБЛУКАЛО

(казка)

Кілька днів Сонце спочивало, укутавшись важкими хмарами. А сьогодні нарешті вітер зім'яв пухнасте покривало, розірвав його і поволік по синьому небу. Сонце розплющило очі. Кинуло на галяву золотистий сніп променів. Закортіло синичці Щебетушці погрітися на Сонці, та воно вже завершило до заходу. Ой лишенько! Воно ж, мабуть, спросоння заблукало! Адже влітку воно підіймалося набагато вище.

– Сонечко! – крикнула синичка. – Ти ж збилося зі свого шляху!

Та Сонце було вже далеко.

– Кого ти кличеш? – запитав горобець.

– Ой, горобчику, наше Сонечко заблукало. Треба йому в цей час над сосниною бути, а воно покотилося до обрію...

Горобець не на жарт збентежився. Підлетів снігур. Він весело привітався, запросив пташок на ягоди та, довідавшись про новину, захвилювався:

– Гайнемо до дятла, розкажемо йому про це!

МОВА ПРИРОДИ

– Дядьку дятле! Сонце з дороги збилося! – закричали пташки.

– Гей, сусідко! – покликав дятел синицю Летінь, матір маленької Щебетушки.

Стара синиця порядкувала в дуплі, лаштувала вечерю.

– Що там скоїлось?

– Ти й досі не помітила, що Сонце заблукало? – хитро примружив дятел бузинове око. – Молодята хочуть його рятувати!.. Вони ще не знають, що у Сонця кілька доріг. Влітку – одна. Тією дорогою Сонце мандрує прямісінько понад лісом. Тоді воно ласкаве і щедре, ходить в небі поволі, золоте проміння сіє – землю гріє. Восени обирає іншу путь – боком золотаві ліси обходить. А от взимку зовсім низько оббігає.

– Наше Сонечко дуже цікаве, – втрутилася матуся Летінь, – воно в цей час на півдні гостює, інші заморські землі оглядає.

І пташкам знову стало весело.

– Матусю, – посміхнулася Щебетушка, – а я знаю, де Сонце гостює. Воно тепер сяє в тих чудових краях, куди полетів дядько лелека. Де ростуть величезні фікуси і пальми, де цвітуть у затінку ліани.

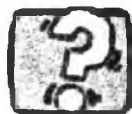
– Еге ж, доню, у тих краях тепер днина довга-довга.

Сонце вже зовсім закотилося за обрій і виглядало звідти однією червоною скибочкою, яка щомиті зменшувалась. От воно й зовсім сіло, тільки червона заграва над обрієм залишилася. Мороз почав до галяви підкрадатися, білими валянками поскрипувати. Зітхнув – війнув крижаним вітром, порозганяв пташок кого куди.

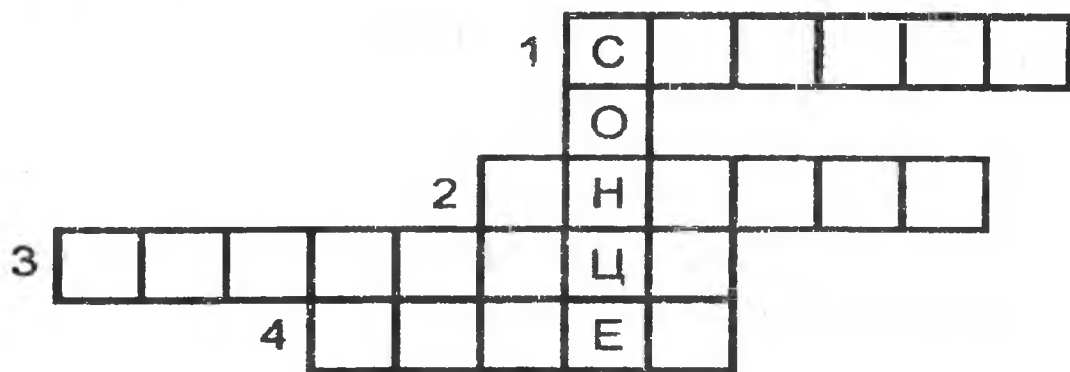
МОВА ПРИРОДИ

Матуся Летінь укрила Щебетушку м'яким крилом, і обидві вони зігрілись і заснули. Цілу ніч Щебетушці снились заморські країни з ласкавим Сонцем, що гостює там цілісінькі дні.

(Н. Приходько)

- Чому синичка Щебетушка подумала, що Сонце заблукало?
- Яка ознака осені описана в казці? Доведи.
- Чи всі дороги Сонця назвав дятел?
- Назви слова-синоніми до дієслова «ходить».
- Намалюй малюнки до виразів.
«Сонце розплющило очі».
«Тоді воно ласкаве і щедре, золоте проміння сіє».
«Сонце вже зовсім закотилося за обрій і виглядало звідти однією червоною скибочкою».
- Назви всі словосполучення слова «Сонце» з дієсловами. Які з дієслів є синонімами?
- В яку пору року сонечко тобі подобається найбільше? Чому?
- Чи посміхався ти коли-небудь сонечку?
- Розв'яжи кросворд.

1. Мати Щебетушки.
2. Запросив пташок на ягоди.
3. Не на жарт збентежився.
4. Хитро примружив бузинове око.

Чому ці пташки залишились, а лелека полетів у чудові краї, де Сонце гостює?

МОВА ПРИРОДИ

- Опиши, яка погода була, поки Сонце кілька днів спочивало?
- Склади вірш «Сон Щебетушки».

Ніч кругом
Щебетушка спить
Під маминим ...
Окутана...
м'яким і теплим ...
Далекий край ...
Чудових квітів тут ...
Фікуси, пальми ...
У сонця ласкаві ...

сном
крилом
казковим
промені
заморський край
розмай
ліани

СОНЦЕ ТА ХМАРИ

Ось Сонечко зійшло, і світить нам, і гріє,
І божий мир, як маківка, цвіте,
На небі чистому ген Хмара бовваніє.
Та Хмара надулась і річ таку гуде:
«Що вже мені це сонце надоїло!
Чого воно так землю веселить?
Хоч я насуплюся, воно таки блищить.
Я полечу йому назустріч сміло,
Я здужаю його собою затемнить».
Дивлюсь – і Хмарами півнеба замостило,
На Сонечко мов ніччю налягло.
А Сонце вище підплило
І Хмари ті позолотило.

(Є. Гребінка)

ОСІНЬ ТАКА МИЛА

Осінь така мила,
осінь
славна.

Осінь матусі їсти несе:
борщик у горщику,
кашка у жменьці,
скибка у пазусі,
грушки в хвартушку.

Осінь така мила,
осінь
славна.

(П. Тичина)

ЛИСТЯ ПАДАЄ

Листя
падає –
осінь листопадує.
По доріжці на 'дній ніжці
вітер...

(П. Тичина)

ЗОЛОТИЙ ДОЩ

Чи ви чули чудасію?
Не пізнати в місті площ:
цілий тиждень і неділю
золотий періщить дощ!

У дощі пливе вівторок,
у дощі поплив четвер...
Прилетіло сорок сорок,
сповістило кожен сквер:

МОВА ПРИРОДИ

– Чи ви чули чудасію?
Не пізнати в місті площ:
цілий тиждень і неділю
золотий періщить дощ!

Леви з мітлами гуляють
спозаранку день при дні –
у копиці дощ згрібають,
палять золото-вогні.

Все кругом заслало димом,
поки дощ у скверах ливсь...
Чудасія: батько з сином
в центрі міста заблудивсь!

(В. Лучук)

ОСІНЬ

Листячко дубове,
Листячко кленове,
Жовкне і спадає
Тихо із гілок.

Вітер позіхає,
В кучу їх згортає
Попід білу хату
Та на моріжок.

Айстри похилились,
Ніби потомились,
Сонечка немає, –
Спатоньки пора!

А красольки в'ялі
До землі припали,
Наче під листочком
Вогник догоря.

(К. Перелісна)

ОСІННІЙ ДОЩИК

Пожовтіло листячко
На кленочку,
Почорніли айстроньки
У садочку.

Заховалось сонечко,
Не видати,
Сипле вітер дощиком
Кругом хати.

Стукотить і грюкає
У віконця:
«А що? ... Вам не весело
Тут без сонця!»

Такий вітер капосний,
Сам гуляє,
А дітей на вулицю
Не пускає.

(К. Перелісна)

ВЕРБА

Тане сніг, течуть струмки,
Ожива травичка,
І до сонця гілочки
Простяга вербичка.
І м'якенькі, як пушок,
Ніжні, як шовкові,
Ясно дивляться з гілок
Котики вербові.

(К. Перелісна)

В ПОЛІ

В полі жито, в полі просо,
І пшениця золота,
І ячмінь своїм колоссям
В полі кожного віта.

А волошок, маку скільки!
Материнка, сокирки,
І дзвіночки, і васильки —
Все нам добре на вінки!

(К. Перелісна)

РОСЛИНИ-СИМВОЛИ

В українців, як і в багатьох народів світу, є свої улюблені рослини-символи. Це тополя, барвінок, вишня, верба, калина... Правду каже прислів'я: «Без верби і калини нема України». А ще народ каже: «В'ється, як барвінок», «Там криниця, де вербиця», «Дівка, як верба: де посадиш, там і прийметься», «Не скрізь там вода, куди хилиться верба», «Зігнувся, як верба над водою», «Де не повернешся, золоті верби ростуть», «На вербі груші, кислиці на осиці».

З давніх-давен український народ опоетизував тополю, калину, цей цілющий кущ. Ось деякі постійні народні порівняння:

Високий, як тополя.

Гнучка, як тополя.

Дівка, як тополя.

Одинока, як тополя у полі.

Пряма, як тополя.

Струнка, як тополя.

Ця рослина здавна шанована в Україні. Не було хати, біля якої не кущувала б калина. Дівчата весною прикрашали коси її квітами. Коли кетяги достигали, їх чіпляли попід стріхою. У народній медицині не було кращих ліків од застуди, ніж калиновий чай. Свіжі ягоди з медом та водою вживали при кашлях, серцевих захворюваннях, для регулювання травлення, тиску крові. Соком очищали обличчя, щоб рум'янилось.

Калина потрібна була у численних обрядах, особливо у весільному. Коли випікали коровай, неодмінно прихорощували його гілочками калини, квітчали весільний вінок молоді.

МОВА ПРИРОДИ

Чи не тому так дбайливо охороняли й доглядали у народі калину? Наруга над нею вкривала людину ганьбою. Дітям, аби ті не нівечили цвіту, казали: не ламайте калину, бо накличете мороз. Справді, калина цвіте на кінець весни, коли вже відходять заморозки.

- Які рослини стали улюбленими символами українців? Намалюй, які зможеш.
- Склади опис калини. Використай опорні слова і словосполучення.

Невисокий, але пишний кущ.

Вологі місця у лузі, в лісі, біля хати.

Запашний цвіт, неначе дівчина у білій хустинці.

Важкі соковиті кетяги; кислувато-терпкий смак; наче налиті кров'ю; цілющий сік; палахкотять мов ліхтарики.

- Знайди загадки про калину і вивчи.
- Склади речення:

Калину, у, знають, лікарську, народі, рослину, як.
За, українці, її, чудову, оспівують, та, красу,
прославляють, цінні, цю, рослину, якості, та.
Оспівано, у, калину, піснях, віршах, легендах.

РУШНИК,

ЩО ВМІЄ ПРОМОВЛЯТИ

Як багато можна передумати за шматком полотна! Згадати, наприклад, що вишивка побутує в Україні іще з незапам'ятних часів. Що народилася вона не тільки як витвір мистецтва, а й як наш оберіг.

Виряджаючи чоловіка на захист рідної землі, вишивала йому дружина сорочку. Робила узор на грудях («аби куля серце не пробила»), на рукавах («щоб меч тримав міцно»), оздоблювала орнаментом комір («щоб голови у бою не позбувся»)... І захищала така сорочка, й сили додавала, й кохання берегла. Бо закодована була одвічними життєдайними знаками – знаками Сонця, Води. Згадаймо, хіба не ці знаки присутні в писанках, керамічних розписах?..

Ці ж знаки й на одвічних наших оберегах – українських рушниках, що прикрашали завше кожну світлицю. І вишивали їх до кожного великого свята – різдвяні, купальські, великодні, і супроводжували вони людину все життя – од народження до останньої дороги. І відшито їх за нашу історію стільки, що збери всі до купи, то весь білий світ можна барвистими рушниками вистелити! Але рушник здавна слугував українцям не лише окрасою в світлиці.

На вишиті рушники приймала повитуха немовля (цікаво, що для хлопчиків вишивалися свої візерунки, а для дівчаток – свої).

На заручинах, коли дівчина погоджувалася вийти заміж, вона перев'язувала рушниками сватів. І в день весілля ставали наречені на вишитий рушник.

Рушники можна читати так, як читають книги. Треба лиш розумітися на орнаментах. Може, спробуємо?

МОВА ПРИРОДИ

Почнемо з простенького. На кожному рушникові є такі собі крайчики – «вужики» або «кривульки». То є знаки Води. А де вода – там життя. Ламана лінія – безконечник. Вона розповідає про те, що життя продовжується, бо воно вічне.

А чотирикутники – то символ Сонця.

А ось Дерево Життя – найпоширеніший і найдавніший орнамент українського рушника. Це прекрасна квітка: її верхня частина – то сфера богів, нижче – життя людей, а на долі – коріння, першооснова і початки цілого світу.

На рушникові можна побачити соняшник і китиці винограду, ружу і барвінок, дубові листочки й жолуді, вишню й вербове листя.

Калина на рушникові – символ дівочої вроди. А калина з дубом – то поєднання краси і сили.

З квітами переплітався пташиний світ. Тому й можна побачити на рушниках півника, зозулю і голуба.

Дівчата мають знати про те, що тієї хвилини, коли братимуть до рук голку і полотно, думки і бажання їхні мають бути чисті, добрі й радісні. Тоді й у рушнику буде чарівна сила. Про це, безперечно, знали ті далекі киянки, котрих зорганізувала чи не в перший гурт вишивальниць донька князя Ярослава Мудрого дев'ять століть тому.

Згодом, коли Анна Ярославна виходила заміж за французького короля, то серед розкішного посагу¹ везла в чужу країну і київські вишиванки. І (о диво!) не перед золотом-діамантами, а саме перед вишитою сорочкою з України-Руси онімів з подиву Париж.

(Г. Дацюк)

¹Посаг – майно чи гроші, що їх дають нареченій батьки або родичі.

МОВА ПРИРОДИ

- Що означали вишивки на сорочках?
- Опиши візерунок «Дерево Життя».
- Що означають ці малюнки в орнаентах?

- Намалюй рушник з візерунком винограду, вербового листя. Вибери свій орнамент.
- Чим Анна Ярославна здивувала Париж?
- Що означають ці вислови про рушник:
«Вернутися з рушниками»; «Ставати на рушник»?

Літній вечір... Гори в млі,
В золоті вершини...
А під ними ллється десь
Пісня України.
Гасне вечір... Сон обняв
Гори і долини...
А між горами літа
Пісня України.
Ніч давно... Заснуло все,
Тільки море плине,
Та щебече понад ним
Пісня України.

(О. Олесь)

ЯБЛУКО НЕ ТАКЕ, ЯК УСІ

Одне яблуко дуже хотіло бути не таким, як усі. Воно витеребенилось на найвищу гілку і ну реготати зі своїх братів і сестер.

– Ага, ви всі піді мною тепер!

Ніхто не сказав ні слова, бо всі добре знали його вдачу.

– Мовчите! Заздрите мені, то й мовчите. Підждіть, ще не те побачите. Вам і заціпить.

Стало яблуко пнутися ще вище. А вище нікуди. Вище – вітер гуляє. Яблуко витягало шию, задирало голову:

– Дивіться, дивіться, – верещало, – такої висоти ніхто з вас не сягне.

А вітер зачепив його крилом, і впало воно додолу.

Ішла собі звичайна свиня і з'їла яблуко, що дуже хотіло бути не таким, як усі.

(Д. Чередниченко)

СТЕП

Іду шляхом: сонце сяє,
Вітер з травами говорить:
Перед мною і за мною
Степ колишеться, як море.
А затихне вітер буйний, –
Степ, мов камінь, не двигнеться
І, як килимом багатим,
Весь квітками убереться.

МОВА ПРИРОДИ

Он нагнулась тирса біла,
Звіробій скрутив стебельця,
Червоніє материнка,
Як зірки горять козельці.
Крикнув перепел в ярочку,
Стрепет приснув над тернами:
По кущах між дерезою
Ходять дрофи табунами.
Тихо всюди: тільки де-де
Вітерочок пронесеться
Та на землю із-під неба
Пісня жайворонка ллється.

(Я. Щоголів)

* * *

Вечори над полем, вечори імлісті,
На лугах калина мріє весен двісті.
Де громи гриміли смертю огняною,
Зливи прошуміли сивою стіною.
Ми з дитинства знаємо ті громи і тучі,
Де з калини різали сопілки співучі.
Вітряне дитинство зникло за горами,
Ми ж були гіллячками, стали яворами!
Може, хто й не згадує весняную пору,
Може, хто засліпнув і не має зору?
Стріну ж я калину, небо те безкрає –
Цілий день сопілка в серці мені грає.

(А. Малишко)

КОЗЕЛ І БАРАН

(українська народна казка)

Був собі чоловік та жінка, мали вони козла й барана.

– Ох, жінко, – каже чоловік, – проженемо ми цього барана і козла, а то вже вони у нас дурно хліб їдять... А забирайтесь, козел і баран, собі з Богом, щоб ви не були у мене і в дворі.

Пошили вони собі торбу та й пішли.

Ідуть та й ідуть. Посеред поля лежить вовча голова. От баран дужий, та не сміливий; а козел сміливий, та не дужий.

– Бери, баране, голову, бо ти дужий.

– Ох, бери ти, козле, бо ти сміливий.

Узяли вдвох і вкинули в торбу. Ідуть та ідуть; коли горить вогонь.

– Ходімо й ми туди, та переночуємо, щоб нас вовки не з'їли.

Приходять туди, аж то вовки кашу варять.

– А, здорові, молодці!

– А, драстуйте, братці, драстуйте!.. Ще каша не кипить, м'ясо буде з вас...

Ох, там баран уже злякався, а козел давно уже злякався.

Козел і одумавсь:

– А подай, лишень, баране, отую вовчюю голову.

От баран і приніс.

– Та не цю, а подай більшу, – каже козел.

Баран знову цупить ту ж саму.

– Та подай ще більшу.

Ох, тут уже вовки злякались. Стали вони думати-гадати, як би відціля утекти.

– Славна, братці, кумпанія, і каша гарна кипить, та нічим долить; піду я по воду.

Як пішов вовк по воду: «Хай вам абищо з вашою кумпанією!»

Як зачав другий того дожидати, став думати-гадати, як би й собі відтіля удрати:

– Е, вражий сину, пішов та й сидить, нічим каші долить; ось візьму я ломаку та прижену його, як собаку.

Як побіг, так і той не вернувся. А третій сидів-сидів:

– Ось піду лишень я, так я їх прижену.

Як побіг, так і той рад, що втік.

– Ох, нумо, брате, скоріше хвататься, щоб нам оцю кашу поїсти та з куреня убраться.

Ох, як одумався вовк:

– Е, щоб нам трьом та козла і барана бояться?! Ось ходімо, ми їх поїмо, вражих синів.

Прийшли. Аж ті добре шатались, уже з куреня убрались. Як побігли, та й на дуба забрались.

Стали вовки думати-гадати, як би козла та барана нагнати. Як стали йти і найшли їх на дубі. Козел сміліший – ізліз на самий верх, а баран несміливий – так нижче.

– Ох, лягай, – кажуть вовки ковтуноватому вовкові, – ти старший; та й ворожи, чи не побачимо їх.

Як ліг вовк догори і почав ворожити. Баран сидить на гіллі та так дрижить: як упаде, да на вовка. Козел сміливий не став зівати, а як закричить:

– Подай мені ворожбита!

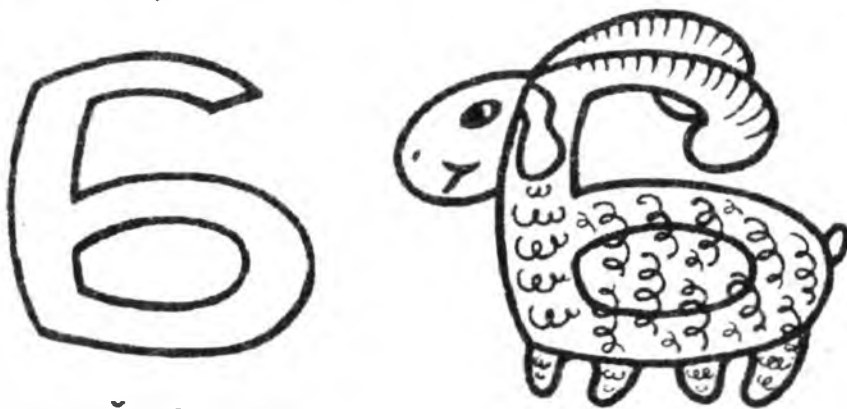
Вовки як схватились та насилу відтіля убрались.

• Як кмітливість допомогла козлу та барану подолати вовків?

• Вибери акторів із своїх однокласників, розподіли ролі. Сам виконуй роль автора. Перекажіть казку або інсценізуйте її.

- Знайди абзац, в якому речення побудовані в риму, як у вірші.
- Перекажи казку, не використовуючи прямої мови.
- Вибери речення зі словами, що починаються на букву «П». Прочитай.
- З букви «Б» намалюй барана. Подумай, з яких букв і яких тварин ти можеш намалювати.

- Відгадай загадки.
 - 1) Бородате, а не дід; із рогами, а не віл; не кінь, а задки б'ється; не корова, а доїться; все в пуху, але не птаха; дере лико, а проте постольців не плете.
 - 2) Ні в спеку, ні в холодище не скидають кожушище.
- Чим харчуються козел, баран та вовк?
- Що тобі сподобалось у цій казці?

ЛИСОВЕ СЕРЦЕ

(українська народна казка)

Ходив лис берегом понад водою і, як побачить яку маленьку рибку, котра підпливе до берега на сонці погрітися, мерщій хапав її й поїдав. Побачили це більші риби, й стало їм ніяково, що до їх господарства втручається якась патлата мара. Попливли вони до свого короля по раду, що мають робити. Король вислухав їх і каже:

– Приведіть його сюди, на глибину Дністра. Тут ми затягнемо його у воду, розпоремо, виймемо серце, з'їмо й будемо такі мудрі, як лис.

Пішли риби сповняти наказ короля. Підплили дві риби до берега, зупинилися біля лиса й кажуть:

– Проше пана адвоката, чи не попливли б ви з нами? Чогось потребує вас наш король.

– Чому б ні? Як треба, то й треба.

Сів лис на риб:

– А ви не знаєте, чого вашому королеві треба од мене?

– А чому б ні, знаємо. Він казав, що треба ваше серце вийняти та з'їсти, то будемо такі мудрі, як ви.

– Е, коли так, то завертайте назад, бо я залишив серце вдома. Але я прибіжу і за хвилину принесу сюди.

Завернули риби назад, плигнув лис на берег та й каже:

– Які-бо ви дурні! Та хіба ж є хто такий, що ходив би без серця?

Риби зрозуміли, що лис обдурих їх, але вже пропало, бо що ж вони б йому тепер зробили?

 • Яким завжди змальовують лиса у казках? Яка хитрість лиса в цій казці?

• Намалюй малюнок до першого абзаца казки. Розкажи про свій малюнок.

• Чи любиш ти ліпити з пластиліну?

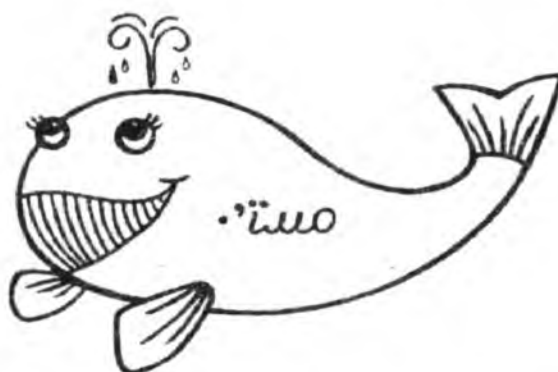
Ось частини тіла лисички. Назви їх.

Зліпи лиса. Назви його. Придумай якусь небувальщину про себе і лиса.

З ЧИСТОГО ДЖЕРЕЛА НАРОДНОЇ МУДРОСТІ

- Яка буква пропущена в словах? До кого відносяться ці слова?

- Прочитай 5 слів, що закінчуються на голосний, і 5 слів, що закінчуються на приголосний:
 - а) про риб;
 - б) про лиса.
- Відгадай загадки.
 - 1) Довге хвостище, руде волосище, хитре хитрище.
 - 2) Має пір'я, та не літає; ніг не має, а не здоженеш.
- Склади свою загадку за змістом казки.

СОВИНІ ДІТИ

(українська народна казка)

 Сонце вже заходило. Всі денні птаці вертались до своїх гнізд після цілоденної тяжкої праці і уклалися спати, а пані Сова тільки що прокинулась від сну. Розправила крила, обдивилася навкруги, чи нема часом якого потайного ворога, що чигає на її добро.

Наказала дітям, щоб сиділи тихо в гнізді і не рипались, а сама полетіла на роздобутки. Думка така, щоб спіймати на вечерю яку дурноголову мишу, підстрелену перепеличку або пришелепуватого горобця, що запізнився до гнізда, дзюбаючи соняшник, кого вже доля не пошле, бо ще дурні не перевелися і на її вік їх вистачить.

Прилітає із здобиччю... аж немає дітей її в гнізді.

– Ой гвалт! Рятуйте, птиці добрі!.. Калавур!

Сталось нечуване лиходійство, від якого світ повинен занепастися!.. Пропала краса і надія всього совиного роду!.. Хто чув, хто бачив того ворога лютого, що повитягував з гнізда моїх малих хорошунчиків?

– Я бачила, – каже ворона, облизуючись, – як чорний кіт ніс двоє поганих окатих вилупків, – то, може, були твої?

– Ні, ні, – відказує сова, – мої то були самі щонайкращі в цілому світі.

– Я чула, – каже ворона, – що й горобчиха говорила те ж саме сьогодні, як ти спіймала її горобеня!

- Чому для кожної матері її діти найкращі?
- До прикметників добери з тексту іменники. Запиши східцями і швидко прочитай:

цілоденна

потайний

дурноголова

підстрелена

пришелепуватий

нечуване

совиний

малі

окаті

З ЧИСТОГО ДЖЕРЕЛА НАРОДНОЇ МУДРОСТІ

- Прочитай діалог із совою.
 - Де ти, совонько, була?
 - Де ти, вдовонько, жила?
 - Я жила в лісищі,
В темному дуплищі.
- Придумай свій діалог про події в казці.
- Чи жаль тобі совиних пташенят? А горобеня? Поміркуй про відносини в природі.
- Розкажи казку мамі. Узнай її думку про події в казці.
- Якою, на твою думку, була мати-сова?

- Вибери три стверджувальних речення і перетвори їх на питальні. Голосом виділи те слово, на яке хочеш отримати конкретну відповідь.

ЛИС, ЦАП І МІШОК МОРКВИ (фризька народна казка)

Бігли якомсь удвох лис і цап, дуже голодні. А тут чоловік їде возом, везе мішки з морквою. На повороті віз підскочив, один мішок і впав на землю. Чоловік цього не помітив і поїхав далі.

– Це моя морква, – сказав лис, підбігши до мішка.

– Відійди! – заявив цап. – Морква моя, бо це їжа саме для кіз.

Лис вишкірив зуби на цапа, а цап наставив роги на лиса, і так вони довгенько стояли один проти одного. Нарешті лис і каже:

– Так ми ще довго тут будемо стовбичити і сваритися, а пуття з того не буде. Краще позмагаймося! Он, бачиш, стоїть закопаний стовп. Хто його перекине, того й морква буде.

– Гаразд! – зрадів цап. – Це мені раз плюнути. Розігнався та в стовп головою лусь! А стовп і далі стоїть собі.

Разів чотири бив іще цап у нього рогами з розгону, аж поки в нього роги тріснули. А стовпові хоч би що, стоїть, як і доти.

Настала черга лисові силу показати. Почав він рити землю навколо стовпа, підкопувати його. Рив, рив, аж геть увесь зіпрів, поки нарешті до кінця добрався. Стовп і впав. Та був він такий важкий, що коли, падаючи, вдарив лиса по задній нозі, то й зламав її.

Лежить стовп на землі, а цап каже лисові:

– Забирай моркву! Мені вже нічого не треба, так голова болить.

А лис у відповідь:

– Де там! Я тепер до неї й підійти не можу.

Однак, полежавши та відхекавшись, лис усе-таки звівся на три ноги й пострибав до мішка.

Але поки вони отак змагалися, чоловік той побачив, що на возі мішка не вистачає, завернув коней і поїхав назад. Побачив свій мішок і забрав його перед самісіньким носом у лиса.

- Про що засперечалися лис і цап?
- Яке змагання запропонував лис?
- Запропонуй свій спосіб дійти згоди. Доведи, що він найкращий.
- Які речення говорять про те, що змагання не було легким ні для цапа, ні для лиса?
- Чи знаєш ти, чим харчується лис? Порадь йому, як берегти здоров'я при харчуванні.
- Склади словосполучення. Здогадайся, яке слово треба додати.

- Розкажи все, що ти знаєш про моркву. Підбери до слова «морква» прикметники.
- Уяви, що морква вміє розмовляти. Про що б ти її запитав?
- Придумай рекламу моркві, морковному сокові. Наприклад: «Пий завжди морковний сік, будеш жити довгий вік».
- Які страви із моркви ти знаєш? Яку б ти приготував, щоб пригостити цапа і лиса? Напиши для них рецепт.

КІВШ ЛИХА

(українська народна казка)

У багатого батька був один син, а батько нажив худобу не аби як, а таки чесно: багато поту вилилося з його, багато крові зіпсувалося, поки заблищали у його в кишені червінці. Синові про те байдуже: він виріс серед червінців, то йому вони не дорогі були. Як дасть батько, то він так і сіє грішми, як половою, аж слід його сяє. Дививсь-дививсь на це батько – і гірко йому було, що син робити не хоче, а його зароблене добро так нехтує. Уже й казав, і вмовляв – нічого не вдіє. Ото й надумавсь батько. Пішли якось батько з сином до річки, посідали, балакають. Іде якийсь чоловік і несе горобця встrelеного. І заманулося синові на щось того горобця купити – зараз і вийма золотого.

– Дай мені! – каже батько.

Син дає. Батько заміривсь рукою стиха на річку, наче хоче золотого кинути, а син і байдуже. Батько вдруге заміривсь. Син нічого. Узяв батько тоді та й кинув у воду червінця. Син навіть і не спитавсь у батька, нащо то й до чого, а зараз поліз у кишеню та й вийняв другого червінця. Батько баче, що лиха година, та й каже синові:

– Ось віддай мені капшук з грішми!

Син дає. Тоді батько знов:

– Іди ж ти, – каже, – як оце ти єсть, та зароби червінця! Як заробиш, отоді приходь і поживеш мою худобу, а то Господь з тобою – краще я на сиріт віддам...

Син аж засміявся:

– Піду, – каже. А собі дума: «От розумний батько – чи диво то червінця заробити!»

От і пішов він; ішов він чи довго, чи ні, та й замислився: «Що ж я робити вмію? Письма я знаю!» От і пішов він скрізь по городу шукати роботи письменської. Та куди не поткнеться – скрізь не треба. А тут уже й їсти хочеться. Продав він кожушинку – ходє у легенькому, а вже холодна осінь. Прийшов у бакалійницю, проситься у крамарчука у прикажчики. Питаються в його:

– Де ж ви були? Що знаєте?

– Я, – каже, – жив біля батька, був коло хліборобства...

– Та й тільки? – кажуть йому. – Не треба нам таких. Узять вас хіба за хлопця-попихача, так ви більше із'їсте, ніж зробите.

Що його робити? А тут холодно, а тут їсти хочеться!.. Пішов він до Дніпра – там пароходів та всяких суден без ліку стоїть. Нічого робити – найнявся він лантухи тягати. Так, як лозинка од вітру, гнувся він під тими лантухами важкими, ноги трусились, горіли. Увечері з незвички як упав на вулиці, так і заснув. Був би замерз, та солдат-поліціант побачив, до поліції одвіз: думав, що п'яний.

Другого дня те ж, третього, четвертого – усе те ж. Він уже й недоїда, й недопива, щоб більше грошей зоставалося, а ще далеко до золотого, бо й плата мала, і сили в його небагато.

Робить – і так усю осінь і зиму проробив. І вже повесні зібралось у його стільки грошенят, що виміняв він за їх золотого. Тоді йде до батька. Прийшов, аж батько стоїть біля млина, саме біля річки.

– Здорові, тату!

– Здоров, синку! – каже батько. – Ну, синку, приніс?

Лізе син у кишеню та потихеньку, як скляне, вийма щось заверчене у ганчірочку, а потім ще й у папірець, – еге, червінець, та й боїться давати батькові.

Узяв батько, повертів того золотого в руках та як заміриться на річку... Син як ухопить батька обома руками за руку, як крикне:

– Ой батеньку, батеньку!

А сам як не свій.

Тоді батько засміявся та й каже:

– Ну, тепер я бачу, що ти знаєш, чому ківш лиха, як достається червінець. Отепер ти мені син і моя худоба буде тобі.

І з того часу син годі вже гроші розкидати – такий працювитий та хазяйновитий зробився.

- Чому було гірко батькові за сина?
- Як ти гадаєш, чи легко заробляти гроші?
- Для чого людям потрібна професія?
- Чому у народі поважають працювитих людей, а нероб зневажають?
- В чому проявився ківш лиха для сина?
- Яка реакція була у хлопця на цей рух батька: «...замірівсь рукою стиха на річку, наче хоче золотого кинути...» першого разу і другого?
- Поясни, як ти уявляєш професії крамарчука, прикажчика.

ЧОБОТИ*(українська народна казка)*

Був собі чоловік багатий і мав тільки одного сина. От він як умирав, то призвав до себе сина та й каже йому:

– Гляди ж, синку, щоб у тебе, як я і вмру, було так, як і в мене, – щосуботи були чобітки новенькі.

Син і каже:

– Добре, тату.

Ото як умер батько, син, дождавши п'ятниці, йде до торгу в місто, купив собі чоботи і приходить в неділю в церков і в нових чоботях. Дождали другої п'ятниці – він знов іде в місто, купив чоботи, надів у неділю, а ті узяв та нагору закинув. І так він робив кожної неділі, поки все, що в його було: і воли, і коні, і кліня, і повітки, й город – усе попродав на чоботи.

От як не стало вже нічого й продавати, він сів собі та й давай журиться – думає собі: «Що це батько мені наробив? Нащо він сказав, щоб у мене щонеділі був новенький чобіток? А тепер мені цим зробив так, що я не маю нічого – зовсім бідний став!» А батько йому не сказав, а він сам не розшолопав, що батько не купував щонеділі чоботи, а тільки їх кожної суботи вимаже гарненько дьогтем – от вони й стануть новенькі.

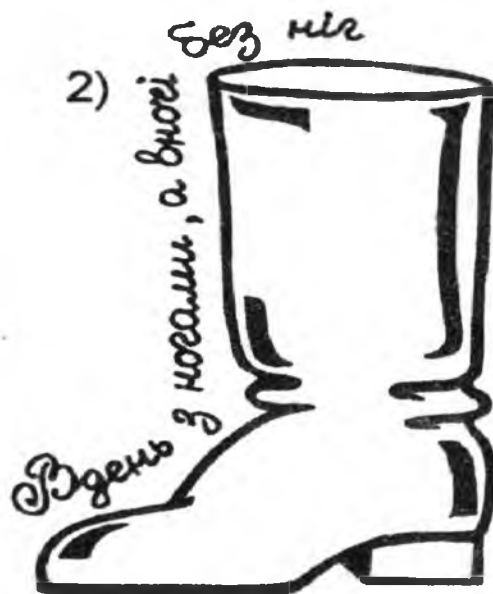
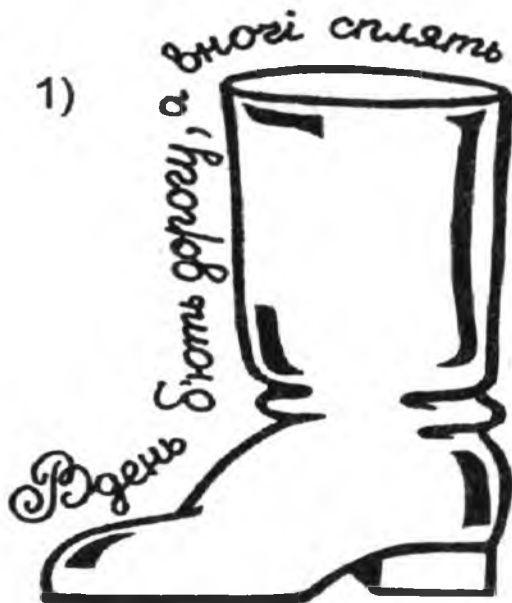
Потім він надумався: «А що, адже ж у мене є багато чобіт, що я позакидав нагору, полізу, поздіймаю та буду носити». От він носив ті чоботи, носив, аж поки не стало, а далі й каже: «Адже ж нагорі в мене є ще батьківські шкарбани, дістану їх, то ще, може, яку годину походжу». Коли до тих шкарбанів – аж

З ЧИСТОГО ДЖЕРЕЛА НАРОДНОЇ МУДРОСТІ

там гроші заховав батько. Він за ті гроші закупив собі знов і волів, і все хазяйство, та й став таким хазяїном, яким був батько; а чоботи вже не купував щонеділі, а латав їх, як часом подеруться, а в неділю або свято мазав їх дьогтем.

От як-то біда його навчила хазяїнувати та чоботи носити.

- Як же чоботи навчили хлопця хазяїнувати?
- Відгадай загадки.

3) Обидва схожі, як брати, завжди удвох, куди б не йти: під ліжком, коли всі сплять, під столом, коли їдять.

- Склади діалог за казкою.

Запитання

Що ж тобі батько наказав?
Як ти виконував наказ?
А чому ж тепер зажурився?
Чоботи ти всі зносив?
Звідки ж у тебе знову воли
і все хазяйство?

Словник

– йшов до торгу в місто;
– бідний;
– багато чобіт;
– батьківські шкарбани;
– щосуботи чобітки новенькі.

З ЧИСТОГО ДЖЕРЕЛА НАРОДНОЇ МУДРОСТІ

- Чому в народі говорять:
«Праця годує, а лінь марнує»;
«Не зазнавши гіркого, що ти знаєш про солодке»?
- Ти потрапив у незвичайну крамницю. В ній господиня Абетка. У вітринах – букви. У кожної своя ціна: А=1 грн, Б=2 грн, В=3 грн і т. д. Яка вартість цих слів:

РОБОТА ПРАЦЯ ТРУД
ЛІНЬ ЗНАННЯ ?

КАЗКА ПРО РУШНИК

Була в селі одна сім'я. Складалась вона з мами, тата і дочки. Мама працювала на фермі, тато – у полі, а маленька дівчинка на ім'я Маруся залишалася сама вдома і носила обід у вишитому рушникові на поле своєму батькові.

Одного разу Маруся понесла їжу татові в поле, але батько сказав, що він дуже повільно працював і йому треба наздогнати по роботі інших людей. Дитина поклала їжу на землю, а сама побігла ловити метелика, який саме пролітав над нею. Цю їжу помітило зайченя, яке саме пробігало полем у пошуках капусти чи моркви. Воно вирішило пошуки обіду відмінити, а рушник узяти собі. Довговухе так і зробило: розгорнуло рушник і вийняло їжу, а рушничок забрало. Куцохвосте побігло у ліс. Воно вирішило показати знахідку своїм друзям, а саме: білочці, їжачку, борсуку і ще одному зайченяті на ім'я Косоглазка, а на прізвище Куцохвостівочка. Зайченя, що знайшло рушник, називалося Кося Вухань. Кося покликав своїх друзів і показав їм рушник.

– Подивіться, що я знайшов, – гордо промовив він, стаючи на пенюк, щоб усім було видно, який він поважний (зайченя думало, що той, хто стоїть вище від інших, є поважнішим).

Всі аж ахнули від подиву, що є такі гарні речі.

– Який красивий! – прошепотіла білочка.

– Який гарний, чудовий, прекрасний білий рушничок! Але ж для чого він? – задумалося білченя і тут же вигукнуло:

– Я знаю, я знаю! Ось він для чого! – і воно зав'язало рушник, як хусточку.

Всі засміялися, бо «хустинка» була зав'язана на носі в білченяти.

– Ні, ні! – раптом скрикнула Косоглазка, – ось він для чого! – і вона зав'язала банта з рушника.

– Неправильно ви думаєте – ось він для чого, – сказав їжачок і поклав на рушник яблуко, яке він саме ніс додому.

– Обережно, ти його замастиш, – вигукнув борсучок і обгорнув рушником свою шийку.

Кося не встиг показати, для чого, на його думку, рушник, бо тут з'явилася Маруся, яка пішла шукати рушник. Дівчинка налякала звірят, і вони втекли. Потім вона узяла рушничок і розстелила його на землі, розклала на ньому їжу, а потім покликала батька. Вони разом сіли обідати.

Тоді всі звірята, які визирали з-під кущів, побачили, для чого рушник, а їжаченя сказало, що воно було праве, і всі з ним погодились.

- Яке застосування рушника пропонували звірята? А що знаєш ти?
- Утвори словосполучення.

- Як ти розумієш вислів «Хай стелиться доля рушниками»?
- Чи є у тебе в сім'ї родинний рушничок? Розпитай маму, бабусю.
- Прочитай речення про рушник. Як ти його розумієш?
Р.шн.к – с.мв.л с.м.йн.. зг.д.
- Маки, троянди, чорнобривці, мальви, лісові дзвіночки, калина, барвінок – це квіти. Як вони пов'язані з рушником?
- Прочитай і поясни прислів'я про рушник.
«Хата без рушників, що родина без дітей».
«Рушник на кілочку – хата у віночку».

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ СКОРОМОВКИ

Сів шпак на шпаківню,
Заспівав шпак півню:
– Ти не вмієш так, як я,
Так, як ти, не вмію я!

* * *

Пильно поле пильнували, перепелів
полювали.

* * *

Хитру сороку піймати морока,
А на сорок сорок – сорок морок.

* * *

Семен сказав своїм синам:
– Сини-соколи, складіть сіно! –
Сини сіно склали, Семен сказав:
– Спасибі!

ЛЧИЛКИ

Котилася торба
З високого горба.
А в тій торбі
Хліб-паляниця.
Кому доведеться,
Той буде жмуриться.

* * *

Бігли коні під мостами
З золотими копитами.
Дзень, брязь – вийшов князь!

* * *

Стоїть півень на току
У червонім чобітку.
Будем півника просити:
– Ходи жито молотити!

* * *

Мидір, Сидір і Каленик
Збудували тут куреник.
У куренику сидять,
По варенику їдять.
В нас вареників немає,
Хто жмуритись починає?

* * *

Діти, діти, дітвора,
Утікайте із двора.
Хто не заховався,
Хай кричить: «Ура!»

РОЗЛИЛИСЯ ВОДИ (українська народна пісня)

Розлилися води на три броди.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна красна, зілля
зелененьке.

Ку-ку, ку-ку, ку-ку, ку-ку.

Що в першому броді зозуленька кує.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна красна, зілля
зелененьке.

Ку-ку, ку-ку, ку-ку, ку-ку.

Що в другому броді соловей щибече.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна красна, зілля
зелененьке.

Тьох-тьох, тьох-тьох, тьох-тьох, тьох-тьох.

Що в третьому броді сопілонька грає.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна красна, зілля
зелененьке.

Ду-ду, ду-ду, ду-ду, ду-ду.

Зозуленька кує, бо літечко чує.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна красна, зілля
зелененьке.

Ку-ку, ку-ку, ку-ку, ку-ку.

Соловей щибече, садки розвиває.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна красна, зілля
зелененьке.

Тьох-тьох, тьох-тьох, тьох-тьох, тьох-тьох.

Сопілонька грає, на грання скликає.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна красна, зілля
зелененьке.

Ду-ду, ду-ду, ду-ду, ду-ду.

ОЙ СИВАЯ ТАЯ ЗОЗУЛЕНЬКА

Ой сивая тая зозуленька.

Приспів (після кожного рядка):

Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!

Усі сади та і облітала,
А в одному та і не бувала.
А в тім саду три тереми.

А в першому – красне сонце,
А в другому – ясен місяць,
А в третьому – дрібні зірки.

Ясен місяць – пан господар,
Красне сонце – жона його,
Дрібні зірки – його дітки.

СПИ, ХАЗЯЙКО

(Із латиської)

Спи, хазяйко, без турботи –
Всю вже впорано роботу:

Кури

Буряки прорвали,

Гуси

Сорочки попрали,

Кабанець

Город скопав,

Пес дрівцяток нарубав,

Когуток
Обід зварив,
Аж хвосточка обсмалив.
А коток усіх корів
На оборі подоїв,
З глечиків вершки зібрав,
Масло збив –
Та й десь пропав.

ДІДУНЬО РОХ

(Із польської)

Дідуньо Рох
Посіяв горох.
Як землю орав –
Важко зітхав.
Як збіжжя збирав –
Піт утирав.
Як ціпом махав –
По тім'ї дістав.
А зварив горох –
Їв за десятьох,
Так було смачно!

ЖАБЕНЯТКО

(Із чеської)

Скаче, плаче жабенятко,
Змерзли в нього ноженятка,
Де б йому в ріці
Та знайти штанці,
Тепленькі,
Зелененькі,
В цяточку?

МАЛИНА ТА РИБИ

(З англійської)

Лісок-лісовик
Запитав мене:
– Сину, скільки у морі
Буває малини?

Сказав я: – У морі
Стільки малини,
Скільки у лісі
Риб на ялині.

ГОРЩИКИ

(Із чеської)

Через яр-долину,
По горі
В гарбах везли горщики
Гончарі.
Раптом їхні коні
Сполошилися.
Горщики торох,
 торох!
І побилися.

ПШЕНЬКА ПАЛЬЦІВ

(Із французької)

Зголоднів великий палець:
– От коли б дістати смалець!
Вказівний за ним зітхає:
– Смалець що! Крупи немає.
А середній мовить тихо:
– Що крупа! Без хліба лихо.
Підмізинний ледь не плаче:
– Отаке життя ледаче!

А мізинець:
– Годі, братця!
До роботи треба браться!

ПОВІР'Я

Існують такі повір'я: дівчата, щоб бути гарними, умивалися водою, в яку опускали крашанку чи писанку і гроші. Освячену писанку з давніх-давен клали до першої купелі немовляті, щоб зростало сильним і сміливим. Писанку приорували в полі, щоб краще родило жито-пшениця і всяка пашниця.

НАРОДНІ ЗАГАДКИ

За лісом, за пралісом сірі вовки ревуть.

* * *

У лісі родиться,
На столі робиться,
Візьми в руки – плаче.

* * *

Три душі грали і всі виграли.

* * *

Є деревце – не полінце,
Шість дірочок має,
Весело співає.

* * *

Все життя крилами махає, а злетіти не може.

* * *

Маленька свинка, золота спинка, крізь тин
кишечка тягнеться.

* * *

Гуля щука в жнива в полі на широкому роз-
доллі, а де вона повернеться, усе пада, усе гнеться.

* * *

* * *

Я падаю на ваші хати,
Я білий-білий, волохатий,
Я прилипаю вам до ніг
І називаюсь просто...

Я прозорий і твердий, —
Ходять, їздять по мені.
Не тону я у воді,
Не горю я у вогні.

* * *

Срібна зірка, біла-біла,
На долоню теплу сіла.
І як сіла, то й розтала —
Голуба водиця стала.

ПОСТІЙНІ ПОРІВНЯННЯ

Зробив поспіх, як на сміх.
Зробив, як майстер.
Комбайн пливе серед жита, як у морі човен.
Любить роботу, як кріт сонце.
Працює, як чорний віл.

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ

Праця годує, а лінь марнує.
Хто хоче багато мати, тому треба мало спати.
Куй залізо, поки гаряче.
Що посієш, те й збереш.

СОРОЧИНІ ВИГАДКИ

Був холодний осінній ранок. Визирнуло сонце із-за хмарини, скоса кинуло промінці на землю. Заглянув один із них у нірку до старої черепахи, розбудив її. Виповзла черепаха на луг і неквапливо почала папала шукати собі снідання.

А сніданок у черепахи простий: зелені листочки, стеблинки, смачні корінці. Довго ї шукати не треба. Ось і надибала.

Раптом чує – хтось гукає її:

– Доброго ранку, черепахо!

Глянула черепаха вгору, бачить, а то на пеньку сорока сидить.

– Добридень, сороко-білобоко, – відказала черепаха. – Чого це тебе сюди занесло?

– А я летіла й тебе побачила. Думаю: ти чи не ти? Уже стільки пташок полетіло в теплі краї, від зими втекло. Як же ти від неї втечеш, коли за день навіть он до того дерева не доберешся?

– Дурниці ти верзеш. Яка там ще зима! Звідки вона?

– Як яка? Холодна, з морозами. Уся земля вкривається снігом, і нема чого їсти.

– Снігом, кажеш, земля вкривається? – перепитала черепаха й замислилась. – Щось не пригадую такого. Ось уже скоро тридцять років живу, а ніякого снігу й не бачила.

– Невже ніколи не бачила?

– Чи я коли брехала? – образилась черепаха. – Зроду-віку не чула. Недаремно всі тебе звать плетухою: хтось пустив поголоску, а ти й підхопила.

– Як ти смієш таке казати? – скипіла сорока й забігала по пеньку. – Минулого року я на власні очі бачила сніг! Він такий білий-білий і пухкий, м'якіший за мох. А холоднеча... Нікуди від неї не сховаєшся, скрізь допече. Лапки мерзнуть, і їсти нічого. Жах!

– Не вигадуй, – мовила черепаха. – Глянь, скільки всякої їжі навколо. Куди вона подінеться?

– А, так! Ну гаразд, ти скоро дізнаєшся, що таке зима. І наплачешся! – вигукнула ображена сорока й полетіла до лісу.

Наступного дня уздріла на дубі ворону й почала їй скаржитись:

– Кумасю, ти тільки послухай. Бачила вчора я в лузі Стару черепаху. Кажу їй, що цього року зима буде люта. А вона, уявляєш, сміється, плетухою мене обізвала, каже, що ніякої зими не буває, ніякого снігу.

Подивилась ворона одним оком на сороку, поважно сказала:

– Чого ж тут дивуватися? Черепаха просто ніколи не бачила зими. Вона з осені засинає і спить аж до весни, коли вже сніг розтане.

– І як я зразу не здогадалась? – змахнула крилами сорока. – Полечу до черепахи, даремно ми з нею посварились.

Подалась сорока. Довго кружляла над лугом. Але черепахи так і не знайшла. Напевне, залізла кудись у нору й заснула. А прокинетесь навесні – знов казатиме, що ніякої зими не буває. Що все це – сорочині вигадки.

(О. Буцень)

СОВИНІ ОКУЛЯРИ

Захотілось почитать старій сові,
Та згубились окуляри у траві.
Не побачить аж ніяк без них сова
Надруковані у книжечці слова.

Гей, мурахи, серед листя і трави
Віднайдіте окуляри для сови.
А за це вам буде краща з нагород –
Довга казочка із низкою пригод.

(В. Крищенко)

ВЕДМЕЖА І ВОВКИ-СІРОМАНЦІ

Ведмежа звали Бурмою.

Любив Бурма медом ласувати, з друзями весело
борюкався, по малину ходив.

А пісень ведмежих не співав, казок не слухав,
таночків не танцював.

– Чом ти такий? – дивувалися ведмежата.

– Та не подобається мені наше – ведмеже, –
відказував Бурма. – Он у мавп, що за горою живуть, –
все краще, таке гучне. А як гарно верещать – вік
би слухав:

Ги-ги-ги!

Гам-гам!

Гам-гам-гам!

Ги-ги!

– Але ж ти, Бурмо, не мавпа!

– Ну то й що! Так само по деревах лазити вмію! –
опирався Бурма. – Чим бабусині казки-небилиці

слухати та наші пісні співати, краще піду до мавп – повчуся!

І подерся Бурма за високу гору – до мавп у прийми.
А навчився, чого хотів, – повернувся до рідного лісу.
– Ходімо гратися! – кличуть його ведмежата.
Але Бурма й не слухає. Дивно якимось вистрибує.
Вхопиться за гілку, на одній лапі розгойдується,
з дерева злазити не хоче. А то заверещить зовсім не
до діла:

Га-га-га!

Ой ги-ги!

Гам-гам-гам!

Ой га-га!

Найстаріший ведмідь – дідусь Бурмило почув
це та й каже:

– Щоб ти, онуку, байдиків не бив, дурно медом
не ласував, ось тобі робота. Сьогодні вночі ліс охоро-
нятимеш!

Вдень добряче виспався Бурма, а коли темрява
огорнула ліс, заступив на варту.

Саме тієї ночі вовки-чужинці вирішили до
Бурминого рідного лісу завітати, шкоди наробити.

Очі у вовків, мов жовті вогники горять – усе
бачать. Помітили вони Бурму, радитись стали:

– Краще, братчики, обійдемо цей ліс стороною.
Диви, в них Ведмідь на сторожі, а не якась Лисиця
чи Білка...

Бурма почув вовчі розмови. Розхвилювався,
хотів зчинити тривогу, та все чисто забув – і як заве-
рещить! Ще й, наче мавпа, витанцьовує:

Дубу-ду –

Ги-ги!

Даба-да –

Га-га!

Вовки послухали уважно те белькотання...

– Гей, та це ж не Ведмідь, а Мавпа на допомогу кличе! Гайда, братчики, погуляємо!

Колоди з бджолами вовки поперевертали, кущі малинові поламали, великої шкоди ведмежій сім'ї наробили й зникли безкарно, невідомо куди...

Прокинулись уранці звірі. Питаються один одного:

– Хто в лісі цієї ночі вартував?

– Та он же – Бурма!

– Чом ти на сполох не бив? По допомогу не кликав? – розсердився дідусь Бурмило.

– Та я ж кричав! – каже Бурма. – Ви ж мене не слухали!

Взяв старий Бурмило малого Бурму за вухо:

– Коли біда рідному лісові погрожує, на сполох треба кликати так, щоб кожному зрозуміло було!

Та як тупне ногою:

– Біжи до бабусі, вона зараз малятам-ведмежатам пісні рідні співає, казки розказує. Та скоріше, поки я ще більш не розсердився!

(Ю. Ярмиш)

- Чому Ведмежа пішло навчатись до мавп?
- Чому Ведмежа не змогло попередити свою сім'ю про вовків?
- Як передаються сімейні традиції, звичаї, мова із покоління в покоління?
- Що ти знаєш про свій рід? Намалюй родове дерево і розкажи про свою сім'ю.

ОСЕЛ І ЛЕВ

(казка)

Був собі Осел. Багато було йому праці у господаря.

«Давай, – думає, – втечу у ліс і буду жити на волі! Буду собі пастися в лісі, і хто мені що зробить?»

І, не довго думавши, втік від господаря у ліс. Добре йому там. Пасеться, де хоче, нічого не робить, ніхто його не б'є, – відколи живе, ще такого добра не зазнав. Аж раз дивиться, йде Лев, страшний-престрашний, та просто на нього.

«Ну, – думає собі Осел, – аж тепер кінець мені буде!»

Але поки Лев дійшов до нього, він якось трохи отямився й подумав собі:

«Ану, може, я його як-небудь обдурю?»

Та як стояв – бух на землю, ліг собі й лежить. Підходить Лев і кричить уже здалека:

– Ей, ти, хто ти там? Як ти смієш лежати? Чому не встанеш і не поклонишся мені?

А Осел мов і не чує. Лежить собі та тільки довгими вухами клапає.

Підійшов Лев і знову кричить:

– Зараз устань і поклонися мені!

– А хто ж ти такий? – питає Осел.

– Ти ще й питаєшся? – кричить грізно Лев. – Хіба ти не знаєш, що я Лев, над усіма звірами цар?

Осел, не встаючи, підвів голову й витріщив на нього очі.

– І що ти за дурниці говориш? – промовив він. – Ти цар над усіма звірами? Хто тобі це сказав? Де це написано? Хто обирав тебе на царя? Ну, говори!

Лев стояв, мов лобом об стіну стукнувся.

– Хто мені це сказав?! Та всі мені кажуть, що я над звірами цар. Хіба ж це неправда?

– Звичайно, що неправда! Не може бути правда, бо цар над усіма звірами не ти, а я.

– Ти? – здивувався Лев. – А де це написано?

– А йди подивися ось тут!

І він устав на ноги й, обернувшись задом до Лева, показав йому заднє копито, на яким була прибита новісінька блискуча підкова.

– Бачиш? Це моя царська печатка. Якби ти був цар, то й ти б мав таку.

– Ото диво! – промовив Лев. – А я про те й не подумав ніколи. Мабуть, твоя правда. Але стій! Давай будемо змагатись. Ходімо в ліс, хто за годину наловить більше звірів, той буде справжній цар.

– Добре, нехай і так буде, – промовив Осел, і з тим розійшлися.

Лев побіг по лісі; бігав, бігав: тут зловив сарну, там зайчика, там знов якогось звіра – за годину мав уже п'ять чи шість штук. Бере те все і тягне до Осла.

А Осел тим часом що робить? Пішов собі на широку поляну, де сонечко ясно світило, й посеред луку кинувся на землю, ноги геть відкинув, очі зажмурих, язик висолопив – кожен сказав би: згинув та й згинув. А понад поляною все яструби літають, ворони, кані, сороки, галки, всяка погана птиця. Бачать вони, лежить неживий Осел, та й усі гуртом до нього. Спочатку здалека заскакували, а там бачать, що не рухається, то й почали по ньому скакати, дзьобати йому язик та очі. А Осел нічого, тільки коли якийсь птах дуже близько підлізе, він клац його зубами або стук його ногою, вб'є та й сховає під себе, та так хитро, що інші й не бачать. Не минуло

й години, а він уже надушив їх з півкопи. Тоді схопився на ноги та як зареве, а птахи всі врозтіч. Осел забрав усю побиту пташню та й несе на те місце, де мали зійтися з Левом. Приходить, а Лев уже там.

– Ну, що, – каже до Осла і показує йому свою здобич, – бачиш, скільки я наполював?

– Ну та й дурний же ти, Леве, – каже Осел і лягнув його звірів ногою. – Таких звірів я міг би наловити зо дві копи. Та чого вони варті! А ти подивись на моїх! Я тільки таких ловив, що в повітрі літають. Ану, спробуй ти!

– Ні, я такої штуки не втну, – відповів Лев. – Аж тепер бачу насправді, що ти над звірами цар, а не я! Вибачай мені, що я так нечемно говорив з тобою!

– А бачиш, – промовив гордо Осел. – Завжди треба бути чемним, бо як наскочиш на старшого від себе, то що тоді буде? От і тепер я міг би тебе покарати на смерть, але вибачаю, бо ти це зробив з дурного розуму, а не зі злої волі. Йди ж тепер і шануйся на другий раз!

І Лев пішов, похнюпившись та підібгавши хвіст, немовби хто вилив на нього бочку холодної-прехолодної води. Чи близько, чи далеко, зустрічає в лісі Вовчика-братика.

– Здорові були, найясніший царю! – каже Вовк і кланяється низенько.

– Ет, іди, не смійся з мене! – каже сумно Лев. – Який я тобі цар?

– Як то ні? – скрикнув Вовк. – Хто ж би посмів інакше сказати?

– Мовчи, братику, – пошепки говорить до нього Лев. – Тут недалеко є справжній цар. Як почує, біда буде і тобі, й мені.

– Справжній цар? – здивувався Вовк. – Що за диво? Який же тут є справжній цар, крім тебе?

– Є, є! – перелякано шепотів Лев. – Я сам його бачив. Там такий страшний! А що за сила! Навіть тих звірів ловить, що в повітрі літають. Я радий, що хоч мене живим відпустив.

– Ну, що ти говориш? – здивувався Вовк. – Диво дивне! Знаю цей ліс давно, але ніяк не придумаю, хто б то міг бути. Який же на вигляд той новий цар?

– Одне слово – страшний! – каже Лев. – Вуха отакі, голова – як цеберко, а на задній нозі царська печатка.

– Ніяк не вгадаю, хто це може бути, – клопотався Вовк. – Знаєш що, ходім, покажи мені його!

– Я? Нізащо в світі! – скрикнув Лев. – Досить уже раз страху наївся.

– Та ходімо! Чого боятися? – захочував Вовк. – От знаєш що, прив'яжи себе своїм хвостом до мого, сміліше нам буде йти.

– Про мене, – каже Лев, – нехай і так буде.

Зв'язалися обоє хвостами докупи та й пішли. Вийшли на горбок над полянкою, що на ній пасся Осел. Лев зупинився та й шепоче до Вовка:

– Ось він! Ось він! Подивися!

Обертається Вовк, поглянув та як крикне:

– Дурний Леве, та це ж Ослисько! – А Левові почулося, що то новий цар уже близько, як злякається, та ходу! Біг, біг, далі втомився, став та й озирнувся.

– А що, Вовче, близько вже той новий цар?

Але Вовк тільки язик висолопив. Як був прив'язаний до левиного хвоста, так і волікся за ним усю дорогу і давно вже й дух випустив.

– А бачиш, – каже до нього Лев, – ти казав, що новий цар не страшний, а як побачив його зблизька, то від самого страху помер!

(І. Франко)

• Чи підходить прислів'я «У страху очі великі» для Лева? Поясни.

• Яку загадку про Осла загадав Лев Вовкові? Порівняй з цією:

Сірий, та не вовк, довговухий, та не заєць, з копитами, та не кінь.

• Які докази того, що він – цар, привів Осел Левові?

• Як у казках завжди вирішуються спірні питання? А якби ти був Левом, яке б змагання запропонував би Ослові?

• Склади запитання до цих тверджень, побудуй з товаришами діалог.

«Втечу в ліс!»

«Буду жити на волі».

«Відколи живу, ще такого добра не зазнавав».

«Я його як-небудь та обдурю».

• Кому ти співчував? Коли радів? Кого можна назвати сміливим?

• А що ти подумав і відчув, коли прочитав рядки: «Ну, – думає собі Осел, – аж тепер кінець мені буде»?

ЧОМУ КРИТ НЕ З'ЯВЛЯЄТЬСЯ НА СВІТ

(казка)

У кротихи
Сталось лихо,
І кротиха
Плаче тихо
У норі
Від світання
Й до зорі.
У кротихи
Любий кротик –
Чорна шубка,
Чорний ротик –
Розлінився
В самий край:
Не виходить
Навіть в гай.
У оселі,
На постелі,
Загорнувшись
В кожушини,
До полудня
Спить дитина.
А як встане,
То в постіль
Просить в мами
Хліб і сіль,
Борщ з грибами
Та кисіль.
Ну, а мама,
Так, як мама, –
Сипле в миску

Борщ з грибами,
Крає хліб,
Несе кисіль,
Не до столу,
А в постіль,
Та й говорить
До дитини:
– Ти б хоч вмився,
Любий сину,
Хоч промий
Свої очиці,
Я подам тобі водиці,
Не з криниці,
А тепленької
З горнятка,
Вмийсь хоч лапкою,
Дитятко... –
А дитина
Позіхає,
Ліньки спину
Вигинає:
– Я вмиватися
Не хочу,
Бо біда,
Як зайде вода
У очі, –
Та й бере
У мами горщик,
Де парує
Свіжий борщик.

КАЖУ, КАЖУ КАЗКУ...

Так і жив
Собі в оселі,
Так і їв
Собі в постелі
Мамин кротик –
Чорна шубка,
Чорний ротик.
От пройшло
Із пару літ,
Із дитятка
Виріс кріт.
В нього вже
Не лапки – лапи,
Розчепірились,
Мов краби,
І не шубка
В нього – шуба,
І не зубки –
Добрі зуби,
Тільки зменшились
Очиці
Без вмивання,
Без водиці.
Та не журиться цим кріт,
У оселі
На постелі
Поїдаючи обід...
Але якось
Восени
Забажав кріт
Свіжини.
Він почув,

Як угорі
Біля самої
Нори
З груші
Сипались грушки,
Та не в рот,
А у город.
Кріт послав би
Рідну маму
По грушки-
Гнилички,
Та, на лихо,
Мама саме
В молоденької невістки
Парить квашу,
Варить кашу
Й борщ з грибами.
Кріт вертівся,
Кріт крутився
На постелі:
Можна б вийти
Із оселі
Замість мами
По грушки-гнилички,
Та не хочеться
Кротові
Підійматись у діброву, –
Це ж турбота,
Це ж робота,
Це ж згинатись,
Розгинатись,
Це ж, дивися,

Ненароком
 Попаде росиця
 В око.
 От аби у добру пору
 Закотилась
 Грушка в нору,
 Мав би кріт
 Собі обід.
 А тим часом
 Чує кріт –
 Підвело йому
 Живіт.
 Каже кріт собі під ніс:
 – Ох, прийдеться
 Йти у ліс.
 Принесу мішок
 Грушок,
 Принесу я сам у дім,
 Сам помию,
 Сам поїм. –
 Кріт узувся,
 Одягнувся,
 Взяв під руку
 Шапку-бирку

Та й посунувсь
 З ліжка в дірку.
 От і виліз
 Кріт на світ,
 Крадькома
 На сонце – глип,
 Та й очицями
 Кліп-кліп
 І від променя
 Осліп.
 Кріт скоріш
 Без шапки-бирки
 Опустився
 В рідну дірку.
 З того часу
 Більше кріт
 Не з'являється
 На світ.
 Він літує
 І зимує
 У норі.
 Тільки шапку
 Залишає угорі.

(М. Стельмах)

- Чому лінива дитина – це лихо для матері? А ти для мами – радість?
- Чи думаєш ти кожного дня, чим можеш допомогти вдома?
- Які правила особистої гігієни не виконував любий кротик і як від цього постраждав?
- Як ти поясниш меншому братові чи сестричці, чому кріт не з'являється на світ?

КАЖУ, КАЖУ КАЗКУ...

- Добери слова в риму.

- Склади міркування «Робота – турбота».

В ІЖАКОВІМ ВІТРЯКУ

(за народними мотивами)

В день врожаю так і сяк
Змайстрував їжак вітряк:
Стіни дранкою покрив,
Крила з лубу поробив.
Вітер вдарив із борів,
Вітер крила закрутив –
І посипалась мука
У приполи¹ їжака;
І на radoщах їжак –
Руки в боки – і в гопак!
На вітряк тюпком, бігом
Звір посунув із зерном.
Два мішки ведмідь приніс, –
Ледве-ледве в двері вліз.
Борсучище-лежебок
Притаскав один мішок,
У куток мішок поклав
І на ньому задрімав.

¹ П р и п о л и – поли одягу, завернуті так, щоб у них можна було що-небудь покласти.

КАЖУ, КАЖУ КАЗКУ...

Потім всунувсь в шубі кріт.
Хоч і лився з нього піт,
Але він волік овес –
На кисіль піде увесь.
Цап з цапихою удвох
Принесли сухий горох,
Бо з горохом пиріжки
Полюбляють їх дітки.
Зайця теж не брала лінь –
В торбі він приніс ячмінь.
Свині ж возять на возах
Кукурудзу в качанах,
Бо її вродило так,
Що не вмістиш і в вітряк.
Хитруватий злодій-лис
Лантух гречки тихо вніс,
Поклонився низько всім:
– Я уже м'ясця не їм,
Перейшов на пампушки,
На гречані галушки. –
Та озвався з коша їжак:
– Ой не так, не так, не так!
Ще сьогодні хижий лис
У зубах куріпку ніс! –
Як розсердиться кабан:
– Знову, лисе, за обман!
Ти і гречку десь украв,
Бо не сів, не орав! –
Лис мерщій із вітряка,
Кинув гречку в їжака.
Запитав усіх їжак:
– Може, зробимо отак:
Для куріпчиних дітей
Змелем лантух гречки цей?

– Згода! Зробимо отак! –
Загукав увесь вітряк. –
А підступних злодіяк
Ми не пустим на вітряк! –
Вітер вдарив із борів,
Вітер в крилах загудів,
Вітер крила закрутив, –
І муки тугий струмок
Ллється зразу у мішок.
Знов не витримав їжак –
Потягнуло на гопак,
А за ним ведмідь присів, –
Закружляв танок звірів,
Всюди стукіт, всюди гук,
Аж прокинувся борсук:
– Не жалійте, звірі, ніг! –
Крикнув він і спати ліг.
З їжачихою їжак
Ходить кругом так і сяк.
Із крота вже ллється піт –
Не жаліє кріт чобіт:
– Гей, давай, давай, давай
І на щастя, й на врожай! –
Цап з цапихою удвох
Весь розсипали горох,
А вітряк все хить та хить –
Це танцює так ведмідь:
– Ось ударте ще отак,
Щоб гойднувся весь вітряк! –
Навіть заєць із дітьми
Б'є підлогу чобітьми:
Лис вже зайця не ляка,
А в мішки тече мука,
А в мішки тече мука!

(М. Стельмах)

• Ось їжачок. А ти намалюй вітрячок.
І вибери пари слів в риму.

• Хто що приніс молоти?

овес	свині
горох	лис
ячмінь	кріт
кукурудзу	цап з цапихою
гречку	заєць

• Підбери синоніми до дієслова
«доставили» зерно.

• Який танець танцював їжак, коли вітряк запрацював
і посипалось борошно? Відпочинь дві хвилини,
станцюй і ти.

• В чому проявилась справедливість їжачка по
відношенню до лиса і до куріпки?

ДЕРКАЧ І КРІТ

Із далекого теплого краю повертався на північ,
на нашу землю, маленький Деркач. Це пташка
сіренька. Улітку вона виводить у нас діток, а на зиму
відлітає в Африку.

Важко летіти Деркачеві, маленькі в нього
крильця. Того він як де летить, а як де й пішки іде.
Ось і зараз, опустившись на землю, він ішов і йшов
на північ. Іде собі й тихенько пісеньку співає про
далекий північний край, про гніздечко під кущем
лози на зеленому лузі – там його мила батьківщина.

Іде собі, іде й зустрічає Крота. Сидить Кріт
у норі, висунув мордочку й питає Деркача:

– Хто ти такий і куди йдеш?

– Я пташка Деркач, повертаюсь на батьківщину
із теплого краю.

Розповів Деркач Кротові про свою далеку північну вітчизну й про теплу африканську землю.

– А чого ти не поселишся на тій теплій землі і не живеш там завжди? – питається здивований Кріт. – Чого щороку мандруєш тисячі кілометрів? Ти ж до крові поранив ноги. Тебе скрізь підстерігає шуліка. Що ж заставляє тебе так поневірятися? Що тебе кличе на холодну північ?

– Батьківщина, – відповів Деркач.

(В. Сухомлинський)

КАЗОЧКА ПРО ПИСАНКУ

Залишивши гніздечко, покотилося яєчко...

Та покотилось воно недалечко.

Квочка з курчатами на подвір'ї гуляла,

Діток своїх забавляла...

– Мамо, он яєчко по стежинці котиться, – сказало найменше курчатко. – Ану ж, яке воно на колір?

– Біле, як сніг, – сказала Квочка.

– А який сніг? – спитав півник, бо курчаток взимку ще не було, і снігу вони не бачили.

– Такий білий, як оте яєчко, що котиться, – відповіла Квочка. – Однак скоро Великдень. То давайте пофарбуємо яєчко, щоб воно було барвисте, як весна.

Закотили курчатка яєчко до своєї хатки й ну його фарбувати.

Припустив теплий дощик, потім стала веселочка в небі.

КАЖУ, КАЖУ КАЗКУ...

Курчатка у веселочки фарб позичили, на білому яечку весну намалювали.

Малювали лапками та писали пір'ячком – і покотилася писанка зеленим подвір'ячком. Курчата її доганяли, на крилечках піднімали й дівчинці Наталочці, яка їх зеренцями годувала, водицею напувала, на свято Великдень подарували.

І зацвіли вишні, черешні.

Став гарний, як писанка, садочок увесь.

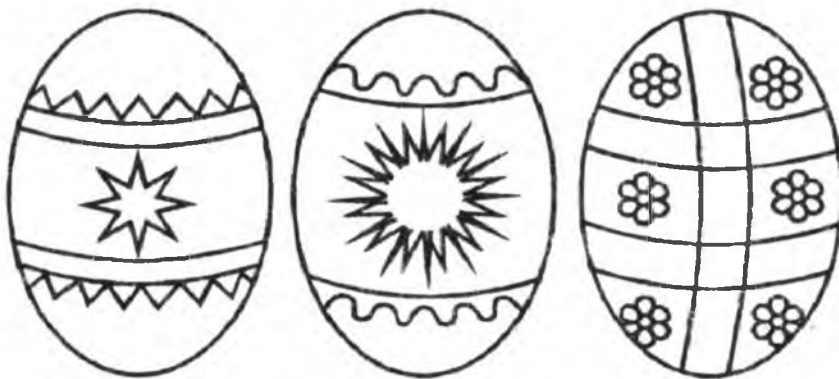
І проказала Наталочка:

– Христос воскрес!

(А. М'ястківський)

- На яке свято готують писанки?
- Чи доводилось тобі розмальовувати писанки? Які орнаменти ти можеш запропонувати? Намалюй.
- Чи знаєш ти, що для наших пращурів писанка була символом зародження життя, символом сонця, тепла і вічності? Дотепер вважають, що писанки приносять щастя. Їх дарують на щастя рідним та друзям. В чому різниця крашанки і писанки? Зроби крашанки різного кольору і розмалюй писанку.

ДУРЕНЬ ДУМКОЮ БАГАТІЄ

(казка)

Наш Іван кохавсь у мріях –
Думкою літає
Та скарби усе знаходе,
Гроші здобуває.

Одного разу пішов він
На баштан до пана,
Огірочки молоденькі
Звабили Івана.

Взяв мішок Іван з собою,
Повен щоб набрати,
Та й почав він до баштану
Стиха плазувати.

Як підліз до огірочків,
Став він і гадає:
«Це, їй-богу, мені щастя
Зараз набігає.

Наберу цих огірків я
Повну лантушину,
А тоді візьму за їх я
Добру копійчину.

За ті гроші собі маю
Курочку купити,
А та курочка курчаток
Буде нам водити.

Я візьму оті курчата,
Та й пошлю я жінку
Їх продати, і куплю я
За ті гроші свинку.

КАЖУ, КАЖУ КАЗКУ...

Наведе мені та свинка
Поросят чимало,
Будуть в мене і ковбаси,
Буде в мене й сало.

Тільки – ні! Ті поросята
Я не буду їсти,
А як виростуть, то й їх я
Теж продам у місті.

За ті ж гроші всі куплю я
Добрую коняку,
І вона роботу буде
Нам робити всяку.

А до того приведе ще
Лошачка такого,
Що швидкішого не буде
Коника ні в кого.

Лошачка того продам я,
Хату щоб купити, —
Біля хати ж щоб садочок,
Вишеньки та квіти.

А там далі і город щоб —
І його чимало,
Бо я хочу, щоб на ньому
Все там виростало.

Огірків теж насаджу я,
Бариша щоб мати...
Тільки горе, що такий то
Вже народ наш клятий:

Не вдержиш і огірочка,
Вирвуть все до краю,
Ну, байдуже, сторожів я
Добрих понаймаю.

А сам вийду потихеньку
Із своєї хати
Та й піду у сторожів тих
Варти вивіряти.

Так піду я понад краєм
Та й гукну: «Не спіте!
Гей, чи чуєте? Город мій
Добре бережіте!»

Та й згукнув Іван, мов справді
В нього вже те діло.
На баштані ж тому двоє
Сторожів сиділо, —

Як почули вони Йвана,
Кинулись до нього
Та й піймали зараз в руки
Із мішком дурного.

Попобили бідолаху,
Мали ще й в'язати...
Та вже вихопився якось
Та мерщій тікати!

Як вернувся, ще довгенько
Чув побиту спину,
Та нікому не хвалився
Про свою причину.

КАЖУ, КАЖУ КАЗКУ...

Та вже потім жінці якомсь
Розказав се діло,
Та – сусіді, трохи згодом
Всюди облетіло.

Почали тоді сміятись:
«Он як наші вміють,
Що думками із нічого
Швидко багатіють!»

(Б. Грінченко)

- Поясни назву казки. Чи можеш ти пригадати випадок, коли ти про себе міг сказати: «Дурень думкою багатіє»?
- Побудуй логічний ланцюжок Іванової мрії.

- Як багата уява Івана розбила його мрію?
- Прочитай, як у селі узнали про випадок з Іваном.

Т л в д е с о а і а ж з н р і с к
о а і ж е п в т з м к і о ц ь я о

БІДА НАВЧИТЬ

Був собі горобець. І був би він нічого собі горобчик, та тільки біда, що дурненький він був. Як вилупився з яйця, так з того часу нітрошки не порозумнів. Нічого він не тямив: ані гніздечка звити, ані зерна доброго знайти, – де сяде, там і засне; що на очі навернеться, те і з'їсть. Тільки й того, що завзятий був дуже, – є чого, нема чого, а він вже до бійки береться. Одного разу літав він із своїм товаришем, теж молодим горобчиком, по дворі в одного господаря. Літали вони, гралися, по смітничку громадили та й знайшли три конопляні зернятка. От наш горобчик і каже:

– Мої зернятка! Я знайшов!

А чужий і собі:

– Мої! Коли мої! Коли мої!

І почали битися. Та так б'ються, та так скубуться, аж догори скачуть, аж пір'я з них летить. Бились, бились, поки потомились; сіли один проти одного, надулись і сидять, та вже й забулись, за що була бійка. Коли згадали: а де ж наші зернята? Зирк, аж зернят вже й нема! По дворі ходить курка за курчатами, квокче та промовляє:

– Дурні бились, а розумні поживились, дурні бились, а розумні поживились!

– Що ти кажеш? – питають горобці.

– Та то я дякую вам, що ви такі дурні! От поки ви здуру бились, то я з моїми курчатами поснідала вашими зернятками! Що то, сказано, як хто дурний!.. Нікому було вас бити та вчити! Якби вас хто взяв у добру науку, то, може б, з вас і птахи були!..

Чужий горобчик розсердився за таку мову.

– Вчи своїх дурних курчат розуму, а з мене й мого розуму досить! – підскочив, тріпнув крильцем, цвірінькнув та й геть полетів. А наш горобчик зостався і замислився.

«А правда, – думав він, – краще бути розумним. От курка розумна, собі наїлася, а я мушу голодний сидіти».

Подумав, подумав та й почав просити курку:

– Навчіть мене розуму, пані матусю! Ви ж такі розумні!

– Е, ні! – каже курка. – Вибачай, серденько! Маю я й без тебе клопоту доволі, – он своїх діточок чималенько, поки-то всіх до ума довести! Шукай собі інших учителів! – та й пішла собі в курник.

Зостався горобчик сам.

– Ну, що робить? Треба кого іншого питати, бо вже я таки не хочу без розуму жити! – і полетів у гай.

Прилетів у гай, коли бачить, – сидить зозуля на калині та все: «Ку-ку! Ку-ку!» От він до неї:

– Тіточко, що я вас проситиму! Навчіть мене розуму! У вас же нема своїх дітей; а то курки просив, то вона каже, що в неї й так багато клопоту.

– А я тобі от що скажу, – відповіла зозуля, – як у мене свого клопоту нема, то чужого я й сама не хочу! От не мала б роботи, чужих дітей розуму вчити! Се не моє діло! А от, коли хочеш знати, скільки тобі літ жити, то се я можу тобі сказати.

– Аби ти була жива, а за мене не турбуйся! – відрізав горобець і полетів геть.

Полетів він геть, аж на болото, а там ходив бузько і жаб ловив. От підлетів горобчик до нього та й каже несміло:

– Пане, навчіть мене розуму. Ви ж такі розумні...

– Що, що, що? – заклекотів бузько. – Тікай-но ти, поки живий! Я вашого брата!..

Горобчик мерщій від нього, ледве живий від страху. Бачить він: сидить на ріллі гава і сумує. От він до неї:

– Дядино, чого ви так зажурились?

– Сама не знаю, синочку, сама не знаю!

– Чи не можете, дядиночко, мене розуму навчити?

– Та ні, синочку, я й сама його не маю. А от коли ти вже так хочеш, то полети до сови: вона, кажуть, вельми розумна-розумна, то, може, вона тобі що порадить. А я до того розуму не дуже, Бог з ним!

– Прощавайте, дядино! – сказав горобчик.

– Щасливо!

Полетів горобчик питати, де сова сидить; сказали йому, що вона в сухому дубі в дуплі мешкає. От він туди, – бачить: справді, сидить сова в дуплі, тільки спить. Горобчик до неї:

– Пані! Чи ви спите? Пані! Пані!

Сова як кинеться, як затріпоче крилами:

– Га? Що? Хто? – кричить, витріщивши очі.

Горобчик і собі трошки злякався, а все-таки хоче свого дійти.

– Та се я, горобець...

– Горобець? Який горобець? Не бачу! Чого притирився? І яка вас лиха година по дневі носить? Осе напасть! І вдень не дадуть заснути...

І сова знов заснула. Горобчик не посмів її вдруге будити, сів собі на дубі та й почав ждати ночі. Ждав, ждав, аж йому обридло. Коли се, як стало вже добре темніти, прокинулась сова та як заведе: «Гу-у-у!.. Гу-гу-гу-у-у...» Горобчик аж отерп зо страху: хотів уже втікати, та якось утримався. Вилізла сова з дупла, глянула на горобчика, а очі в неї світять! Страх та й годі!..

– Ти тут чого? – спитала.

– Та я, вибачайте, моя пані, ще зранку тут сиджу...

– І чого?

– Та чекаю, поки ви встанете...

– Та ж я встала! Ну, чого тобі треба? Чого стримиш?

– Я хотів би вас просити, вибачайте ласкаво, чи не могли б ви мене розуму навчити? Адже ви такі мудрі...

– Не на те я мудра, щоб дурнів розуму навчати! Хто дурнем вродився, той дурнем і згине. Тікай-но ти, а то я голо-о-дна! – гукнула сова та як засвітить очима...

Горобчик миттю як схопиться, полетів світ за очі, десь у гущавину заховавсь та там і проспав аж до самого ранку.

Спить горобчик, та так міцно, коли се у нього над головою щось як заскрегоче: «Че-че-че!» Горобчик прокинувся, аж дивиться: сидить на сучку сорока-білобока та так скрегоче, аж очі заплющила.

– З ким ви, панянку, так розмовляєте? – спитав її горобець.

– А тобі що до того? Чи ба, який цікавий! А хоч би й з тобою!

– Та я дуже радий, як зо мною. Я б вас просив, моя панно, щоб ви мене розуму навчили.

– А нащо тобі, мій молодчику, розум? Без розуму легше в світі жити та таки й веселіше! А ти, голубчику, ліпше красти вчися, от як я, то тоді й розуму не треба. З великого розуму не тяжко й з глузду зсунутись; ти ось поговори зо мною, то я тебе навчу, як і без розуму прожити... – і заскреготала сорока, та що далі, то все хутчіш та дрібніш... – А бодай тобі заціпило, скреготухо! – крикнув горобчик. – Ото глушить! Цур тобі! – та скоріш від неї геть.

Сів собі горобчик на полі та й думає: «Де я того розуму навчуся? Скільки світу злітав, а щось небагато навчився, хіба вже воно так і зостанеться...» Зажурився він, поглядає сумно по полю, а по полю чорний крук ходить, та так поважно.

«Ну, ще в сього поспитаю; се вже останнє», – подумав горобчик.

– Навчіть мене розуму! – звернувся він просто до крука. – Я вже давно його шукаю, та ніяк не знайду.

– Розум, молодче, по дорозі не валяється, – мовив поважно крук, – не так-то його легко знайти! А я тобі от що скажу: поки біди не знатимеш, то й розуму не матимеш. От тобі моя наука. А тепер іди: мені ніколи.

Полетів горобчик, засмутився. «Що то мені така наука?» – гадає собі; однак більше ні в кого розуму не питав, – обридло вже. Посумував трохи, що мусить без розуму жить, а потім і забув. Почав знову гуляти веселенько. Ні гадки йому.

І не зоглядівся горобчик, як і літечко минуло. Настала осінь з вітрами холодними, з дощами дрібними, а дедалі й сніжок став перепадати. Біда горобчикові, – холод, голод! Вночі, де не сяде, спати не може, так холодний вітер і пронизує; вдень їсти нічого, бо все зібрано в клуні, а якщо й знайде, то за сваркою втрає. От і почав наш горобчик до розуму приходити, – годі сваритися! Куди горобці летять, і він за ними; що вони знайдуть, то і він поживиться, та все без сварки, без бійки, то горобці його й не женуть від себе, – а перше, то й близько не підпустили. Побачив горобчик, як інші пташки в теплих

КАЖУ, КАЖУ КАЗКУ...

гніздечках сидять, почав він і собі придивлятися, як-то гнізда будуються. Почав він пір'ячко до пір'ячка збирати, соломку до соломки складати та гніздечко звивати. Так статкує наш горобчик, так дбає! Дедалі всі горобці почали його поважати; куди зберуться на раду, то й його кличуть, він так вславився між ними своїм розумом. Перезимував він зиму щасливо, а на весну вже став великим та мудрим горобцем; сидів він у гніздечку не сам, а з горобличкою, і четверо яєчок в гніздечку лежало. Як виклюнулись гороб'ята, то горобцеві новий клопіт – годувати діточок, та вкривати, та глядіти, та од хижого птаства боронити, – не до гуляння було! А вже що господарський був горобець, то, було, аж сусіди-горобці дивуються: «Які ви, пане сусідоньку, мудрі! І де ви того розуму навчилися?» – питають, було, його. А він, було, тільки голівкою кивне. «Біда навчила!» – каже.

(Л. Українка)

- Хто з птахів відповідав горобчикові заклопотано, безтурботно, поважно, погрозливо, сумно, байдуже, гордовито?
- Знайди всі речення зі звертанням. Доведи, що горобчик був вихованим.
- Поясни вирази: по смітничку громадили; розумні пожилились; клопоту доволі; чого притирився; чого стримиш; з глузду зсунутись; розум по дорозі не валяється.
- Знайди в тексті прислів'я.
- Опиши горобчика, використовуючи слова: уважний, вихований, сміливий, розсудливий, терплячий, спостережливий, працьовитий, турботливий.

- Як ти гадаєш, коли горобчик співав цю пісеньку?
Нащо мені турбуватись
Про зимові сни,
Я в якусь залізу шпарку
Грітись до весни.
А коли цю?
Що мені морози,
Що мені зима –
У малого горобця
Клопотів нема.
- Чому б ти хотів навчитися у горобчика?

КОРОЛЬ І МУЗИКАНТ

Перед королем стояв музикант.

Король дивився на нього байдуже...

Музикант нетерпляче торкнувся струн своєї старої скрипки.

– А, це ти! – почувся невдоволений голос.

Вицвілі очі ковзнули по скрипці і зупинилися...

– Скажи, чи зумів би ти грати без одної струни?

– Чому б не заграти?

– Без двох?

– Кажуть, я непоганий музикант!

– На одній струні?

– Якщо вона вірна мені!

– Без жодної струни?

Музикант замислився...

– Я наказую. Грай!

Музикант гордо скинув голову і простягнув свою скрипку Королю.

(Ю. Ярмиш)

КАЖУ, КАЖУ КАЗКУ...

- Доведи, що музикант був справжнім майстром своєї справи.
- Придумай продовження казки, як скрипка навчила короля любити музику і поважати музикантів.
- Як ти гадаєш, про що розповідають скрипки людям?
- Придумай казку, як скрипка навчила співати птахів і хто з птахів став найкращим учнем скрипки.
- Про що б ти попросив скрипку розповісти тобі, твоїй мамі, бабусі, татусеві, дідусеві?
- Які пісні про скрипку і скрипаля ти знаєш? Прочитай куплети з пісні А. Матвійчука.

Не сумуй так, скрипко...

Не сумуй так, скрипко, не сумуй тужливо,
Через твої струни голос промовля.

Не рви мені душу плачем жалісливим,
Болем, що шматує душу скрипаля.

Чого ти страждаєш? Не кажи, не треба.
Світ такий прекрасний, скільки в нім добра.
Заспівай веселу, глянь навколо себе,
Бачиш, як сміється вранішня зоря.

До щоби своєї скрипку притулю я,
Горнеться до мене, як мале дитя.
Наодинці з нею тихо промовляю,
Бо, як у дитини, в скрипки є душа.

**ПРИКРІ ПРИГОДИ
В КРАЇНІ ПОГОДИ**

(уривок)

 П'еса-казка сучасного поета про складні стосунки між явищами природи. В образах героїв вгадуються людські характери. Казка утверджує віру в добро, справедливість.

Дійові особи

Дід Мороз.

Крук.

Снігурка.

Лелеченя.

Зима.

Літо.

Грудень (I Вітер).

Січень (II Вітер).

Лютий (III Вітер).

А також:

квіти і ягоди, горобці, метелики, лелеки, ластівки, сніжинки, мавпенята;

а також:

олень, чайка, коник, голуб, зайчик, сокіл, білка, жайвір.

Голоси:

Голос криниці.

Рев сліпої труби.

Зойк землі.

Гомін зірок.

Дія перша

I. На узліссі

Квіти і ягоди співають, ведучи танок.

Квіти

Зеленіє все навколо!

Ширше коло, ширше коло,

Ширше наш вінок!

Ширше наш вінок!

Ми пахучі, ми барвисті,
У пелюстках ми і в листі
Водимо танок!
Водимо танок!

Ягоди

Знову землю сонце гріє,
Все навколо спіє-зріє –
Радісна пора!
Радісна пора!
І суниця, і малина,
І чорниця, і ожина
Соку набира,
Соку набира!

Квіти і ягоди

Всі ми дуже любим літо,
Як усе теплом зігріто
І нема зими,
І нема зими...
Бо зима – холодна, люта,
А морозяного прута
Боїмося ми,
Боїмося ми...

Раптом усі розбігаються, ховаючись. Лугом до узлісся бредуть Дід Мороз та Снігурка. Вони аж ніяк не такі, до яких ми звикли. Дід Мороз, наприклад, роздягнувся до майки, ступає босий, а Снігурка теж лише в купальнику. Обоє важко тягнуть сани, вантажені всякими кольоровими торбинками та власним одягом.

Дід Мороз

Тут і відпочинем, дочко.
У зеленім холодочку
Легше стане нам нараз.

Снігурка

Вже не можу!

Дід Мороз

Ще два кроки.
На калині лист широкий –
Трохи він остудить нас.

Снігурка

Просто гину! Спека, мухи...
Ще ж і валянки, й кожухи
Треба на санках везти.

Дід Мороз

Ой, хіба з добра хто стане
Волокти улітку сани?
Але ж треба волокти!

Снігурка

Ах, дідусю любий, годі.
Де це бачено в природі,
Щоб Снігурка й Дід Мороз,
Переплутавши орбіту,
Забрели в саміське літо –
До квіток, суниць... до ос!

Дід Мороз

Ні, тут інша, доню, справа.
Я хоч дід, та не роззява,
Я не плутаю доріг.
Вийшли ми зі свого двору

У чудову сніжну пору,
Щоб Новий зустріти рік...

Снігурка

Так, але нараз, мов з дива,
Прошуміла літня злива.
Потім сонце припекло.
Що це, Діду мій Морозе?

Дід Мороз

Знак великої загрози!
Всім на лихо це тепло...
Збита черга споконвічна:
Хоче стати замість Січня
Хтось із літніх місяців.

Снігурка

А хіба таке буває?

Дід Мороз

Там буває, де буяє
Нелад поміж мудреців...
Вже віддавна, віддалечка
Ця ведеться суперечка –
Всяк своїх боронить прав.
На такеє, бачиш, мітять,
Щоб не тільки Січень-місяць
Рік щороку починав.

Снігурка

Щось таке аж дивно чути!

Дід Мороз

Кожен хоче першим бути.

Снігурка

Кожен – першим? Дивина.

Дід Мороз

Здавня сваряться, бунтують,
Плани капосні будують,
А оце, либонь, війна.
Наче по ковадлі молот,
Вдарило тепло на холод
І, видать, перемогло.
Так що справа не в орбіті...
У війні!.. Війна у світі –
То найгірше, доню, зло.

Випурхують зграйкою безтурботні Горобці.

Горобці

Чи слухати вас,
Чи гаяти час –
Робота одна.
Можливо, війна
Для вас і страшна,
Але не для нас!

Бо ми – Горобці,
Завжди молодці,
Ми кращі за всіх!
Чи дощик, чи сніг –
Шукаємо втіх
В зручній кубельці!

Поцвірінькали, потріпотіли крильцями та й
зникли.

Снігурка

Як добре Горобчикам, – раді завжди.

Дід Мороз

Та раді, покіль не спіткали біди.

КАЖУ, КАЖУ КАЗКУ...

Прилетіли Метелики, зашелестіли крильцятами.

Метелики

Ой, не гайтеся, швидко мчіть,
Швидко крильцями тріпочіть,
Бо з-за обрію крадькома
Знову холодом дме Зима!

Снігурка

Які незвичайні барвисті сніжинки!
Чудові прикраси були б для ялинки!

А Метелики вже полетіли – їх наполохали Ластівки.

Ластівки

Летіть, летіть! Усі летіть!
По всьому світу рознесіть,
Що котить Зима,
Та ще й не сама!
На пишну квітть, на зелен-віть
Снує Зима сніжисту сіть!
Снує не сама –
З вітрами трьома!

Пролетіли Ластівки, а вслід їм заклекотіли Лелеки.

Лелеки

Тікаймо, зникаймо,
Рятунку шукаймо,
Бо котить Зима,
Та ще й не сама!
Шугаймо негайно,
Ні хвильки не гаймо:
Зима ж не сама –
З вітрами трьома!

КАЖУ, КАЖУ КАЗКУ...

І віддаленів лелечий клекіт...

Дід Мороз

Он і справді! Холодні Вітри!

Снігурка

Один... Два!.. Три!

Раптом білі Сніжинки закружляли навколо,
а серед них – три Холодні Вітри.

I Вітер

Я Перший Вітер!

II Вітер

Я Другий Вітер!

III Вітер

Я Третій Вітер!

I Вітер

Впаду на квіти!

II Вітер

Впаду на віти!

III Вітер

Не одігріти!

Снігурка

Ой, дідусю, як чудово!

Це ж Зима вернулась знову!

Де мій білий кожушок?

Дід Мороз

Одягайся, узувайся,

До Сніжинок прилучайся –

Бачиш, почали танок.

Сніжинки

Краще в світі нема,
Як надворі Зима, –
Нас вона обійма,
Мов ріднесенька ма-ма-ма-ма-ма!

Крижані тереми
У матусі Зими,
Тут гуляємо ми –
Тобто мама з дітьми-ми-ми-ми-ми!

І шукати дарма
Кращих мам, ніж Зима.
Тож, як довго нема,
Ми гукаємо: «Ма-мо! Ма-мо! Ма!...»

На очах усе навколо біліє – приходить Зима.

Зима

Я тут, мої білі, холодні мої!
Я тут – засипайте поля і гаї!
Хай свищуть над світом вітрів нагаї!

Вітри

Гей, віймо-повіймо! Будь по-її!

Зима

Я тут – хай біліють луги і сади,
Хай кригою криються очі води!
Морозе, ану по воді перейди!

Мороз

Туди-и-и і сюди-и-и...
Туди-и-и і сюди-и-и...

Снігурка

Дідусю, ти ж босий!

Сніжинки

Він босий! Ха-ха!

Зима

А де ж це кожух твій?

Дід Мороз

Та ось просиха.

Та ось просиха.

Забув одягтися...

І взутися – теж...

Дивився, о Зимо,

Як гордо ти йдеш!

Зима

Вдягайся. Не личить,

Аби Дід Мороз

Ходив без кожуха.

Снігурка

Підвів нас прогноз.

Зима

Прогноз не підводив.

Це, доню, війна,

Що Літо її

Проти нас почина.

Дід Мороз

Чи ж я не казав!

Ой, біда нам, біда...

Оце дочекалась моя борода!

Оце дочекались сивини мої!

І як тепер далі

В такій крутії?

КАЖУ, КАЖУ КАЗКУ...

Вітри

Ф'ю-у-у! Ф'ї-і-і! Ф'ю-у-у! Ф'ї-і-і!
Гей, виймо-повіймо! Будь по-її!

І помчали Вітри далі разом із Сніжинками.
На заповорошену снігом землю злетів Крук.

Крук

Кра! Кра!
Що за мара? –
То жарінь-жара,
То зима стара!
Кра! Кра!
Неправильна гра!
Кому з вас пора,
Кому – не пора?

Дід Мороз

На що вже старий і розумний цей Крук,
Але навіть він не сприйма таких штук.
Скажи нам, о Круче, як бути тепер,
І хто це на Зиму війною попер?

Крук

На разі не знаю,
Але запевняю,
Що так – некультурно
І карикатурно!

Снігурка

Де правда, о птице?

Крук

Я птах, а не птиця.
А правду всю знає Лежача Криниця!

Сказав те Крук і полетів собі.

Снігурка

Якась небилиця... Лежача Криниця?

А як же із неї воді не пролиться?

Чи є така, матінко?

Зима

Є, моя люба.

Де камінь без трав, де ні сосни, ні дуба –

Нічого, лиш небо, а в небі орли,

Лежить там Криниця у надрах скали.

Вода в ній промерзла до самого дна,

Тому й не проллється ніколи вона.

Та видно крізь кригу живе джерело –

Усе воно знає – усе, що було,

Що є і що буде, – усі таємниці

Повідати може нам крига Криниці.

Аж тут знову пригналися три Холодні Вітри,
а перед ними маленькі в'язні – Лелеченя та Ластів'я.

I Вітер

Ось!

II Вітер

Ось!

Дід Мороз

Це хто?

III Вітер

Хтось!

Зима

Ви хто?

Лелеченя

Я Бузько.
В снігах мені грузько.
Я змерз на крижину.
Я з холоду гину.
В очах імла...

Вітри

Це шпигун Тепла!

Лелеченя

Ні! Ні! Ні! Ні!

I Вітер

Мовчати мені!

II Вітер

I мені!

III Вітер

I мені!

(Б. Стельмах)

ЗОЗУЛЯ Й ШВЕНЬ

(Байка)

– Як ти співаєш, Півне, веселенько...

– А ти, Зозуленько, ти, зіронька моя, виводиш гарно так і жалібненько, що іноді аж плачу я...

Як тільки що почнеш співати, не хочеться й пшениченьки клювати, – біжиш в садок мерщій...

– Тебе я слухала б довіку, куме мій, аби б хотів співати...

– А ти, голубонько, ти, кралечко моя, поки співаєш на калині, то й весело мені, і забуваю я свою недоленьку, життя своє погане та безталанне...

А тільки замовчиш
або куди летиш, –

зание серденько, неначе на чужині...

І їстоньки – не їм, і питоньки – не п'ю, та виглядаю все Зозуленьку мою.

Як гляну на тебе – така ти невеличка,
моя перепеличко,

а голосочок-то який!

Тонесенький, милесенький такий...

Куди той соловей годиться?

– Спасибі, братику, за добреє слівце.

Як не кохать тебе за це?

І ти виспівуєш, неначе та жар-птиця:
і далєбі, що так, – пошлюся я на всіх. –

Де взявся Горобець, послухав трохи їх
та й каже: – Годі вам брехати

та одно другого знічев'я вихваляти! –

Пурхнув – та й був такий.

БАЙКИ

За що ж, – хто-небудь попитає, –
Зозуля Півня вихваляє?

За те, що Півень годить їй
та потакати добре вміє:
рука, як кажуть, руку миє.

(Л. Глібов)

Далебі – тут: справді.

Знічев'я – тут: з нічого робити.

- Добери синоніми до слів:

мерщій

годить

безталанне

весело.

- Прочитай правильно слова: жалібно́ньо, пше-
ніченьки, мерщій, безталанне, знічев'я; прочитай ці
слова в різному темпі.
- Прочитай з відповідною інтонацією, як Півень
вихваляє спів Зозулі.
- З чим Зозуля порівнює спів Півня?
- Які почуття слід передати, читаючи слова Горобця?
- Знайди і прочитай слова, які передають головну
думку байки.
- Запам'ятай ті з них, які стали прислів'ям.

ВОВК І КІТ

(Байка)

В село із лісу Вовк забіг...

Не думайте, що в гості, братця!

Ні, в гості Вовк не забіжить;

а він прибіг, щоб де-небудь сховаться:

проклятий люд з собаками настиг...

БАЙКИ

І рад би Вовк в які ворота вскочить,
та лишенько йому: куди не поглядить –
усюди Вовченька недоленька морочить, –
хоч сядь та й плач;

ворота, як на те ж, кругом усі заперті,
а дуже Вовкові не хочеться умерти
(бо ще він не нажився, бач!),
а гірше од людей – од видимої смерті...

Коли глядить –
на загороді Кіт сидить,
на сонечку мурликає-дрімає.

Підскочив Вовк і до Кота мовляє:

– Котусю-братику! Скажіть мені скоріше,
хто із хазяїнів отут усіх добріший?

Я хочу попрохати, щоб хто мене сховав
на сей недобрий час. Я б у пригоді став!..
Чи чуєш гомін той? За мною то женуться!..

Котусю-батечку! Куди ж мені поткнуться?

– Проси мерщій Степана,
він добрий чоловік, – Кіт Вовкові сказав.

– Так я у його вкрав барана.

– Ну, так навідайсь до Дем'яна.

– Е, і Дем'яна я боюсь:

як тільки навернусь,
він і згадає поросятко.

– Біжи ж, аж ген живе Трохим!

– Трохим? Боюсь зійтися з ним:

з весни ще злий він за ягнятко!

– Погано ж!.. Ну, а чи не прийме Клим?

– Ох, братику! Теля я в його звів!

– Так, бачу, ти усім тут добре надоїв, –

Кіт Вовкові сказав, –

чого ж ти, братику, сюди і забігав?

БАЙКИ

Ні, наші козаки ще з розуму не спали,
щоб Вовка од біди сховали!

І так-таки ти сам себе вини:
що, братику, посіяв, те й пожни!

(Л. Глібов)

- Як ти розумієш значення виразів: недоленька морочить; у пригоді став; теля я в нього звів; наші козаки ще з розуму не спали?
- Чому Вовк забіг у село? Від кого він хотів сховатися?
- З'єднай відповідно, хто і за що сердитий на Вовка.

Степан	поросятко
Дем'ян	теля
Трохим	баран
Клим	ягнятко
- Поміркуй, з якою інтонацією і в якому темпі треба читати слова Вовка, а з якою – Кота.
- Чому жодна порада Кота не підходила Вовкові?
- Знайди слова, в яких передано головну думку байки. Які з цих слів стали прислів'ям? Як ти його розумієш?

СНІЖИНКА

(слобожанська казка)

Високо в небі пропливала мати-хмара. Багато-багато дочок-сніжинок було в неї. Але найбільше любила вона одну, найбільшу, найкрасивішу Сніжинку. Тільки й чула вона:

– Будь обережна, доню, не сідай на краєчок хмари – дочасно на землю впадеш!

І доня росла, шубка в неї дивним узором гаптована. З кожним днем гоноровитішою ставала та доня балувана.

– Я найкраща, так усі кажуть. І тому я перша полечу на землю. Хай і там подивляться на мою вроду, хай заздять моїй красі!

І ось настав день, коли мати-хмара попливла над землею.

– Дивіться, – говорить вона своїм дочкам, – дивіться – он земля, туди ви всі полинете, м'яким пухнастим килимом вкриєте озимину, своїми білими шубками накриєте кожну билинку, щоб вона не загинула від холоду. Ще трохи – і морозець пробіжить по землі. І там, де продзвенять його ковані чобітки, лягайте спокійно на землю.

– Ми хочемо зараз! – закричали нетерплячі сніжинки.

– Ні, – одказала мати-хмара, – зараз не можна. Ви ще слабі, а морозець ще тільки взуває свої срібні чобітки.

Але тут налетів Вітер. Він був прудкий і дужий, бо мав чудові крила і кришталеві очі. Вітер чемно вклонився хмарі і сказав:

ОСЬ ПРИЙШЛИ МОРОЗИ І ЗИМА НАСТАЛА

– Я прилетів, щоб допомогти твоїм дочкам опуститися на землю!

– Їм ще рано, – одказала мати-хмара.

Вітер подивився на сніжинок, вони були такі чарівні у своїх пухнастих гаптованих шубках. Вони сподобались йому, а він їм. Ще б пак! Він мав такі чудові крила!

І тут найкраща Сніжинка підлетіла до матері-хмари:

– Я мушу летіти перша, бо я найкраща. Не хочу чекати! Коли ще мороз взує свої срібні чобітки, та й бігти йому багато. А тоді люди сховаються в хати, і ніхто не побачить, яка я гарна, ніхто на землі не скаже, що я найкраща!

І вона сердито тупнула ніжкою.

– Не можна, доню, не можна, – зітхнула мати-хмара.

Але тут до Сніжинки підлетів Вітер. Кинулась вона в обійми Вітру, і полетіли вони на землю. Дуже сподобалася Сніжинка Вітрові, довго не хотів він її відпускати, довго кружляли вони у веселому танці...

Але ось Вітру надокучило гратися з нею, і він... кинув Сніжинку. І зараз вона повільно, але неухильно падала у велику калюжу.

– Допоможи мені, Вітре, віднеси звідси, – благала Сніжинка.

Але Вітер бавився уже з іншими сніжинками аж десь під хмарами.

І Сніжинка впала в калюжу. Не стало найкращої, найтендітнішої Сніжинки. Вона перетворилась на маленьку брудну краплю.

(Б. Крауш)

- Добери пари.

1 мати-хмара	А росла
2 доня	Б налетів
3 чобітки	В взує
4 Вітер	Г сховаються
5 мороз	Д пропливала
6 Сніжинка	Е благала
7 люди	Є продзвенять

- Прочитай деформований текст. Кому належать ці слова?

Я шуму тилеті шапер, бо я щанайкра. Не чухо катиче! лиКо ще розмо євзу їсво нісріб кичобіт, та й тибіг муйо гатоба. А діто дилю ютьсясхова в тиха, і тоніх не бачитьпо, кая я нагар, тоніх на лізем не жеска, що я кращанай!

- Які з прикметників характеризують Сніжинку: груба, ласкава, примхлива, слухняна, шаноблива, гоноровита, балувана, нетерпляча, добра?
- Доскажи загадку.

Срібна зірка...
На долоню теплу...
І як сіла, то й...
Голуба водиця...

Слова для довідок: стала, сіла, біла-біла, розтала.

- Намалюй або виріж із паперу свої сніжинки. Вони не схожі одна на одну.

- Придумай свою казку про сніжинку-краплинку.

ГРЕЦЬКА КАЗКА

Була собі бабуся. Ішла вона якось полем і побачила печеру, а в печері дванадцять діток. А було то дванадцять місяців. Місяці ї питаються бабусяю:

– А хто з нас, бабусяю, найкращий?

– Усі гарні, – одказує. – Січень сніговий, у січні сніг іде; як прийде лютий – пороша сипле; заїде травень – усе зацвіте. Геть усі як є гарні...

Місяці тоді кажуть:

– А йди до нас ближче, бабусяю. Як ти нас так похвалила, то віддячимо тобі. Дай свою хустину.

Ледве здужала старенька хустину зав'язати.

– Спасибі вам, голуб'яточка, – подякувала та й пішла додому. А вдома каже дітям:

– Вже тепер не будемо, дітки, бідувати, гляньте, що я вам принесла. – Розв'язала хустку, а з неї золото так і посипалось.

Коли це приходить до цієї бабусі сусідка та й дивує, де це в неї стільки золота взялося. Як почула, пішла й собі до місяців.

– Здорові були, дітки!

– Добридень, бабусяю! Що ти нам принесла?

– А я йшла дорогою, бачу – печера, думаю, знайду.

– То скажи нам, бабусяю, котрий місяць найкращий?

– Котрий найкращий? – сусідка задумалася. – Але жоден доброго слова не вартий. У січні сніг мете, у лютому – пороша, у червні сонце пече... Що один, що другий – нічого не варті.

– Ну що ж! Дай нам свою хустину, – мовили місяці.

Сусідка дала їм свою хустину, а вони насипали їй так, аж ледве здужала вона зав'язати, та й пішла додому.

Розв'язала хустину, а в ній саме каміння.

Розгнівалася сусідка і побігла до бабусі виказати, що зле їй нарадила.

– А що ти казала місяцям, як тебе питали, котрий найкращий?

– Казала, що жоден нічого не вартий!

– От вони тобі так і віддячили, як бачиш.

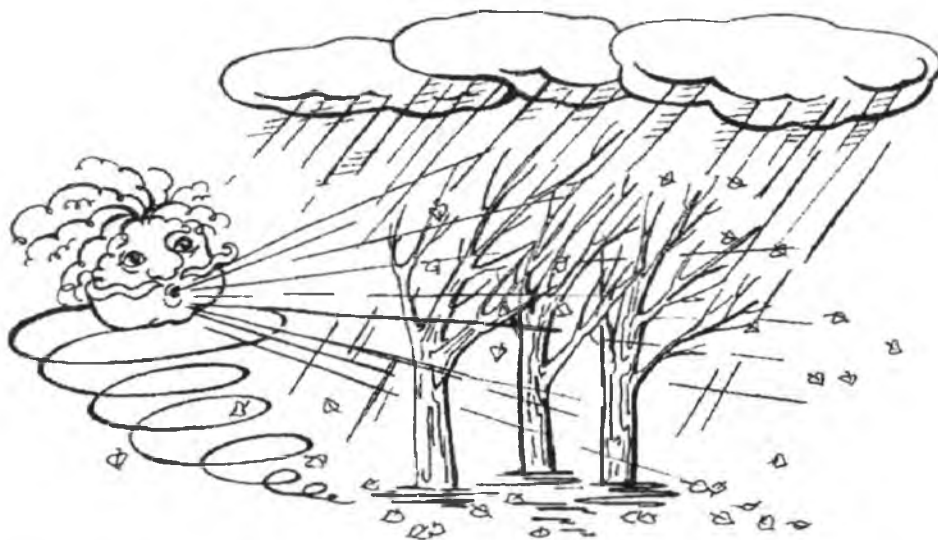

- Яку подібну казку ти читав? Назви спільні риси.
- Ця загадка до казки, відгадай її: «Летів птах на дванадцяти ногах та одне яйце зніс».
- Про яку з бабусь місяці сказали б:
 - «говорить, як сокирою слова відрубуює»,
 - «говорить, наче пташка щечече»,
 - «говорить, як сопілкою грає»,
 - «говорить, як ціпом молотить»,
 - «говорить, як шовком гаптує»?
- А що ти можеш сказати про місяці року? Знайди в своєму серці для кожного гарні, приємні слова.
- Відгадай загадку. Доведи свою думку.

Прилетіли в трійці коні-скакуни,
У санях повезли дівчину вони.
Має біле личко дівчина чудова,
Рукавом змахнула – у дерев обнови.
Все навкруг іскриться, все переливається,
Білокоса дівчина дітям усміхається.
Ви ж часу не гайте, швидко відгадайте:
Що за трійка мчалась? Як дівчина звалась?

ОСЬ ПРИЙШЛИ МОРОЗИ І ЗИМА НАСТАЛА

- Придумай емблему до кожного місяця і намалюй.
Наприклад: листопад

- Підбери слова, які прославляли б місяць, в якому ти народився.
- Знайди всі слова, що починаються на голосний, на букву «П».

ПЕРЕПОЛОХ

 Зима. Тихо навколо в лісі, тільки поскрипує веселий морозець у стовбурах сосен, ялинок та дубів. Скрип-скрип...

Лісові тварини снігу й морозу не бояться. Одяглися в тепле хутро звірятка, в густий пух пташки і шукають собі їжу.

Під дуплом старого дуба миша собі ще влітку нірку вирила і зробила там тепле кубельце. Виспалась миша, треба піти й погуляти. Вилізла з нори, озирнулась навкруги. Тихо, очі сліпить білий сніжок. Вилізла вона на пеньок, дивиться – сухе насіннячко сюди вітер приніс. Поласувала сухим насіннячком і почала хутро своє чистити. Аж гульк – прямо над

нею щось чорне і велике впало на стовбур дуба. Перелякалась миша – і шубовсть з пенька прямо в нірку. Сидить, не поворухнеться.

Що ж воно за страхіття впало на стовбур? Тихесенько визирнула миша з нори, роздивилася, аж то дятел прилетів жуків шукати. Це птах не страшний. У дятла дзьоб міцний і лапи, мов гачки. Чіпляється дятел за кору дерева і лазить, куди захоче, – вгору, вниз, в один бік, у другий бік.

Ось під корою сховався на зиму жучок-шкідничок. Улітку буде цей жук дереву шкодити. Дятел колупнув кору, зирк – жучок. Схопив жука і проковтнув. Так і працює дятел цілісінький день – винищує шкідників, що під кору поховалися.

Побачила мишка дятла – вилізла з нори. Раптом стрибнула на пеньок білка, шишка соснова у неї в лапах. Сіла білочка снідати.

А хто воно там стрибає між кущами, серед сухого бур'яну? Дятел писнув тихо і замовк. Білка насторожилася, а мишка вже не тікає в нору – поглянути цікаво на того великого звіра. Білка не тікає, дятел працює спокійно – значить, звір не страшний. Та то ж заєць пухнастий шукає собі захисний куточок для відпочинку!

Звірята не страшні зібралися. Лисицю або вовка здалеку помітять дятел та білочка. Тікатимуть вони – заєць і собі пострибає, не наздоженуть.

Не знав заєць, що його слідом давно вже лисиця йде і стежить за ним. Вирив собі ямку під пеньком, де мишача нора, і задрімав. А лисиця здалеку побачила білочку і дятла. Присіла тихенько. Бо знає, – сполохають зайця, тільки почне вона наближатись до пенька. Не впіймає тоді прудкого зайця. Сидить лисиця і чекає.

ОСЬ ПРИЙШЛИ МОРОЗИ І ЗИМА НАСТАЛА

Тихо навколо в лісі.

А ось зарипів сніг здалеку, зашелестів сухий бур'ян.

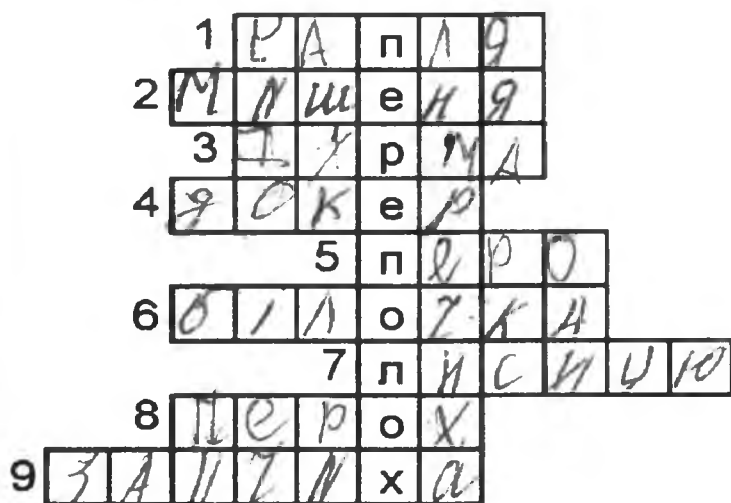
Всі звірі кинулися врозтіч. А миша залізла в нірку і боїться визирнути.

Це ми з Василем у ліс прийшли і нарobili переполоху...

(О. Копиленко)

- Як тварини дізнаються про небезпеку?
- Намалюй малюнки до оповідання: «Сіла білочка снідати» і «Мишка на пеньку».
- Придумай казку про одну з названих в оповіданні тварин.
- Розгадай кросворд.

1. Що було в старому дубі?
2. Як називається дитинча у мишки?
3. Будинок тварин у землі.
4. Лісовий лікар дерев.
5. Без сокири і без рук, а дім буде.
6. Стрибнула на пеньок, шишка соснова у неї в лапах.
7. Кого називають «сестриця»?
8. Він буває у пташок.
9. Дружина зайця.

- Прочитай діалог з мишкою.
 - Ти куди, мишко?
 - Збігаю до гаю.
 - А чому до гаю?
 - Липку пошукаю.
 - А навіщо липка?
 - Щоб надерти лика.

- А навіщо лико?
- Змайструвати козуб.
- А навіщо козуб?
- Взяти борошенця.
- А навіщо борошно?
- Щоб напекти коржиків.
- А навіщо коржики?
- Нагодую діток – попасуть свинок.

Перетвори у монолог. Розкажи від імені мишки.

Почни так: «Я побігла до гаю...».

- Який уривок з оповідання ти можеш перетворити на діалог? Запиши цей діалог.

ПЕРШИЙ СНІГ

Жовте листячко лежить,
Сніг по ньому шелепить...

Сніг...

Сніг...

Перший сніг...

Сніг по листі шелепить...

Завіває, в шпари дме,

Наче куряву здійме...

Сніг...

Сніг...

Білий сніг...

Сніг по листі шелепить.

Сніг із вітром обійнявсь,

В хату зайчика забравсь...

Сніг...

Сніг...

Перший сніг...
В хату бідного забравсь...
Завіває, в шпари дме,
Наче куряву здійме...
Сніг...
Сніг...
Білий сніг...
Завіває, в шпари дме...
Жовте листячко лежить,
Сніг по ньому шелепить...
Сніг...
Сніг...
Перший сніг...
Сніг по листі шелепить.

(В. Поліщук)

ЗИМА

Дорога біла стелеться,
І краю їй нема.
Сніжок мете. Метелиця.
Прийшла до нас зима.
Льодком тоненьким скована,
Спинилася ріка.
Повита тихим сном вона,
Весняних днів чека.
І ліс дріма. Безлистою
Верхівкою поник.
Над ним пісні висвистує
Лиш вітер-сніговик.

(В. Бичко)

ГОРОБЧИК

Од січневих тріскучих морозів
по кутках поховалось живло,
а горобчик малий на дорозі:
«Цвінь-цвірінь!» – на усеньке село.
І хоч він і дрібненький, і сірий,
і пісень не уміє співать,
та чомусь не подався у вирій,
залишився отут зимувать.

Холодище –

аж дух забиває!..

Хтось проходив з дірявим мішком
і просипав зерно –

він збирає

по зернинці та ще й запиває, –
на такому морозі! –

сніжком.

(О. Орач)

СИНИЧКА

Пінь-пінь-піль! Пінь-пінь-піль!
Скільки снігу скрізь лежить!
Снігу, снігу на гілках –
Не дістать мені комах!
Пінь-пінь-чірр! Пінь-пінь-чірр;
Киньте крихітку у двір,
Я весною ваш садок
Обберу від комашок!

(К. Перелісна)

ЗМЕРЗ!

Сніг-сніжок із хмар летить,
Землю закриває,
Змерз горобчик, цвірінчить –
Зерняток шукає.

Та нема їх! Ців-цвірінь!
А сніжок холодний!
«Ой, дитино! Крихту кинь –
Мерзну я голодний!»
(К. Перелісна)

КРИХІТКИ

Прилетів малий горобчик:
«Ців-цвірінь!
Пожалій мене, дитино,
Крихту кинь!
Бо на дворі на морозі
Пропаду,
Я і зернятка під снігом
Не знайду.
На столі ж я бачу стільки
Крихіток,
Кинь хоч трішки і для мене
У садок!»
Відчинилося віконце –
Стук-дзінь-дзінь!
І посипалися крихти...
Ців-цвірінь!
«Їж, горобчику бідненький,
Поспішай!
Завтра зерняток насиплю –
Прилітай!»

(К. Перелісна)

БІДНИЙ ЗАЙЧИК

По дорозі зайчик скаче.
Сніг глибокий – зайчик плаче:
Змерз він дуже і тремтить,
І не знає, що робить.
Де спочити? Де присісти?
Де знайти чогось поїсти?
Треба швидше у лісочок,
Де стоїть старий пеньочок,
Сніг лапками розгребти
Й, може корінці знайти,
Або кору трохи згризти...
Ох, як хоче зайчик їсти!

(К. Перелісна)

СНІЖИНОЧКА

Сніжиночка спускалася
Із хмароньки на став,
Та дівчинці попалася –
Присіла на рукав.
А та її легесенько
У пальчики взяла,
Злякалась біднесенька,
Розтала й потекла.

(К. Перелісна)

КОЛЯДКА

Темної ночі
Зорі засяли,
Ангели людям
Радість звіщали:

«У Вифлеємі
В стайні, на сіні,
Христос родився
Всім на спасіння!»

Люди, радійте,
Христа вітайте,
Божому Сину
Славу віддайте!

Слава на небі
Богу святому,
На землі спокій
Роду людському.

(К. Перелісна)

ЩЕДРИК, ЩЕДРИК, ЩЕДРІВОЧКА

Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка.

Стала собі щебетати,
Господаря викликати:

– Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару.

Там овечки покотились,
А баранці народились.

А ягнички – клаповушки,
Скачуть собі кругом грушки.

А баранці – круторіжки,
Скачуть собі край доріжки.

ЦІКАВЕ ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

ЧИ РОЗУМІЮТЬ ТВАРИНИ ОДНА ОДНУ?

Якщо ми маємо на увазі вміння тварин спілкуватися одна з одною, передаючи сигнали знаками або звуками, то – так.

Коли курка, наприклад, видає низькі звуки або пригинається, то всі її курчата розуміють, що це попередження про небезпеку. Коли кінь ірже або б'є копитом, то інші сприймають це як певний сигнал. Деякі тварини можуть розуміти ледь помітні знаки або звуки. Коли птах сідає на гілку, тільки щоб озирнутися, інші не рухаються. Але при інших його намірах вони можуть дати йому зрозуміти, щоб він відлітав, і, швидше за все, птах так і зробить.

Собаки спілкуються за допомогою різних способів. Вони не тільки гавкають, але й виють, скавчуть, гарчать, піднімають лапу або вишкірюють зуби. Причому інші собаки чудово розуміють, що це означає в кожному випадку.

Тварини спілкуються одна з одною не тільки звуками й жестами, але й запахами. Це, наприклад, допомагає стадним тваринам триматися разом. А яке величезне значення це має для собак, ви, звичайно, знаєте.

Мавпи вважаються найбільш тямущими, але, на жаль, їхня мова не краща, ніж у інших тварин. Вони використовують звуки й міміку, демонструючи почуття гніву, голоду або задоволення. Але у них немає нічого подібного до людської мови.

На відміну від людини, якій доводиться вчитися розмовляти, мавпи й інші тварини знають свою «мову» з народження. Вони будуть видавати відповідні для свого виду сигнали, навіть якщо ніколи раніше не бачили собі подібних.

ЦКАВЕ ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

Птахи, однак, вчатьса співу – принаймні частково! Ось чому горобець, що потрапив серед канарок, намагається співати як вони. Він вчиться свого роду «іноземної мови»!

(М. Беденко)

- Доскажи – допиши:
Тварини спілкуються...
- Доскажи – допиши. Чия це мова?
 - * Видає низькі звуки, пригинається...
 - * Б'є копитом, ірже...
 - * Виють, скарчать, гарчать, піднімають лапу...
- Хто з тварин може навчатися «іноземної мови»?

ПРО ЩО РОЗПОВІЛИ Б ПІЩИНКИ?

Усі давно звикли до нього. І будівельники, яким його привозять великими машинами – вантажівками. І робітники, що на заводах виготовляють вироби з металу чи скла. І діти, що змалечку граються на подвір'ї. Всім він потрібний.

Де ж його беруть? У ярах чи кар'єрах, на узбережжі морів, річок, ставків. Навіть у пустелях.

Якби піщинки могли говорити, ми почули б різні історії. Деякі розказали б, як мороз і спека руйнують скелі, а гірські уламки трощить вода і розносить вітер. Інші піщинки розповіли б про своїх далеких предків. Вони родом з мулу на дні струмка, що витікав з джерельця. Та найдавніші спогади піщинок – із пустель. Там їх дуже багато. Вони рухаються, риплять, свищуть, співають, бо так хочуть господарі пустелі – спека й вітер.

ЦІКАВЕ ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

Отака вона, загадкова і разом з тим така звична
осадова гірська порода – пісок.

(З газети)

- Придумай історію піщинки.
- Де піщинки рухаються, риплять, свищуть і співають?
на дні моря
біля річок
у пустелі
- Що роблять мороз і спека? вода? вітер?

НЕВЖЕ ОЖИНА – РОДИЧКА ЇЖАКА?

Спочатку скажіть, чи впізнаєте ви ожину в лісі?
Давайте пригадаємо, яка вона.

Росте ожина в ярах, побіля лісових доріг і стежок,
плететься або стелеться по землі. Стебла у неї довгі,
гнучкі, вкриті густими колючками, листя зі споду
теж колюче. Ягоди ожини схожі на малину, тільки
вони синювато-чорного кольору. Ці ягоди не такі
солодкі, як малина, але приємні на смак і корисні.

Українська назва цієї рослини – **ожина** – захо-
вала свої колючки, а от послухайте, як вона зветься
в інших народів: у росіян – **єжевiка**, у чехів – **єжина**,
у поляків – **єжина**. Бачите, як стирчать з кожного
слова їжакові колючки?

Тільки ожину назвали не на честь їжака. Їх обох
назвали «колючками», бо було колись у слов'ян таке
слово – **єже**. Означало воно «колючка».

(А. Коваль)

- Намалюй ожину і їжачка. Що у них спільне?

ЯКИЙ ЦЕ КОЛІР – МАЛИНОВИЙ?

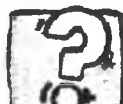
Дивне питання, правда? «Малиновий колір – це колір достиглої малини», – скажете ви. Правильно, а достигла малина якого кольору? Отут одразу відповісти важко, треба подумати, чи ж не так?

Спочатку малина буває біла. Вона ще зовсім незріла, їсти її не можна. Далі вона стає рожевою, ще далі – яскраво-рожевою. Проте вона ще несмачна – тверда, кисла або «ніяка». Та ось малина достигла – стала м'якою, пахучою, солодкою. А колір? Якого кольору стигла малина? Якимось одним словом цей колір назвати важко: вона і червона, і рожева водночас, а ще наче синюватим туманцем вкрита. А як перезріє, стає темною, коричнево-сизою. Одним словом: малина «кольорова», а зовсім точно сказати одним словом важко.

А ви знаєте – ми з вами вгадали! «Кольорова» – це якраз те слово, яке ми шукаємо.

Було колись – дуже давно – слово, корінь якого – мел – люди вживали при називанні кольорів. Тільки у різних мовах словом цим називали неоднакові кольори. Стародавні індуси словом з цим коренем називали чорний колір, греки – також чорний, але ще й червоний. У латинській мові слово з коренем мел позначало чорний колір, у литовській – голубий; є мови, в яких слово з цим коренем означає «пляма». У багатьох мовах від цього зниклого кореня залишився слід – назва малини.

(А. Коваль)

 Намалюй і зафарбуй квадрати послідовно, як змінюється колір малини.

ШЕВЧЕНКОВЕ СЛОВО

«Тарасова муза» – це справжня поезія, її світильник горить «нетлінним вогнем – вогнем Прометея».

(М. І. Костомаров, російський та український історик і письменник ХІХ ст.)

* * *

Тече вода з-під явора
Яром на долину;
Пишається над водою
Червона калина.

Пишається калинонька,
Явір молодіє,
А кругом їх верболози
Й лози зеленіють.

(Т. Шевченко)

* * *

...Дивлюся, аж світає,
Край неба палає,
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.

Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють.
Між ярами над ставами
Верби зеленіють.

Сади рясні похилились,
Тополі поволі
Стоять собі, мов сторожа,
Розмовляють з полем...

(Т. Шевченко)

ШЕВЧЕНКОВЕ СЛОВО

* * *

Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!
Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово.

(Т. Шевченко)

* * *

По діброві вітер віє,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.
Стан високий, лист широкий —
Нащо зеленіє?
Кругом поле, як те море
Широке синіє.

(Т. Шевченко)

* * *

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилі підійма.
І блідий місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі,
То виринав, то потопав.
Ще треті півні не співали,
Ніхто ніде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясен раз у раз скрипів.

(Т. Шевченко)

ШЕВЧЕНКОВЕ СЛОВО

* * *

Реве, свище завірюха.
По лісу завило;
Як те море, біле поле
Снігом покотилосьь.

(Т. Шевченко)

- Намалюй малюнки до віршів Т. Шевченка.
- Організуй виставку робіт «За творами Т. Шевченка».
- Назви порівняння з творів Т. Шевченка до слів:
тополі, мов...
пісня, як...
поле, як...
місяць, неначе...
Придумай свої.

* * *

Він був сином мужика і став князем у царстві духа. Він був кріпаком – і став велетнем у царстві людської культури.

Доля переслідувала його в житті, скільки лиш могла, та вона не зуміла перетворити золото його душі в ржу, ані його любові до людей у ненависть і погорду.

Доля не шкодувала йому страждань, але й не пожаліла втіх, що били із здорового джерела життя.

Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише по смерті – невмирущу славу і всерозквітаючу радість, яку в мільйонів людських сердець усе наново збуджуватимуть його твори...

(І. Франко)

ПРО СЕБЕ

Село! О, скільки любих, чарівних споминів пробуджується в моєму старому серці при цьому милому слові! Село! І от стоїть передо мною наша вбога, стара біла хата з потемнілою солом'яною покрівлею і чорним димарем, і біля хати на причілку яблуня з червонобокими яблуками, а навколо яблуні квітник – улюбленець моєї незабутньої сестри, моєї терплячої, моєї ніжної няньки. А біля воріт стоїть стара розлога верба з сухим верховіттям, а за вербою стоїть клуня, довкола клуні стоги жита, пшениці й усякого збіжжя; а за клунею по косогору піде вже сад. Та який сад! Бачив я на своїм віку таки чимало добрячих садів, от хоч би уманський і петергофський, але що то за сади! Шага мідного не варті, як порівняєш з нашим прегарним садом: густий, темний, тихий, словом, другого такого саду немає в цілому світі! А за садом левада, а за левадою долина, а в долині тихий потічок ледве-ледве дзюрчить, оточений вербами та калиною і окутаний широколистими, темно-зеленими лопухами; а в цьому потічку під навислими лопухами купається кубічний білявий хлопчик, а викупавшись, перебігає він через долину та через леваду, вбігає в тінистий сад і падає під першою грушею або яблунею і засипає справжнім непорушним сном. Прокинувшись, він дивиться на гору супроти його, дивиться, думає і сам себе питає: «А що там за горою? Там мають бути залізні стовпи, що підпирають небо. А що якби піти та подивитись, як там вони його підпирають? Піду та подивлюся, воно ж недалеко».

Встав і, не міркуючи, пішов він через долину і леваду прямо на гору. І от виходить він за село, минув царину, перейшов за півверсти полем, а на полі стоїть

ШЕВЧЕНКОВЕ СЛОВО

невисока чорна могила. Він виліз на мсгилу, щоб з неї подивитися, чи далеко ще до тих залізних стовпів. Стоїть хлопець на могилі та дивиться навкруги: і по цей бік село, і по той бік село, і там із темних садів визирає церква з трьома банями, білою бляхою вкрита, і там теж визирає церква із темних садів, і теж білою бляхою вкрита. Хлопець задумався. «Ні, – думає він, – сьогодні вже пізно, не дійду я до тих залізних стовпів, нехай уже завтра вкупі з Катрею. Вона до череди корів пожене, а я піду до залізних стовпів, а сьогодні одурю Микиту (брата), скажу, що я бачив залізні стовпи, ті, що підпирають небо».

І він, скотившись, немов барильце, з могили, звівся на ноги і пішов, не озираючись, до чужого села. На його щастя, зустрілись йому чумаки, і, зупинившись, спитали:

– А куди ти мандруєш, парубче?

– Додому.

– А де ж твоя домівка, небораче?

– В Кирилівці.

– Так чого ж ти йдеш в Моринці?

– Я не в Моринці, а в Кирилівку йду.

– А коли в Кирилівку, так сідай до мене на мажу, товаришу, ми тебе доведемо додому.

Посадовили його на скриньку, що буває на передку чумацького воза, і дали йому батіг у руки; поганяє він собі волів, та й байдуже. Під'їжджаючи до села, побачив він на протилежній горі свою хату і весело гукнув:

– Онде, онде наша хата!

– А коли ти вже бачиш свою хату, – мовив хазяїн воза, – так іди собі з богом!

Він зняв хлопця з воза, поставив його на землю і, обернувшись до товаришів, мовив:

– Нехай іде собі з богом!

ШЕВЧЕНКОВЕ СЛОВО

– Нехай іде собі з богом! – промовили чумаки, і хлопець побіг собі з богом у село.

Смеркалося вже надворі, коли я (бо оцей кубічний білявий хлопець був не хто інший, як смиренний автор цього журливого оповідання) підійшов до нашого перелазу. Дивлюся через перелаз на двір, а там, під хатою, на темному зеленому оксамитовому шпориші, всі наші сидять собі кружком та вечеряють, тільки моя старша сестра і нянька Катерина не вечеряє, а стоїть собі біля дверей, підперши голову рукою, і ніби позирає на перелаз. Коли я висунув голову з-за перелазу, то вона гукнула: «Прийшов, прийшов!» – і, підбігши до мене, схопила мене на руки, понесла через двір і посадила в кружок вечеряти, промовивши: «Сідай вечеряти, прибуду!» Повечерявши, сестра повела мене спати і, поклавши на постіль, перехрестила, поцілувала і, усміхаючись, знов назвала мене прибуду.

Я довго не міг заснути; події минулого дня не давали мені спати. Я все думав про залізні стовпи та про те, чи казати мені про них Катерині й Микиті, чи не казати. Микита був разом з батьком в Одесі і вже там бачив оті стовпи. Як же я йому казатиму про них, коли я їх зовсім не бачив? Катерину можна б обдурити... Та ні, не скажу я їй нічого; і, подумавши ще трохи про залізні стовпи, я заснув.

(Т. Шевченко)

- Знайди уривки, в яких є описи села, саду, могили.
- Про що йдеться у роздумах малого оповідача?
- Прочитай уривок від слів «Дивлюся через перелаз на двір...» до слів «Я довго не міг заснути...» Інтонацією передай ніжність, доброту, сердечність сестри поета Катерини.

МИ РОЗБИЛИ СКЛЯНКУ З ЧАЄМ

- Ти розбив!
- Ні, ти розбила!
- Ти штовхнув!
- А ти впустила!
- Ти тюхтій!
- А ти незграба.
- Баобаб!
- Ти баобаба!

Вже школярка, наче хмарка, –
очі повні сліз.

Школярка

дмухає на пальчик свій.

– Обпекла?

– А ти радій!

Та школярик посмутнів:

– Я... ти вибач, не хотів,
я штовхнув.

– А я впустила.

– Я розбив.

– Це я розбила.

(О. Сенатович)

ВЕСЕЛИЙ СНІГ

Падав сніг,
падав сніг –
для усіх,

усіх,

усіх:

і дорослих, і малих,
і веселих, і сумних.

СВІТ У МЕНІ І В СВІТІ Я

Всім, хто гордо носа ніс,
він тихцем сідав на ніс.
А роззяві, як на сміх,
залетів до рота сніг.
Вереді за комір вліз
і довів його до сліз.

(О. Сенатович)

БАТЬКИ – ЧОМУЧКИ

Ну і мама. Ну і тато.
Наче справжні дошкільнята.
Нічогісінько не знають –
Смішно і сказати комусь, –
Бо щодня мене питають
Лиш одне «чому?», «чому?».
– Ти чому образив Віту?
– А чому отримав двійку?
– Ти чому в шкарпетках різних?
– Ти чому такий непослух?
– А чому не стелиш постіль?
– Ти чому це вірш не учиш?
– А чому портфель без ручки?
– І чому такий синець?
Ох! Настане мій кінець.
Не поясниш їм ніколи,
Хоч би й дуже захотів.
Треба їх віддати до школи –
Хай питають вчителів.

(А. Костецький)

КОСИЧКИ

«Косички у дівчаток –
щоб смикати за них!» –
так думав я спочатку,
а виявилось – ні.
Вони ростуть для того,
щоб заплітатись довго
та банти в них носити,
великі і красиві,
щоб хтось про них сказав:
– Ах-ах, яка краса!..
А от мені косичок
не треба.

Я – хлопчак.

А що я теж
красивий –
то це помітно
й так!

(А. Костецький)

РИБАЛКА-ДИВАК

– Гей, рибалко-риболове!
Похизуєшся уловом?
Ти о п'ятій ранку встав,
Чи багато упіймав?
– Що ж, скажу:
Улов – чималий!
Бачив, як усе в росі
Вранці сонце уставало
Із туману на ріці.

СВІТ У МЕНІ І В СВІТІ Я

Чув, як ранком, на зірниці,
Розправляли крила птиці
І над річкою спроквола
Ніжно пробували голос.
А травою луговою дихав так,
Що ніби й сам
Раптом птахом над рікою
У промінні зависав!
– Ну, а риба де ж, дивак?!
– В річці плаває. Отак!..
(А. Костецький)

ЖАРТУН

В нас жартун у класі є –
Всім він прізвиська дає.
Каже: – Я мастак до жартів! –
Та чого ті жарти варті?
Зве він «Савою» – Савенка,
«Головою» – Головенка,
А Саченкову – «Сачок»,
Маслаченка – «Маслючок»,
Зве Зарудного – «Заруда»...
А його всі звать:
«Зануда!»

(Г. Бойко)

ШВИДКО ВІДПОВІВ

Коли прийшов зі школи внук,
Дідусь щоденник взяв до рук:
– За віщо двійку ти схопив?
– За те, що швидко відповів...

СВІТ У МЕНІ І В СВІТІ Я

– За те, що швидко? –
 гримнув дід. –
За це ж п'ятірки ставить слід!
– Та що ви, діду, кричите?
Сказав я швидко, та не те...
 (Г. Бойко)

ЯК ВАСИЛЬКО «ВІДПОЧИВСЯ»

Писав із табору Василько:
«Нових у мене друзів стільки!
Я, мамо, добре відпочився!
І опільсинів тут наївся!
І накупався, як ніколи!..
Пеши, Вітаїм. Я й Мекола».
А мама так йому писала:
«Без тебе дома скучно стало...
Але тобі на користь море,
А ми зустрінемося скоро...
Ти молодець, що
 «відпочився», –
Коли б ще й грамоти навчився!»
 (Г. Бойко)

ВІДПОЧИТИ НІКОЛИ

Розпочались канікули,
А відпочити ніколи.
Лиш наступає ранок –
За книжку і на ганок.
А з ганку стежка-стрічка
Веде мене до річки.
Там на піску читаю,
Читаю й загораю.

СВІТ У МЕНІ І В СВІТІ Я

І так я зачитався –
За три дні й не скупався.
А тут іще морока:
Попік і спину, й боки.
Тепер лежу у ліжку
І знов читаю книжку.
Розпочались канікули,
А відпочити ніколи!

(Г. Бойко)

ВЗЯВ ПРИКЛАД

– Приклад списував у кого? –
Запитав учитель строго.

– Та казали ж ви у класі,
І казав мій тато,
Що з відмінника Івася
Треба приклад брати...

Не роззява ж я з роззяв, –
Я у нього приклад взяв.

(Г. Бойко)

НІКОЛИ НЕ ПІЗНО

– Чого ти так пізно прийшов
на урок? –

Учитель запитує грізно.

А учень до парти прискорює
крок:

– Учитись ніколи не пізно!

(Г. Бойко)

ЦУКОР ДОПОМІГ

Я рецепт узнав такий
І корисний, і простий:
Що від цукру і води
Буде пам'ять хоч куди!
Не беріть мене на сміх —
Цукор справді допоміг.
Як збиравсь до школи
зранку,
То розвів я цукру склянку
І, лиш губи в нім змочив, —
Зразу пам'ять просвітліла,
Зразу пам'ять проясніла:
Я ж уроки не учив!

(Г. Бойко)

НЕ ЗАБУВ

— Звати забудьком
Мене вже доволі:
Книг не забув я
Сьогодні у школі.

— Як же ти в школі
Забути їх міг?
З дому ж сьогодні
Пішов ти без книг!

(Г. Бойко)

МОЛОТОК

У мене є товаришок,
дивацьку вдачу має:
він лобом
будь-який гвіздок
у дошку забиває.

А дивака звуть
молоток,
це кожен хлопець знає.

(О. Орач)

СТАМЕСКА

Проти стамески
не встоїть сучок —
гостра стамеска
на язичок!

(О. Орач)

ДОЛОТО

Не зуміє так ніхто
гнізда задовбати,
як кремезне долото
з молотком лобатим.

(О. Орач)

РУБАНОК

Щойно почався
робочий ранок,
руба
ставить питання
рубанок:
старанно дошку
шершаву гризе –
стружку знімає,
мов літеру «З».

(О. Орач)

ЗУБИЛО

(скоромовка)

Залізне
зубило
залізо
любило,
зубило
в залізо
залізно
залізло.

(О. Орач)

ГАЛЯ-НЕВСТИГАЛЯ

– Галю, вставай, умивайся
та швидше до столу!
– Галю, мерщій убирайся,
бо спізнишся в школу!

Галя полежує,
ніжитья і позіхає,
довго з портфелем вовтузиться
і – не встигає.

В школі дзвінок продзвенів
і давно почалися уроки.
А коридором – чиї то?! –
поспішливі кроки.

Клас уже знає:
це знову спізнилася Галя.
Ні, даремно
прозвали її
НЕВСТИГАЛЯ.

(О. Орач)

ХТО ДЕ ЖИВЕ

Білка селиться в дуплі,
їжачисько у кублі,
вепр у хащах верболозів,
а ведмідь в глухім барлозі.
Мудрий лис живе у норах,
тигр у джунглях,
барс у горах,
олень в тундрі і в лісах,
а верблюд в пустелі,
а орел, могутній птах,
гніздиться на скелі...

Люди селяться в містах
і в зелених селах
і живуть вони ось так –
у людських оселях.

(О. Орач)

ЗДИВОВАНІ КВІТИ

Сю ніч зорі чомусь колючі,
Як налякані їжачки.
Сю ніч сойка кричала в кручі,
Сю ніч ворон сказав: – Апчхи!
Сю ніч квітка питала квітку:
– Що ж це робиться, поясни?
Тільки вчора було ще влітку,
А сьогодні вже восени!

(Л. Костенко)

САМІ НА СЕБЕ ДИВЛЯТЬСЯ ЛІСИ...

Самі на себе дивляться ліси,
розгублені од власної краси.
Немов прийшов незримий Левітан¹,
то там торкнув їх пензликом, то там.
Осінній вітер відгуляв, затих.
Стоїть беризонька – як в іскрах золотих.

(Л. Костенко)

КРАСИВА ОСІНЬ ВИШИВАЄ КЛЕНИ

Красива осінь вишиває клени
червоним, жовтим, срібним, золотим.
А листя просить: – Виший нас зеленим!
Ми ще побудем, ще не облетим.

(Л. Костенко)

¹ Левітан І.І. – знаменитий російський живописець-пейзажист XIX ст.

ЗАЄЦЬ

Заєць має двоє вух.
Як одним він рухає,
Другим слухає вітрець,
Що за полем дмухає.
Одним вухом чує спів
Миші під копицею,
Другим чує, як іде
Дядечко з рушницею.
Так пасеться він собі
Врунами зеленими,
Так працює цілий день
Вухами-антенами.
А коли настане ніч,
Спатоньки вкладається:
Одне вухо стеле він,
Другим накривається.

(Д. Павличко)

ОСІНЬ

Небеса прозорі,
Мов глибінь ріки.
Падають, як зорі,
З явора листки.
А над полем нитка
Дзонить, як струна.
Зажурилась квітка –
Чує сніг вона.

(Д. Павличко)

ВІТЕР

Якось вітер ніс листок,
І пригулькував щокрок,
І щокрок відпочивав.
І листок на землю клав.
Так сердешний занеміг,
Ніби ніс він збіжжя міх.
Важко дихав і сопів,
Аж упав, нарешті, в рів.
Я тоді листок підніс,
Але вітер, наче біс,
Хап його мені з руки
Та й у поле навпрошки.
І високо понад лан
Злинув хитрий вітрюган.
Свиснув, крикнув з-під небес,
І листок у хмарі щез.

(Д. Павличко)

МРІЯ

Як виросту – збудую хату,
На хаті колесо приб'ю,
А там я поселю крилату
Лелечу клекітну сім'ю.
Нехай розводиться, гніздиться
По всіх деревах і хатах,
Нехай мені щоночі сниться,
Що я літаю, наче птах.

(Д. Павличко)

КРАСО УКРАЇНИ, ПОДОЛЛЯ!

Красо України, Подолля!
Розкинулось мило, недбало!
Здається, що зроду недоля,
Що горе тебе не знавало!
Онде балочка весела,
В ній хороші, красні села,
Там хати садками вкриті,
Срібним маревом повиті,
Коло сіл стоять тополі,
Розмовляють з вітром в полі.
Хвилюють лани золотії,
Здається, без краю, – аж знову
Бори величезні, густії
Проводять таємну розмову.
Он ярочки зелененькі,
Стежечки по них маленькі,
Перевиті, мов стрічечки,
Збігаються до річечки,
Річка плине, берег рвучи,
Далі, далі попід кручі...

(Л. Українка)

ПСЕНЬКА ВЕСНЯНОЇ ВОДИ

З гір на долину
біжу, стрибаю, рину!
Місточки збиваю,
всі гребельки зриваю,
всі гатки, всі запруди,
що загатили люди, –
бо весняна вода,
як воля, молода!

(Л. Українка)

УЖЕ ВЕСНЯНЕ СОНЦЕ ПРИПІКАЄ

Уже весняне сонце припікає,
вже сон-трава перецвітати стала.
От-от зозулька маслечко сколотить,
в червоні черевички убереться
і людям одмірятиме літа.
Вже з вирію поприлітали гості.
Он жовтими пушинками вже
плавлють
на чистім плесі каченята дикі.

(Л. Українка)

ГАЇ ШУМЛЯТЬ

Гаї шумлять –
Я слухаю.
Хмарки біжать –
Милуюся.
Милуюся-дивуюся,
Чого душі моїй
так весело.

Щось мріє гай
Над річкою.
Ген неба край –
Як золото.
Мов золото –
Поколото,
Горить-тремтить ріка,
як музика.

(П. Тичина)

СЛОВО

А Вкраїни ж мова –
мов те сонце дзвінкотюче,
мов те золото блискуче,
вся і давність і обнова –
українська мова.

.....
Розцвітай же, слово,
і в родині, і у школі,
й на заводі, і у полі
пречудесно, пречудово –
розцвітай же, слово!
Хай ізнов калина
червоніє, достигає,
всьому світу заявляє:
Я – країна Україна –
на горі калина!

(П. Тичина)

МИ КАЖЕМО...

Ми кажемо: сходить сонце.

А це:

уранці
маленька дівчинка, червона шапочка –
встає, встає...

Умилась там чи ні –
корзинку – і в ліс голубий!

(П. Тичина)

НАПРОВЕСНІ

Ой сонечко яснее
Пригріва,
А сніжок водицею
Підлива.
І весняні струмені
У ярку,
І на полі квітонька
У сніжку.
Ой, та квітка-пролісок
Весняний...
А над полем жайворон
Голосний.

(К. Перелісна)

ДВІ КВІТОЧКИ

Дві квіточки розквітли
У нашому садку,
Свіженькі і привітні,
У мокрому сніжку.
То пролісок синенький
І білий первоцвіт
Шепочуть веселенько:
«Весняний вам привіт!»

(К. Перелісна)

ЗИМА Й ВЕСНА

У куточку під парканом
Сніг біліє – там зима!
А де сонечко дістане,
Снігу й крапельки нема.

Там вже травка зеленіє
Й сині проліски цвітуть,
Червячок вже землю рие,
А пташки гніздечка в'ють.

(К. Перелісна)

В ДІБРОВІ

Он чорний шпак співа вгорі,
Зозуля голосно кукука;
Скриплять червоні снігурі,
В дубову кору дятел стука.

Щебече зяблича сім'я,
І сиза горлиця воркує;
Чудова ж пісня солов'я
Над всіми співами царює.

(Я. Щоголів)

КЛЕЙ

У тюбику м'якому
Живе прозорий клей.
Він поселився в домі,
Щоб радувати дітей.

Проснеться на світанні
І стільки зробить справ!
Сьогодні він у Тані
В альбомі побував:

Наклеїв з луку квіти
І листячко акацій.
Не бачили у світі
Таких ще аплікацій!

Сергійкові в машині
Усе поміг з'єднати:
На місці – кузов синій,
Червоні коліщата...

Приклеїв витинанку
На аркуш у Оленки,
На ляльку-малюванку
Одяг аж три сукенки.

Так весело і любо
Трудився не дарма.
Та тільки що це?..
Тюбик...

А клей?.. Його
нема.

Він жив у нашім
домі,
Всім помагати звик –
У тюбику м'якому
Веселий чарівник.
(Т. Коломієць)

ЧЕРЕПАХА

На грядці, де росте редиска,
Сидить якийсь незнаний звір:
На спині в нього чорна миска,
І ніжки висунулись з дір.

Та це ж, звичайно, черепаха!
І як вона прийшла сюди?
Ой черепахо-бідолахо,
Ти ж тут загинеш без води!

Адже до річки через поле,
Через ярочки та горби
По-черепашачи, поволі,
Ти будеш лізти дві доби!..

А ми цю бідну боягузку,
Що вся сховалась під щитом,
Мерщій загорнемо у хустку
І понесем усі гуртом.

І примчимо єдиним махом
В кущі до річки, до води.
Отут спокійно, черепахо,
Живи й далеко не ходи!

(Н. Забіла)

ЇЖАЧОК І ГРИБОК

Під березу їжачок
Наносив сінця стіжок.

Хоч і знає їжачок,
Що під сіном спить грибок.

От прокинувся грибок.
А на нім лежить стіжок.

– Ой їжаче, їжачок,
Забери кудись стіжок!..

Не послухався їжак:
– Проживеш ти, грибе, й так!

І розсердився грибок,
Вперся в землю – і стіжок

Розлетівся, наче пух.
Їжаку забило дух.

Сів і хлипає їжак:

– Я ж не знав, що буде так!..

(М. Стельмах)

БОРСУК

Біля гатки, коло хатки
Засадив борсук дві грядки
І світанням на зорі
Завалився спать в норі.

Спав борсук два дні й дві ночі,
Аж запухли в нього очі,
Потім встав, ум'яв пиріг,
Позіхнув і... знову ліг.

Коло гатки, де дві грядки,
Бачить заєць непорядки:
Не полив посів борсук,
Заєць в нору – тук-тук-тук!

– Уставай скоріш, земляче,
Без води посів твій плаче!
– Зараз, взую чобітки –
За відро – і до ріки!..

Встав борсук, розправив плечі
І – не в двері, а до печі:
З'їв картоплю, з'їв кисіль,
Позіхнув – і у постіль...

Кажуть, горе тим грядкам,
Що попали борсукам!

(М. Стельмах)

КОЛИСКОВА

Спи, засни, моя дитино,
Спи, моє маля,
Ніч іде в гаї, в долини,
Трави нахиля.

Хай тобі ця ніч насниться,
Що в огнях сія.
Будеш завтра в світ дивиться,
Зіронько моя!

Перша ніч твоя почата
В співах солов'я,
Дай же мамі рученята,
Зіронько моя.

Усміхнись до мене, сину,
І зрадію я,
Не хвилину і не днину –
Я навік твоя.

Сплять ліси, поля, криниці,
Шепіт ручая.
Ти відкрий, відкрий очиці,
Юносте моя.

Підеш ти по Україні,
Де життя буя.
Виростай, моя дитино,
Зіронько моя!

(А. Малишко)

СИВА ДАВНИНА

Я вірив, що краще всього
пісні, які знав дідусь.
Вмоцусь на коліна до нього
і в очі йому дивлюсь.

А він вимовляє, виспіває
гарячі прості слова –
і все давниною сивою
в очах моїх ожива.

(В. Симоненко)

ЗАПОРІЗЬКА СІЧ

Цілий день читав би
і цілісіньку ніч
про козацьку славу –
Запорізьку Січ.

Книг не так багато
для дітей чомусь...
Щось розкаже тато,
розповість дідусь...

Ще дізнався більше
я про козаків
з Кобзаревих віршів –
запальних рядків.

І про Берестечко
написав Тарас –
про оте містечко
недалеко нас...

СВІТ У МЕНІ І В СВІТІ Я

За Україну-неньку
бились козаки –
свист шабель і дзенькіт
чую скрізь роки...

Так усе це близько, –
в снах біжу навстріч!..
Бачу рідне військо –
Запорізьку Січ.

(М. Хоросницька)

ЖИТО ДОЗРІВАЄ

Жито дозріває
На горі, за гаєм.
Зерна обважніли
На міцнім стеблі,
Колоски схилились –
Це вони вклонились
За тепло, за щедрість
Матері-землі.

(С. Жупанин)

НАЙГОЛОВНІШЕ

Жив на світі хлопчик Андрійко Руденький. Це був боягузливий хлопчик. Він усього боявся. Боявся собак, корів, гусей, мишей, павуків і навіть півнів.

Але найбільше він боявся чужих хлопчаків.

Мама цього хлопчика дуже-дуже сумувала, що має такого боягузливого сина.

Одного чудового ранку мама цього хлопчика сказала йому:

– Ой, як погано, що ти всього боїшся. Тільки хоробрі люди живуть добре на світі. Тільки вони перемагають ворогів, гасять пожежі й відважно літають на літаках. І за це всі люблять хоробрих людей. І всі їх поважають. Підносять їм дарунки і ордени та медалі. А боягузливих ніхто не любить. З них сміються і глузують. І через це життя в них буває кепським, нудним та нецікавим.

Хлопчик Андрійко так відповів своїй мамі:

– Віднині, мамо, я вирішив бути хороброю людиною.

І з цими словами Андрійко пішов у двір погуляти.

А у дворі хлопчаки грали у футбол.

Хлопчаки ці завжди ображали Андрійка. І він боявся їх як вогню. І завжди від них утікав. Але сьогодні він не втік. Він крикнув їм:

– Гей ви, хлопчаки! Сьогодні я не боюся вас!

Хлопчаки здивувалися, що Андрійко так сміливо їм крикнув. І навіть самі трішки злякалися. А один з них – Сашко Палочкін – сказав:

– Сьогодні Андрійко Руденький щось задумав проти нас. Ходімо краще звідси, а то нам, мабуть, перепаде від нього.

Але хлопчак не пішли. Навпаки. Вони підбігли до Андрійка і почали його зачіпати. Один смикнув Андрійка за носа. Другий збив йому картуза з голови, третій хлопчик тицьнув Андрійка кулаком. Одне слово, вони трошки побили Андрійка. І той, плачучи, повернувся додому.

Вдома, крізь сльози, Андрійко повідомив:

– Мамо, я сьогодні був хоробрий, але з цього нічого доброго не вийшло.

Мама сказала:

– Дурненький хлопчику! Недостатньо бути тільки хоробрим, треба бути ще сильним. Самої лише хоробрості, синочку, мало.

І тоді Андрійко непомітно від мами взяв бабусину палицю і з цією палицею пішов у двір. Подумав: «Ось тепер я буду сильнішим, ніж завше. Тепер я розжену хлопчаків у різні боки, якщо вони на мене нападуть».

Андрійко вийшов з палицею у двір. А на дворі хлопчаків уже не було.

Там гуляв чорний пес, якого Андрійко завжди боявся.

Розмахуючи палицею, Андрійко сказав цьому псові:

– Спробуй тільки гавкнути на мене – дістанеш по заслугі. Дізнаєшся, що таке палиця, коли вона прогуляється по твоїй голові.

Пес загавкав і кинувся на Андрійка.

Розмахуючи палицею, Андрійко двічі вдарив пса по голові, але той забіг ззаду і трохи порвав Андрійкові штанці.

Андрійко з плачем побіг додому. А вдома, витираючи сльози, він сказав:

ОПОВІДАННЯ ПРО ТВОЇХ РОВЕСНИКІВ

– Мамо, як же це так? Я сьогодні був сильним і хоробрим, але з цього нічого доброго не вийшло. Пес порвав мої штанці та мало не покусав мене.

Мама промовила:

– Ох і дурне ж ти хлоп'ятко! Недостатньо бути хоробрим і сильним. Треба ще бути кмітливим. Треба думати й метикувати. А ти вчинив нерозумно. Ти розмахував палицею і цим розсердив пса. Ось за це він і порвав твої штанці. Ти сам винен.

Андрійко сказав своїй мамі:

– Відтепер я буду кожен раз думати, коли щось трапиться.

І ось Андрійко Руденький втретє вийшов погуляти. Але у дворі пса вже не було. І хлопчаків теж не було.

Тоді Андрійко Руденький вийшов на вулицю, щоб подивитися, де хлопчаки.

А хлопчаки купалися в річці. І Андрійко став дивитися, як вони купаються.

В цей момент один хлопчик, Сашко Палочкін, захлинувся у воді й став кричати:

– Ой, рятуйте, потопаяю!

А хлопчаки злякалися, що він потопає, і побігли кликати дорослих, аби ті врятували Сашка.

Андрійко Руденький крикнув Сашкові:

– Зажди топитися, – я тебе зараз врятую.

Андрійко хотів кинутися у воду, але потім подумав: «Ой, я ж погано плаваю, і в мене не вистачить сили врятувати Сашка. Я зроблю розумніше: сяду в човен і на човні підпливу до Сашка».

Біля самого берега стояв рибальський човен. Андрійко відштовхнув цього човна від берега і сам стрибнув у нього.

В човні лежали весла. Андрійко став бити цими веслами по воді. Та в нього нічого не вийшло, – він

не вмів веслувати. І течія віднесла рибальського човна на середину річки. Й Андрійко зі страху став кричати.

А в цей час річкою плив інший човен.

І в цьому човні сиділи люди.

Ці люди врятували Сашка Палочкіна. І, крім того, ці люди наздогнали рибальського човна, взяли його на буксир і доставили до берега.

Андрійко пішов додому і вдома, схлипуючи, розповів:

– Мамо, я сьогодні був хоробрим, я хотів урятувати хлопчика. Я сьогодні був розумним, тому що не кинувся у воду, а поплив на човні. Я сьогодні був сильним, тому що відштовхнув важкого човна від берега і важкими веслами бив по воді. Але у мене нічого не вийшло.

Мама сказала:

– Нерозумний хлопчику! Я забула тобі сказати найголовніше. Недостатньо бути хоробрим, розумним і сильним. Цього замало. Треба ще мати знання. Треба вміти веслувати, вміти плавати, їздити верхи на коні, літати на літаку. Треба багато знати. Треба знати арифметику і алгебру, хімію і геометрію. А для того, щоб це все знати, слід учитися. Хто вчиться, той буває розумним. А хто розумний, той повинен бути хоробрим. А хоробрих і розумних усі люблять, тому що вони перемагають ворогів, гасять пожежі, рятують людей і літають на літаках.

Андрійко пообіцяв:

– Віднині я буду всьому навчатися.

І мама сказала:

– От і гаразд.

(М. Зоценко)

ОПОВІДАННЯ ПРО ТВОЇХ РОБЕСНИКІВ

- Чи переживав ти коли-небудь страх? Як ти його поборов? Тобі хтось допомагав у цьому?
 - Що найголовніше у житті?
 - Назви важкі ситуації, в які потрапив Андрійко. Опиши свій вихід із положення.
 - Порадь, як вийти з таких ситуацій.
 - 1) Всі годинники в домі зупинились. Як дізнатися час, щоб не запізнитися до школи?
 - 2) По дорозі в школу відірвалася підошва з лівого черевика.
 - 3) Снігуроньку треба терміново відправити до Африки. Як?
- Придумай свої ситуації і вихід із них.
- Коли говорять:
«З переляку душа в п'ятки утекла»,
«Погано, хто боїться: лиха не мине, ще й настрашиться»,
«Всіх би перегнав, та боїться бігти»,
«Як боїшся горобців, то не сій проса»?

САМ СЕБЕ ПЕРЕХИТРИВ

У неділю Юрко залишився вдома сам. Татко з мамою подалися на ринок, а йому наказали замкнути двері і нікому не відчиняти.

Юрко важко зітхнув, прислухавшись до веселих голосів, що долинали з подвір'я, і сів за підручник.

Не пройшло й кількох хвилин, як задзвенів дзвінок.

— І хто б це міг бути? — пробурмотів собі під носа Юрко. — Не сидиться комусь удома.

Він навкарачки почав підкрадатися до дверей. Можливо, це сусіда, дядько Вадим, прийшов повідомити мамі про те, що Юрко учора його котові пофарбував хвоста у червоний колір.

Та за дверима чувся шепіт.

Юрко повільно підвівся й тихенько зіп'явся навшпиньки, щоб у вічко розгледіти незваних гостей. Проте як він не старався, але в «перископ» нікого не побачив.

«Ховається, — вирішив. — Щоб не помітили. Та мене не проведеш. Бачили ми таких!»

Юрко ліг на живіт і, загрибаючи килимову дооріжку руками, мов веслами, поплазував із коридора у вітальню.

Звичайно, сусіда дядько Вадим був не такий страшний, як, приміром, дідусь Панас чи класний керівник Віктор Макарович. Ці спуску не дадуть. Треба бути подалі від гріха.

«Нічого з ними не трапиться», — вирішив про себе хлопець і, зручніше вмостившись у м'якому кріслі, знову заглибився у книжку. Мовляв, потупцюють і підуть.

Гості виявилися впертими. За якусь мить дзвінок залунав знову.

– От нахаба, – просичав Юрко.

Він знову припав до вічка, але нічого толком не розгледів. Для певності нечутно накинув на входні двері міцний металевий гачок. Такого не то що людина, а сам трактор не зірве. Тепер нехай грюкають хоч до ранку.

Він уже збирався навшпиньки пробиратися назад, як раптом випадково зачепив ліктем телефон, який стояв поруч на тумбочці. Той звалився на підлогу з таким грюкотом, ніби почалося виверження вулкана. Юрко аж закам'янів з переляку. Прийшов до тями, коли за дверима залунали дитячі голоси.

Там стояли, очевидно, хлопчик і дівчина і про щось палко сперечалися.

Дзвінка уже не сіпали, а бухали у двері чимось таким, що аж штукатурка сипалася із одвірків.

Такого штурму Юрко не витримав і щосили закричав:

– Ви що там, з глузду з'їхали? Чому у двері ногами гатите, фарбу оббиваєте? Міліцію викличу!

– Вибач, будь ласка, – почулося з-за дверей.

– А куди ми потрапили?

– Вам яка вулиця потрібна? – перепитав, припавши вухом до дверей і вже збираючись їх відчинити, щоб дати прочухана.

– Алмазна, – почулося хором.

– А будинок?

– Двадцять шість.

– Квартира? – протягнув одними губами.

– Двадцять шоста.

ОПОВІДАННЯ ПРО ТВОЇХ РОВЕСНИКІВ

Юркові руки шарпонулися від замка, мов від гарячої сковорідки.

– Хто це?

– Не впізнав, чи що? Маринка з Василем. Що з тобою, Юрку? – тоненький дівчачий голос звучав стривожено.

Помилки не могло бути: за дверима припишкли Юркові однокласники Маринка і Василько. Чого це вони приперлися? У квартирі паркет натерто, килимки чисті...

– Ми до тебе погуляти, – сказав Василько. – Приготували уроки – і до тебе.

– А я до своїх ще й не торкався, – сказав Юрко. – Мені ніколи.

Маринка і Василько в один голос заторохкотіли:

– Не хвилюйся. Ми тобі допоможемо.

Запала коротка пауза, мов затишшя перед бурею.

– У тебе що, замок зіпсувався? – спитав у шпарину Василько.

– Ні! – сердито прохрипів Юрко.

– То в чому ж річ?

Юрко на хвилину задумався і категорично заявив:

– Мене... Мене просто немає вдома.

Маринка й Василько замовкли надовго.

-- Як це так? – перепитали здивовано.

– Дуже просто, – сказав Юрко. – Мене в магазин послали. По хліб.

За дверима почулося нервово шепотіння.

– Куди ти пішов? – перепитав Василько.

– У магазин.

– Який?

– Продовольчий.

ОПОВІДАННЯ ПРО ТВОЇХ РОВЕСНИКІВ

– Там зараз перерва на обід.

Юркові ніби хто відро води на голову вилив.

– Ти чого причепився, мов реп'ях до рукава? – загорлав він. – У тебе голова болить, чи що? Ну не в магазині я! На село поїхав до бабусі.

– А ось твій сусіда Петрик із четвертого класу сказав, що ти вдома, – не вірили Маринка з Васильком.

– Ганьба, – затупав Юрко ногами. – Ніякої совісті у вас. Приперлися і голову морочите. А Петрик ваш, трієчник, меле казна-що. Як я можу бути вдома, коли іще зранку поїхав до бабусі? Кому ти більше віриш, мені чи отому нещасному трієчнику?

За дверима зашумукалися.

– Звичайно, віримо тобі, – сказала Маринка. – Вибач! А ти довго там будеш?

– Де? – вже спокійніше перепитав Юрко.

– У бабусі.

– Цілий день. Куди мені поспішати? Там так цікаво!

– Тепер усе ясно, – зітхнула Маринка. – Ми підемо. Коли повернешся – приходь до нас.

– Обов'язково, – крикнув Юрко. – Це можна. А чому ти так зітхаєш?

– Морозиво розтає, – повідомила Маринка.

– Яке?

– Ескімо. Шоколадне. Ми тобі дві порції купили. Даремно несли. – І по сходах залопотіли кроки.

Юрко швиденько відімкнув замок.

– Стійте!

Та однокласники вже грюкнули внизу дверима.

(В. Семеняка)

ОПОВІДАННЯ ПРО ТВОЇХ РОВЕСНИКІВ

- Який настрій був у тебе, коли ти читав це оповідання?
- Перечитай речення, які викликали в тебе посмішку.
- Прочитай слова і словосполучення, після яких ти б сказав: «Ой!» від несподіванки.
- Які догадки будував Юрко:

Подія	Догадки
1. Задзвенів дзвінок. 2. Навкарачки почав підкрадатися до дверей. 3. Зіп'явся, щоб у вікно розгледіти незваних гостей.	

- Чому автор назвав оповідання «Сам себе перехитрив»?
- Поміркуй: «Бути хитрим – добре чи погано?»

НАМИСТО З ЧОТИРМА ПРОМЕНЯМИ

Маленька дівчинка лежала вже багато тижнів хвора. Лежала, стогнала, заплющивши очі. Побачило сонечко хвору дівчинку. Жаль йому стало її. Нахилилось воно над її голівкою й тихо прошепотіло:

– Візьми, дівчинко, чарівне намисто з чотирма променями. І чотирьох нещасних можеш зробити щасливими. На кого направиш промінь – той і стане щасливий.

Розплющила дівчинка очі, бачить – на грудях у неї лежить чарівне намисто, чотири промені на стіні грають.

«На кого направити щасливі промені? – думає дівчинка. – Хто в нас нещасний?» Подумала та й зітхнула тяжко: нещасні були бабуся, дідусь, тато й мама.

У бабусі зуб болить, у дідуся ліжко скрипить, тато горілку п'є, мама сльози лле.

Направила дівчинка чарівний промінь на бабуся – і зуб у неї перестав боліти.

Направила промінь на дідуся – ліжко скрипіти перестало.

Направила промінь на тата – перестав горілку пити.

Направила промінь на маму – перестала мама сльози лити, радісно усміхається. Про себе, про свою недугу дівчинка забула. Та коли всі люди стали щасливі, вона стала найщасливішою.

(В. Сухомлинський)

- Як дівчинка використала чарівні промені?
- Як ти думаєш, чому дівчинка так вчинила? А як би ти скористався чарівним намистом?
- Піклування – це благородний вчинок. Як ти думаєш, піклуватися про інших людей дуже важко? Чи здатен ти на прояв милосердя? Подумай про це.

РОЖЕВА ЧИ БАГРЯНА?

В одному будинку, в тому самому під'їзді, на тому самому поверсі жили два хлопчики.

У одного хлопчика були батько й мати, дідусь і бабуся, два брати й дві сестри. Родина була дружня й радісна. Всі любили один одного й допомагали одне одному. Хлопчик був Щасливий.

У другого хлопчика не було батька, не було ні братів, ні сестер, ні бабусі, ні дідуся. Була в нього тільки мати. Вона не знала в своєму житті жодного дня щастя. Батько її сина був злий, бездушний чоловік. Мати не знала, що таке людська доброта, її серце було холодне, байдуже. І син у неї був Нещасний.

Якось тихого червневого вечора, коли небо на заході майже до півночі було підсвічене попелястим світлом вечірньої заграви, обидва хлопчики – Щасливий і Нещасний – сиділи на балконі. Перед ними на небі замиготіла зірочка. Її мерехтіння було ніжне й несміливе, мов іскорка далекого вогника, до якого прагне подорожній.

ОПОВІДАННЯ ПРО ТВОЇХ РОВЕСНИКІВ

– Дивись, яка гарна Рожева зірочка, – сказав Щасливий хлопчик і щиро усміхнувся.

– Яка ж вона Рожева? Не Рожева, а Багряна, – сказав Нещасний хлопчик і спохмурнів.

Довго вони мовчки дивились на мерехтливу зірочку.

(В. Сухомлинський)

• Визнач, де чия сім'я.

Щасливий

Нещасний

- Чому сім'ї хлопчаків зображено у вигляді сонечка і хмарки?
- Чому колір тієї самої зірки хлопчики сприйняли по-різному?
- Які кольори світосприйняття переважають у добрих і щасливих людей, а які – у злих і нещасних?
- Намалюй і розфарбуй свою зірку.

КМІТЛИВИЙ ГОРОБЕЦЬ

Узимку і птахи, і звірі – усі ближче до житла людини туляться. Бо важко в цю пору прогодуватись у голому лісі, у білому від снігу полі.

Покинув ліс і горобець-сірячок, теж до людей подався.

Зразу за лісом вулиця починалась. Ошатні будиночки в ряд стоять за невисокою дерев'яною огорожею. Бачить горобець: з одноко вікна палиця стримить, з кінця її нитка звисає, на ній – вузлик, якась їжа в марлю загорнута. І, звичайно, синиці вже тут клопочуться.

Сів горобець поряд на дереві, міркує: як би й собі підживитись? Добре синицям, їм, бач, яка шана: кормушки розвішують, підгодовують, – їжте, любі синички, на здоров'я! А для горобців ніхто й пальцем не ворухне. Мовляв, хай самі себе обслуговують.

Ось одна синиця до вузлика підлетіла, почепилась. Нитка то закручується, то розкручується. А синиця й не зважає, довбає собі той вузлик та й годі. Смачно!

Під'їла трохи, відлетіла, на гілку сіла. Одразу друга синиця почепилася за білий вузлик. Теж гойдається, як акробат, униз головою висить, дзьобає. А потім синиці знову помінялися місцями: перша снідає, друга на гілці дзьоб чистить, чепуриться, своєї черги до вузлика чекає.

Дивився, дивився на синиць горобець, а в самого кишки аж співають, – так їсти хочеться. Ну хоч би тобі яку ріску зранку перехопив! Анічого.

Не витримав бідолаха, стриб з дерева – і до нитки. Крутиться перед ним та нитка, не поступається йому синиця місцем на вузлику. І друга прилетіла,

теж заважає, метушиться. Потріпотів крильцями горобець, потріпотів і знов на гілку ялиці. Сів, зажурився.

Коли раптом під деревом собака як гавкне! Полохливі синички пурх – і нема, злякалися. А горобець оглядівся, – що йому той собака, коли їсти хочеться, аж в очах темніє, – і до вузлика першим підлетів.

Ох і смачно ж у таку холоднечу проковтнути шматочок сиру! Та де там! Не встиг як слід і поласувати, аж тут знову синиці. І такі нахабні, – лети, мовляв, собі геть, це наше!

Прогнали горобця-сіромаху. Сів на гілці, щось собі міркує, голівкою нетерпляче крутить. Тоді як цвірінькне зненацька, як пурхне!

А синиць наче вітром здмухнуло, розлетілися в різні боки. Та сам горобець недалеко відлетів. Бачить, нема синичок – він мерщій до кормушки-гойдалки. Їсть, поспішає, поки наполохані синиці не вернулись.

Ось так і піддурив подружок-синичок голодний горобець.

Тепер і мороз не страшний.

Підживився трохи.

(О. Буцень)

• До кого з пташок відносяться слова: сірячок, акробат, бідолаха, нахабна, сіромаха, вітром здмухнули, міркує?

синичка

горобець

- Доведи, що горобець – кмітливий.
- Що їли пташки?
 - Сало;
 - сир;
 - зерно.
- Знайди в тексті синоніми до слова «прогодуватись».
- Заміни дані слова виразами-порівняннями з тексту.
Голодний – _____
Швидко розлетітися – _____

ЗАГАДКОВИЙ ЛИСТ

(уривок з повісті «Скринька з секретом»)

Дениско нудився.

Вони щойно переїхали у новий будинок. І тато відразу подався в експедицію, або, як це називають геологи, «у поле». Мама на роботі – в лікарні. А Дениско сам удома. Зараз канікули. У червні він з мамою був у діда в селі. У липні Дениско був у санаторії в Криму. А оце в серпні вони переїжджали в нову квартиру, і тепер – подітися нікуди.

І Дениско нудився. Бо що робити, як ти тут нікого ще не знаєш – усі друзі-товариші лишилися на протилежному кінці міста. Та й взагалі щось, здається, дітей у цьому здоровенцецькому дев'ятиповерховому будинку майже нема. Тобто у горі піску, що височіла посеред двору, длубалася малеча. І в колясках біля під'їзду пищали немовлята. Але нормальних, школярського віку хлопців, з якими можна було б пограти у футбол, не видно жодного.

Дениско самотньо тинявся зі своїм новеньким футбольним м'ячем, який позавчора купила йому мама, і не знав, що робити.

З годину потинявшись біля будинку, Дениско вирішив піти додому – дивитися телевізор, незабаром повинні були початися мультики.

Він зайшов у під'їзд, стукнув м'ячем об цементну підлогу і щосили вдарив ногою. Ви самі добре знаєте, як це здорово – бити по м'ячу у лункому під'їзді.

На стіні висіли поштові скриньки – два ряди синіх бляшаних скриньок з дірочками і з білими номерами квартир.

Тільки, будь ласка, не думайте, що Дениско поціляв у ті скриньки. Ні-ні! Дениско поціляв у досить широченький простінок між ними. Він щоразу, коли йшов додому, поціляв у той простінок. І завжди попадав. Але... Навіть найзнаменитіші форварди іноді помилялися.

На цей раз Дениско схибив. М'яч дзвінко вдарився у скриньки. Одна з них клацнула, зі скрегогом розкрилася, на підлогу посипалися газети і якийсь лист. Видно, замок у скриньки був не дуже надійний.

Дениско лякливо озирнувся і похапцем почав збирати розсипану пошту. Піднімаючи листа, мимохіть глянув на конверт і враз здивовано завмер. На конверті стояла адреса їхнього будинку, квартира номер сім, прізвище Гнатюк і під прізвищем великими літерами – «Цілком секретно». Все це було надруковано на машинці.

У Дениска перехопило подих.

Що таке «Цілком секретно», ви, мабуть, знаєте. Якщо ви читаєте книжки і дивитесь телевізор, ви

не можете не знати, що такі слова пишуть на листах і документах, які мають надзвичайно важливу державну вагу й цінність, містять у собі таємницю, розголошення якої є злочином і карається законом.

Дениско книжки читав і телевізор дивився.

Тремтячими руками він засунув лист і газети у скриньку, прикрив дверцята і, схопивши м'яч, кинувся додому.

Руки тремтіли в нього й тоді, коли він одмикав двері і довго не міг потрапити ключем у щілину замка.

Нарешті відчинив двері і, намагаючись не грюкати, обережно зачинив їх за собою. Йому здавалося, що хтось слідкує за ним. Хоча і тоді внизу, під час пригоди з поштовою скринькою, ніхто його не бачив, і на сходах, коли він біг додому, не було нікого. Проте серце його калатало так, що здавалося, от-от вискочить із грудей.

Ще хвилину тому світ був безнадійно нудний, сірий і безбарвний, мов нецікава доросла передача по чорно-білому телевізору. І раптом усе змінилося: телевізор став кольоровим, а передача – таємничою і захоплюючою...

Таємниці...

Всі, звичайно, небайдужі до таємниць. Але Дениско ставився до них з особливим захопленням. Може, навіть надміру. Всюди йому ввижались секрети і загадки. І він без кінця вигадував різні таємничі історії...

Мама вже звикла до цього і казала, що Дениско, як виросте, стане, мабуть, або слідчим, або письменником-фантастом.

Та тут нічого вигадувати не треба.

Таємниця очевидна – «Цілком секретно»...

ОПОВІДАННЯ ПРО ТВОЇХ РОВЕСНИКІВ

Сьома квартира... Сьома квартира...

Це якраз над ними на третьому поверсі. Він з батьками жив на другому у п'ятій.

Дениско прислухався. Спершу він не чув нічого. Потім пролунали чийсь кроки... обережні... повільні... незвичайні...

Сидіти у квартирі Дениско не міг. «Треба піти на розвідку, – вирішив він. – Піти й глянути, що воно і як».

Знову ж таки нашорошивши вуха і сторожко прислухаючись, Дениско обережно розчинив двері і, тихенько прикривши їх за собою, навшпиньках почав підніматися сходами.

От і третій поверх.

Квартира номер сім...

Дениско підійшов до дверей. Затамувавши подих, прислухався. Щоб краще чути, повернув голову і майже притулився вухом до дверей. Погляд його ковзнув по табличці дверей сусідньої квартири. На табличці стояла... цифра сім.

Він подумав, що помилився і прислухається не до тієї квартири. Відсахнувся від дверей і глянув на табличку. Ні! На табличці теж була сімка.

Він розгублено закліпав і озирнувся навколо. На третіх дверях була дев'ятка. На четвертих – десятка...

На площадці було дві сьомих квартири. Восьмої не було зовсім.

Неймовірно! Дениско ущипнув себе за руку – може, він спить і це йому сниться. Ні, не спить – заболіло.

І враз двері однієї із сьомих квартир одчинилися, і на порозі з'явилася дівчинка – руденька, веснянкувата, з блакитними усміхненими очима.

ОПОВІДАННЯ ПРО ТВОЇХ РОВЕСНИКІВ

Якусь мить вони мовчки дивилися одне на одного.

У Дениска був, мабуть, такий розгублений вигляд, що дівчинка не втрималась – засміялася:

– Тобі щось треба? – спитала вона.

– Ні-ні!.. Нічого!.. Я... я просто так!.. Нічого!.. –

Дениско зірвався з місця і, перестрибуючи через дві сходинки, кинувся униз...

(В. Нестайко)

• Як проходив літній відпочинок:

У Дениска?

У тебе?

Червень

Липень

Серпень

• Намалюй дівчинку з сьомої квартири.

• Навколишній світ безнадійно нудний, сірий і безбарвний...

для Дениска

для тебе

МАЛЕНЬКІ АКРОБАТИ

Із широкого яру виходжу я до тернику, з якого вітер недавно оббив білі ніжні пелюстки цвіту. Переді мною розквітлий пишний кущ шипшини, весь у рожевих зорях. У кущ сховався від мене великий рожевогрудий сорокопуд. Цей злодюжка не хоче підпускати людину близько до себе.

Я сів спочити. Зірвав пухнасту кульку кульбаби, подув на неї. У повітря знялися парашутики, а під кожним парашутиком висить насіннячко кульбаби. От воно й полетіло за вітром, доки десь не впаде на землю. А де впаде, там з нього розцвіте жовта квітка кульбаби.

Сиджу я, не ворущусь. Мене приховав височенький уже бур'ян. Не помітивши мене, по бур'яну підіймається вгору малесенька миша. Коли зміряти її без хвоста, вона завдовжки з половину мого пальця. Спина в миші коричнева, а черевце й лапки білі. Це наша найменша миша.

Я зразу впізнав її, милу й красиву мишу-малятко.

Ага, ось її гніздечко. Воно старанно й цікаво сплетене з сухих травинок, висить на бур'яні, неначе жмут свіжого сіна, тільки правильної круглої форми, з невеличкою дірочкою-дверима. Багато праці докладає малятко, щоб виплести таке гніздечко.

Миша ловко зачепилась хвостиком і повисла на бур'янині головою вниз, полагодила лапками щось на гнізді, погойдалась на тоненькій гілці й сховалась у себе в хатці. Бур'ян ростиме, а разом з ним здіймається вгору й гніздо миші-малятка.

Виявляється, в гнізді є шестеро малесеньких, завбільшки з ніготь, мишенят. Вони вже самі намагаються вилазити з гнізда й навіть робити акробатичні вправи, чіпляючись за листя, що ховає гніздо від ворожого ока. Та, помітивши мене, мишамати раптом неспокійно запищала, і мишенята вмить сховались у своєму гнізді.

ОПОВІДАННЯ ПРО ТВОЇХ РОВЕСНИКІВ

Я довго їх чекав, але вони більше не з'являлись. Тільки прилетів одуд і, розпустивши свій чуб, схожий на віяло, уклонився мені й проказав: «Я тут!» Потім знявся й полетів.

(О. Копиленко)

• Склади чистомовку, додаючи слова з тексту.

ко-ко-ко – впізнав я красиву

но-но-но – плете воно гніздечко

ок-ок-ок – з сухих

ми-ми-ми – правильної округлої

ма-ма-ма – з невеличкою дірочкою –

• Намалюй і розфарбуй мишку відповідно до тексту.

• Хто це і що це – за текстом оповідання?

Злodyжка –

Рожеві зорі –

Пухнаста кулька –

Жмут свіжого сіна –

Віяло –

Завбільшки з ніготь –

Список використаної літератури

1. Василенко А. С., Мізерницький Б. М. Збірник текстів для переказів. – К.: Рад. школа, 1970. – 312 с.
2. Гребінка Є. П. Школяр Денис: Байки. – К.: Веселка, 1988. – 39 с.: іл.
3. Грінченко Б. Д. Казки. – К. Веселка, 1990.
4. Де живе жар-птиця?: Зб.: Для мол. і серед. шк. віку / Записав І. І. Гурин; Упоряд. і передм. М. К. Дмитренка. – К.: Веселка, 1991. – 206 с.: іл.
5. Добридень, школярику!: Хрестоматія для позаклас. та сімейн. читання. Вид. друге/Упоряд. В. О. Мартиненко. – К.: Інтерпрес ЛТД, 1998. – 352 с.: іл.
6. Казки народів світу: Для мол. шк. віку/[Ред.-упоряд. І. Г. Сидоренко, В. І. Романець; Передм. І. Г. Сидоренко]. – К.: Веселка, 1989. – 447 с.: іл.
7. Котилася торба: Для мол. шк. віку/Упоряд В. Бойко. – К.: Веселка, 1990.
8. Крауш Б. Слобожанські казки. – Х.: Центр Леся Курбаса, 1993. – 144 с.
9. Крищенко В. Наш дім: Вірші. – К.: Веселка, 1981. – 28 с.: іл.
10. Лебедова В. Чом, чом, земле моя...: Вірш та пісня. – К.: Веселка, 1990.
11. Лисенко В. Легенди рідного краю. – К.: Веселка, 1969. – 128 с.
12. Лучук В. Дарунки для мами: Вірші. – К. Веселка, 1985.
13. Малишко А. Пісня про рушник: Вірші. – К.: Веселка, 1991.
14. Моя читаночка: Вірші, оповідання, казки, загадки, ігри та прислів'я для дошкільників. – К.: Молодь, 1957.
15. Народ скаже – як зав'яже: Укр. нар. прислів'я, приказки, загадки, скоромовки/Упоряд. та передм. Н. С. Шумади. – К.: Веселка, 1985. – 173 с.: іл.
16. Невловимий синій кінь: Для дітей мол. та серед. шк. віку. – К.: Інтерпрес ЛТД, 2000. – 319 с.: іл. – (Зарубіж. письменники – дітям).
17. Нова радість стала: Колядки та щедрівки/Упоряд. та передм. І. Малковича. – К.: Веселка, 1991.
18. Орач О. Ю. Журавликова пісня: Вірші/Передм. М. Ф. Слабошпицького. – К.: Веселка, 1990. – 78 с.: іл.
19. Перелісна К. Ф. Вірші для дітей. – Хмельницький: Поділля, 1992. – 52 с.: іл.
20. Поліщук В. Л. Мудрий слон/Упоряд., автор передм. З. Суходуб. – Л.: Каменярь, 1990.
21. Робертс Ч. Діти диких звірів: Оповідання/Пер. з дат. О. Матійченка. – К.: Грайлик, 1996. – 176 с.: іл.
22. Розкажіть онуку. – 2001. – №3 – 4.
23. Розкажіть онуку. – 2001. – №5.

24. Розкажіть онуку. – 2001. – №9.
25. Розкажіть онуку. – 2001. – №10.
26. Розкажіть онуку. – 2001. – №13.
27. Семеняка В. Сам себе перехитрив: Оповідання. – К.: Веселка, 1991.
28. Семиліточка: Укр. нар. казки у записах та публ. письменників XIX – поч. XX століття: Для мол. та серед. шк. віку/[Упоряд., передм. і приміт. Л. Ф. Дунаєвської]. – К.: Веселка, 1990. – 319 с.: іл.
29. Стельмах М. А. У бобра добра багато: Вірші та казки. – К.: Веселка, 1979. – 96 с.: іл.
30. Супруненко В. П. Народини: Витоки нації; символи, вірування, звичаї та побут українців. – Запоріжжя: МП «Берегиня» – СП «ФАЄЗ», 1993. – 136 с.
31. Твоя планета Земля: Кн. для читання про природу для мол. школярів/Авт-упоряд.: В. О. Мартиненко, В. М. Волощук. – К.: Інтерпрес ЛТД, 1998. – 352 с.: іл.
32. Тичина П. Добридень тобі, Україно моя!: Вірші – К.: Веселка, 1989.
33. Українка Л. Пісенька весняної води: Вірші – К. Веселка, 1980. – 12 с.: іл. – («Перші книжечки дитячого садка»).
34. Українка Леся. Біда навчить: Казка. – К. Веселка, 1983. – 15 с.: іл.
35. Уроки з народознавства: Посібник/Упоряд. М. К. Дмитренко, Г. К. Дмитренко. – К.: Ред. часопису «Народознавство», 1995. – 224 с.
36. Щоголів Я. Я люблю зимовий ранок: Вірші. – К.: Веселка, 1990.
37. Ярмиш Ю. Ф. Їжачок і Соловейко. – 3-тє вид., доп. – К.: Муз. Україна, 1992. – 72 с.: іл.

Зміст

I. Рідна мова, рідне слово	5
Вивчайте мову українську. <i>А. Каніщенко</i>	5
Молитва до мови. <i>К. Мотрич</i>	5
Слово. <i>Д. Білоус</i>	6
Ти постаєш в ясній обнові. <i>Д. Білоус</i>	6
Ой, яка чудова українська мова. <i>О. Підсуха</i>	6
Кажуть, дитино... <i>І. Малкович</i>	7
Пісня «Україночка». <i>Сл. А. Демиденка</i>	7
Рідне слово. <i>А. Камінчук</i>	8
Пісня «Любіть рідну мову». <i>Сл. Ф. Пантова</i>	8
Прислів'я та приказки про слово	9
Аз, буки і букви. <i>А. Коваль</i>	9
«Сьогодні викладання української мови...» (З газети)	11
А що таке писати – знаєш? <i>А. Коваль</i>	12
II. Книга вчить, як на світі жить	13
Про пергамент, папірус і папір. <i>А. Коваль</i>	13
Прислів'я та приказки про книгу	15
Прислів'я і приказки інших народів	16
Клумачний словник. <i>Д. Білоус</i>	17
III. Мова природи	19
Листопад (з книги «Дванадцять місяців»)	19
Сонце заблукало. <i>Н. Приходько</i>	21
Сонце та хмари. <i>Є. Гребінка</i>	24
Осінь така мила. <i>П. Тичина</i>	25
Листя падає. <i>П. Тичина</i>	25
Золотий дощ. <i>В. Лучук</i>	25
Осінь. <i>К. Перелісна</i>	26
Осіній дощик. <i>К. Перелісна</i>	27
Верба. <i>К. Перелісна</i>	28
В полі. <i>К. Перелісна</i>	28
Рослини-символи	29
Рушник, що вміє промовляти. <i>Г. Дацюк</i>	31
Літній вечір. <i>О. Олесь</i>	33
Яблуко не таке, як усі. <i>Д. Чередниченко</i>	34
Степ. <i>Я. Щоголів</i>	34
Вечори над полем... <i>А. Малишко</i>	35
IV. З чистого джерела народної мудрості	36
Козел і баран (укр. нар. казка)	36
Лисове серце (укр. нар. казка)	38
Совині діти (укр. нар. казка)	40
Лис, цап і мішок моркви (фризька нар. казка)	42
Ківш лиха (укр. нар. казка)	45
Чоботи (укр. нар. казка)	48

Казка про рушник	50
Українські народні скоромовки	53
Лічилки	53
Розлилися води (укр. нар. пісня)	54
Ой сивая тая зозуленька (укр. нар. пісня)	56
Спи, хазяйко (лат. нар. пісня)	56
Дідуньо Рох (пол. нар. пісня)	57
Жабенятко (чес. нар. пісня)	57
Малина та риби (англ. нар. пісня)	58
Горщики (чес. нар. пісня)	58
Пісенька пальців (франц. нар. пісня)	58
Повір'я	59
Народні загадки	59
Постійні порівняння	60
Прислів'я та приказки	60
V. Кажу, кажу казку...	61
Сорочині вигадки. О. Буцень	61
Совині окуляри. В. Крищенко	63
Ведмежа і вовки-сіроманці. Ю. Ярмиш	63
Осел і лев. І. Франко	66
Чому кріт не з'являється на світ. М. Стельмах	71
В їжаковім вітряку. М. Стельмах	74
Деркач і Кріт. В. Сухомлинський	77
Казочка про писанку. А. М'ястківський	78
Дурень думкою багатіє. Б. Грінченко	80
Біда навчить. Л. Українка	84
Король і Музикант. Ю. Ярмиш	90
Прикрі пригоди в Країні Погоди (уривок). Б. Стельмах	92
VI. Байки	104
Зозуля й Півень. Л. Глібов	104
Вовк і Кіт. Л. Глібов	105
VII. Ось прийшли морози і зима настала	108
Сніжинка. Б. Крауш	108
Грецька казка	111
Переполох. О. Копиленко	113
Перший сніг. В. Поліщук	116
Зима. В. Бичко	117
Горобчик. О. Орач	118
Синичка. К. Перелісна	118
Змерз! К. Перелісна	119
Крихітки. К. Перелісна	119
Бідний зайчик. К. Перелісна	120
Сніжиночка. К. Перелісна	120
Колядка. К. Перелісна	120

Щедрик, щедрик, щедрівочка	121
VIII. Цікаве для допитливих	122
Чи розуміють тварини одна одну? <i>М. Беденко</i>	122
Про що розповіли б піщинки? (З газети)	123
Невже ожина – родичка їжака? <i>А. Коваль</i>	124
Який це колір – малиновий? <i>А. Коваль</i>	125
IX. Шевченкове слово	126
«Тарасова муза...» <i>М. Костомаров</i>	126
Тече вода з-під явора. <i>Т. Шевченко</i>	126
Дивлюся, аж світає. <i>Т. Шевченко</i>	126
Наша дума, наша пісня. <i>Т. Шевченко</i>	127
По діброві вітер віє. <i>Т. Шевченко</i>	127
Реве та стогне Дніпр широкий. <i>Т. Шевченко</i>	127
Реве, свище завірюха. <i>Т. Шевченко</i>	128
«Він був сином мужика...» <i>І. Франко</i>	128
Про себе. <i>Т. Шевченко</i>	129
X. Світ у мені і в світі я	132
Ми розбили склянку з чаєм. <i>О. Сенатович</i>	132
Веселий сніг. <i>О. Сенатович</i>	132
Батьки-чомучки. <i>А. Костецький</i>	133
Косички. <i>А. Костецький</i>	134
Рибалка-дивак. <i>А. Костецький</i>	134
Жартун. <i>Г. Бойко</i>	135
Швидко відповів. <i>Г. Бойко</i>	135
Як Василько «відпочився». <i>Г. Бойко</i>	136
Відпочити ніколи. <i>Г. Бойко</i>	136
Взяв приклад. <i>Г. Бойко</i>	137
Ніколи не пізно. <i>Г. Бойко</i>	137
Цукор допоміг. <i>Г. Бойко</i>	138
Не забув. <i>Г. Бойко</i>	138
Молоток. <i>О. Орач</i>	139
Стамеска. <i>О. Орач</i>	139
Долото. <i>О. Орач</i>	139
Рубанок. <i>О. Орач</i>	140
Зубило. <i>О. Орач</i>	140
Галя-Невстигаля. <i>О. Орач</i>	140
Хто де живе. <i>О. Орач</i>	141
Здивовані квіти. <i>Л. Костенко</i>	142
Самі на себе дивляться ліси. <i>Л. Костенко</i>	142
Красива осінь вишиває клени. <i>Л. Костенко</i>	142
Заєць. <i>Д. Павличко</i>	143
Осінь. <i>Д. Павличко</i>	143
Вітер. <i>Д. Павличко</i>	144
Мрія. <i>Д. Павличко</i>	144

Красо України, Подолля! <i>Л. Українка</i>	145
Пісенька весняної води. <i>Л. Українка</i>	145
Уже весняне сонце припікає. <i>Л. Українка</i>	146
Гаї шумлять. <i>П. Тичина</i>	146
Слово. <i>П. Тичина</i>	147
Ми кажемо. <i>П. Тичина</i>	147
Напровесні. <i>К. Перелісна</i>	148
Дві квіточки. <i>К. Перелісна</i>	148
Зима й весна. <i>К. Перелісна</i>	148
В діброві. <i>Я. Щоголів</i>	149
Клей. <i>Т. Коломієць</i>	149
Черпаха. <i>Н. Забіла</i>	150
Їжачок і грибок. <i>М. Стельмах</i>	151
Борсук. <i>М. Стельмах</i>	152
Колискова. <i>А. Малишко</i>	153
Сива давнина. <i>В. Симоненко</i>	154
Запорізька Січ. <i>М. Хоросницька</i>	154
Жито дозріває. <i>С. Жупанин</i>	155
XI. Оповідання про твоїх ровесників	156
Найголовніше. <i>М. Зоценко</i>	156
Сам себе перехитрив. <i>В. Семеняка</i>	161
Намисто з чотирма променями. <i>В. Сухомлинський</i>	166
Рожева чи багряна? <i>В. Сухомлинський</i>	167
Кмітливий горобець. <i>О. Буцень</i>	169
Загадковий лист (уривок з повісті «Скринька з секретом») <i>В. Нестайко</i>	171
Маленькі акробати. <i>О. Копиленко</i>	175
Список використаної літератури	178